

บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง ๑-๒-๓ (Advance Pali Grammar I-II-III)

พินเอก สำราญ ก้านพลูกลาง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

คำนำ

ภาษาบาลี มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ ภาษามคร ” เพราะเป็นภาษาของชาวแคว้นมคธ ซึ่งเป็นแคว้นที่สำคัญและมีอิทธิพลมากแคว้นหนึ่ง ในบรรดาแคว้นทั้ง ๑๖ แคว้น ในสมัยพุทธกาล ประเทศอินเดียสมัยนั้นมีชื่อว่า “ ชมพูทวีป ” แต่ปัจจุบันแบ่งแยกออกเป็นหลายประเทศด้วยกัน เช่น อินเดีย เนปาล ภูฏาน (ภูฏาน) ลีซิม บังคลาเทศ ปากีสถาน และอัฟกานิสถาน เป็นต้น

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้จารึกคำสอนของพระพุทธเจ้า คือจารึกพระไตรปิฎกนั่นเองซึ่งอาจกล่าวได้ว่าจารึกภาษาของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าก็ทรงใช้ภาษามครนี้ ในการสั่งสอนชาวโลก แต่ในกาลต่อมาประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกที่นับถือพระพุทธศาสนา ได้นำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (พระพุทธศาสนา) เข้าไปสู่ประเทศของตน โดยการปริวรรตอักษรมครไปเป็นอักษรของตน ส่วนคำสอนนั้นยังคงเป็นภาษามครอยู่เหมือนเดิม ด้วยเหตุนี้ภาษามครจึงมีชื่อเรียกว่า “ ภาษาบาลี ” ซึ่งแปลว่าภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ไว้

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ศึกษาหรือนับถือพระพุทธศาสนา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาภาษาบาลีหรือภาษามครนี้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อจะได้ทราบความหมายและเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องแท้จริง อันจะเป็นอุปการะในการศึกษาค้นคว้าคำสอนในทางพระพุทธศาสนาในระดับสูง ๆ ขึ้นไป กับทั้งยังจะอำนวยความสะดวกต่อการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในการแก้ปัญหาชีวิตของตน ตรงตามพุทธประสงค์ที่แท้จริงอีกด้วย

มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้บรรจุวิชาบาลีไวยากรณ์เข้าในหลักสูตรการศึกษาสำหรับนิสิตชั้นปีที่ ๒ ทั้งภาคปกติและภาคพิเศษ ทุกคณะ ที่ยังไม่ได้เรียนหรือยังไม่มีพื้นฐานวิชานี้มาก่อน ก็ด้วยมีวัตถุประสงค์ดังกล่าวมา แต่เนื่องจากวิชาบาลีไวยากรณ์นี้เป็นวิชาที่ด้วยกฎเกณฑ์และระเบียบกติกาของภาษาบาลี ซึ่งมีเนื้อหามาก กอปรกับนิสิตส่วนมากไม่มีพื้นฐานมาก่อน ทั้งเรียนในเวลาจำกัดระยะสั้น ๆ อีกด้วย จึงทำให้เกิดความวิตกกังวล และหนักใจเป็นอย่างยิ่ง เรียกว่าเรียนไม่สนุกนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ผู้รวบรวมและเรียบเรียงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือบาลีไวยากรณ์เล่มนี้ แม้จะมีข้อบกพร่องอยู่บ้าง แต่ก็คงจะอำนวยความสะดวกแก่นิสิตนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป ได้ในระดับหนึ่ง ขอตั้งความปรารถนาดีแก่ผู้ศึกษาทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

พันเอก ตำราญ ก้านพลุกกลาง ป.ช.๕ , พ.ม.

ผู้รวบรวมและเรียบเรียง

บทที่ ๑

วิธีอ่านและเขียนภาษาบาลีเบื้องต้น

ภาษาบาลี เป็นภาษาที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นภาษาที่ใช้จารึกพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญอื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เป็นภาษาที่มีระเบียบแบบแผนดีมาก ที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ **ตันติภาษา** ” ในสมัยพุทธกาล ในชมพูทวีปหรือประเทศอินเดีย ปัจจุบัน ภาษานี้คนทั่วไปใช้พูดกันมาก โดยเฉพาะในแคว้นมคธ อันเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจมากในสมัยนั้น ภาษานี้จึงได้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ **ภาษามคธ** ” พระพุทธเจ้าและพระสาวกในสมัยนั้น ก็ใช้ภาษานี้ในการประกาศพระศาสนา เพราะคนพื้นเมืองทั่วไปก็นิยมพูดภาษานี้เช่นกัน

ภาษานี้ได้มีการศึกษากันมากในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะในหมู่พระภิกษุ เช่น ประเทศอินเดีย ไทย พม่า ศรีลังกา เขมร และ ลาว เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้พูดกันอยู่ในหมู่นักปราชญ์ทางภาษาบาลีด้วย ดังนั้น คนไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนา จึงควรทราบวิธีอ่านและเขียนภาษาบาลีไว้ด้วย เพื่อใช้ในการอ่าน การเขียน การศึกษาเล่าเรียน และการสวดมนต์ ให้ถูกต้อง เพราะยังจำเป็นที่จะต้องใช้กันมากในวงการพระพุทธศาสนาในเมืองไทย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

การอ่านและการสวดมนต์ภาษาบาลีในประเทศไทย มี ๒ แบบ คือ อ่านแบบไทยที่เรียกว่า **แบบสังโยค** และอ่านแบบสากลที่เรียกว่า **แบบมคธ** ซึ่งมีรายละเอียดในการอ่านและการเขียน ดังนี้

๑. การอ่านแบบสังโยค การอ่านหรือการสวดมนต์แบบสังโยคคนนั้น เป็นการออกสำเนียงแบบไทย ๆ ตามสำเนียงของคนไทยเรา แต่ก็มีวิธีอ่านโดยเฉพาะเหมือนกัน โดยมีเครื่องหมายการอ่านที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระองค์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความเจริญแห่งวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้ทรงจัดทำไว้เป็นพิเศษสำหรับการอ่านภาษาบาลีโดยเฉพาะ คือ เครื่องหมายนิคคหิต หรือหยาดน้ำค้าง กั (บนตัวอักษร) และ มหัพภาค . (จุดใต้ตัวอักษร) โดยมีกฎเกณฑ์ในการอ่านดังนี้

๑.๑ สระ อะ ในภาษาบาลี จะไม่มีประวิสรรชนีย์ (ไม่มีรูป) แต่ต้องอ่านออกเสียง อะ คัวย เช่น อรหโต อ่านว่า อะระหะโต, ภควโต อ่านว่า ภะคะวะโต, มรณชมุโมมุหิ อ่านว่า มะระณะชัมโมมุหิ, จรติ อ่านว่า จะระติ เป็นต้น

๑.๒ เครื่องหมายนิคคหิตหรือหยาดน้ำค้าง ซึ่งอยู่บนตัวอักษร (ก) มีค่าเท่ากับไม้หันอากาศ และ ง สะกด (กัง) เช่น อรหิ อ่านว่า อะระหัง, มรณิ อ่านว่า มะระณัง เป็นต้น แต่หากว่าตัวอักษรที่มีนิคคหิตอยู่ด้วยนั้น มีสระอยู่ด้วย ตัวนิคคหิตที่อักษรตัวนั้น จะเท่ากับ ง สะกดอย่างเดียว เช่น วิสุ วิสุ อ่านว่า วิสูง วิสูง เป็นต้น

๑.๓ เครื่องหมายจุด (ฤ) ใต้ตัวอักษร มีค่าเท่ากับตัวสะกดและไม้หันอากาศ เช่น ฌโม, สฺจโม อ่านว่า ฌัมโม, สัจฺจโม, อดฺดา, ทนฺดา อ่านว่า อดฺดา, ทันดา เป็นต้น แต่หากว่าพยัญชนะข้างหน้าตัวจุดนั้น มีสระอยู่แล้ว ตัวจุดใต้ตัวอักษรนั้น จะมีค่าเท่ากับตัวสะกดอย่างเดียว เช่น พุทฺโธ, วิชฺชา, เสยฺโย, โสตฺถิ และ โมกฺขิ อ่านว่า พุทฺโธ, วิชฺชา, เสยฺโย, โสตฺถิ และ โมกฺขัง เป็นต้น

๑.๔ ถ้าพยัญชนะตัวสะกดเป็นอักษร ส เวลาอ่านจะมีเสียง ห กล้ำเข้ามาด้วย และ ส นั้นเป็นเสียง อุตฺมะ (เหมือน ส ซ้อนมาอีกตัวหนึ่ง เช่น อยสฺมา อ่านว่า อยัสสะหม้า, ตสฺมี อ่านว่า ตัสสะหมึง, ตสฺมา อ่านว่า ตัสสะหม้า เป็นต้น

๒. การอ่านแบบมคธ การอ่านแบบมคธ หรือ การอ่านออกเสียงมคธ นี้ นิยมทั่วไปในการอ่านหรือพูดภาษาบาลีระหว่างประเทศ (สากล) แม้การเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรโรมัน ก็ใช้การออกเสียงแบบมคธนี้ คือ ออกเสียงสำเนียงอินเดีย โดยมีกฎเกณฑ์การอ่านด้วยสำเนียงมคธ ตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงวางไว้ดังนี้

๒.๑	ก	ออกเสียง	ก	กล้ำ	ง	=	กุง	ตรงกับ	G
๒.๒	ช	ออกเสียง	จ	กล้ำ	ย	=	จุย	ตรงกับ	J
๒.๓	ฌ	ออกเสียง	ฌ	กล้ำ	ห	=	ฌุห	ตรงกับ	GH
๒.๔	ฉ	ออกเสียง	ฉ	กล้ำ	ห	=	ฉุห	ตรงกับ	JH
๒.๕	ฌ	ออกเสียง	ฌ	กล้ำ	ห	=	ฌุห	ตรงกับ	DH
๒.๖	ฐ	ออกเสียง	ฐ	กล้ำ	ห	=	ฐุห	ตรงกับ	DH
๒.๗	ภ	ออกเสียง	ภ	กล้ำ	ห	=	ภุห	ตรงกับ	BH
๒.๘	ฑ	ออกเสียง	ฏ					ตรงกับ	D
๒.๙	ท	ออกเสียง	ด					ตรงกับ	D
๒.๑๐	พ	ออกเสียง	บ					ตรงกับ	B

อักษรนอกจากนี้ ออกเสียงตรงตัวตามภาษาไทย เช่น ญ = n, ฎ = t, ฐ = th, ฌ = n เป็นต้น แต่ ญ, ฎ, ฐ, ฌ ออกเสียงเป็นพิเศษ คือ ให้ออกเสียงขึ้นนาสิกหรือเพดาน อักษรที่ออกเสียงต่างกันมากมีเพียง ๒ ตัวเท่านั้น คือ ท ออกเสียงเป็น ค และ พ ออกเสียงเป็น บ เช่น พุฑูโธ อ่านออกเสียงว่า บุคโธ, สพุเพ อ่านออกเสียงว่า สับเบ ส่วนอักษรนอกจากนี้ ออกเสียงไม่ต่างกันมากนัก

แม้ทำนองการสวดมนต์ภาษาบาลีของพระสงฆ์ ก็มีทำนองการสวด ๒ แบบ เช่นกัน คือทำนองสังโยคและทำนองมคธ ดังปรากฏในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสนมหาเถระ) ในหนังสืออนุสรณ์วันคล้ายวันประสูติ ซึ่งกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๐ หน้า ๑๒๒ ว่า “ ผู้เป็นประธานสงฆ์ในพิธีมงคลก็ตาม อวมงคลก็ตาม จงตรวจดูพระภิกษุผู้ร่วมในพิธี ถ้าคณะธรรมยุตล้วนต้องสวดอย่างมคธ ถ้าผสม (คณะธรรมยุตและมหานิกาย) จงสวดแบบสังโยค ถ้าเป็นพิธีทางราชการ แม้ในวัดทั้งที่เป็นธรรมยุตล้วน ก็นิยมสวดสังโยค ”

ทำนองสังโยค เป็นการสวดติดต่อกันไปเรื่อย ๆ มีจังหวะหยุดตรงคำที่มีตัวสะกด (แม่ กก กบ) ส่วนทำนองมคธเน้นความชัดเจนของคำ และมีจังหวะหยุดเป็นห้วง ๆ หากได้ฟังตัวอย่างการสวดด้วยก็จะเข้าใจชัดได้เอง โดยทั่วไปแล้ว คณะสงฆ์วัดมหานิกายนิยมสวดแบบสังโยค ส่วนคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนิยมสวดแบบมคธ

สำหรับการอ่านและการเขียนภาษาบาลี นั้น มีเรื่องที่ควรศึกษาเพิ่มเติมอีก ดังนี้

๑. อักษรภาษาบาลี มี ๔๑ ตัว แบ่งเป็นพยัญชนะ ๓๓ ตัว เป็น สระ ๘ ตัว สระ อะ ในภาษาบาลีจะไม่ปรากฏรูป (พยัญชนะที่ผสมด้วย สระ อะ จะไม่มีรูป สระ อะ) แต่เวลาอ่านต้องอ่านออกเสียง สระ อะ ด้วย เช่น สุกโต อ่านว่า สุกะโต, กุมารกสุสโป อ่านว่า กุมาระกัสสะโป เป็นต้น

๒. ตัวจุดใต้ตัวอักษร (ฤ) อยู่ใต้พยัญชนะตัวใด ถือว่าพยัญชนะตัวนั้นเป็นตัวสะกด และเป็นไม้หันอากาศด้วย เช่น สมฺมาสมฺพุฑูโธ อ่านว่า สัมมาสัมพุฑูโธ เป็นต้น แต่หากพยัญชนะตัวนั้นมีสระอยู่ด้วย ตัวจุดนั้นจะเป็นเพียงตัวสะกดเท่านั้น เช่น ปยุตโต อ่านว่า ปยุตโต, เทวานมิโนโธ อ่านว่า เทวานมินโท เป็นต้น

๓. ตัวหยาดน้ำค้างอยู่บนอักษร (กั) จะมีรูปเท่ากับ อัง ในภาษาไทย

เช่น สรรณํ = สระระณัง, ภควนฺตํ = ภะคะวันตัง, มงฺคลํ = มังคลํ เป็นต้น

๔. ตัว สระ อี และมีหยาดน้ำค้างอยู่ข้างบน (อี) จะมีรูปเท่ากับ (อิง) เช่น อิมฺสุมิ กายฺสุมิ = อิมฺสุมิง กายฺสุมิง และ ตหิ ตหิ = ตหิง ตหิง ฯ

๕. ตัว อู จะมีรูปเท่ากับ อู ในภาษาไทย เช่น วิสุ วิสุ = วิสูง วิสูง , อเหตุ กเรยฺยํ = อเหตุ กเรยฺยง , อภินฺนุํ และ ฌมฺมจกฺขุํ = อภินฺนุทง และ ฌมฺมจกฺขง เป็นต้น

๖. ตัวนิคคหิต หรือหยาดน้ำค้าง (กํ) จะแปลงเป็น ง หรือซ้อน ง ได้ จะต้องมีพยัญชนะในวรรคเดียวกัน ๔ ตัว คือ ก ข ค ฌ ตามหลังด้วย เช่น

๖.๑ ก ตามหลัง เช่น ยงฺกิญฺจ, ทิปงฺกโร, องฺกุโร ฯ

๖.๒ ข ตามหลัง เช่น อากฺขติ, เองฺโข, สงฺขุติ ฯ

๖.๓ ค ตามหลัง เช่น องฺคํ, มงฺคลํ, สงฺคหํ ฯ

๖.๔ ฌ ตามหลัง เช่น สงฺโฆ อุตฺตงฺฆติ, ลงฺฆนฺติ ฯ

๗. ภาษาบาลีที่เขียนในรูปภาษาไทย และมีเครื่องหมาย อยู่ข้างบน นั้น ให้ถือว่าตัวนั้นเป็นตัวสะกด และต้องอ่านออกเสียงกึ่งหนึ่งด้วย เช่น กตฺวา เขียนในรูปดังกล่าวเป็น กัตฺวา และให้อ่านออกเสียงเป็น กัตตะวา (ตะ ให้อ่านออกเสียงกึ่งหนึ่ง), ตสฺมา เขียนในรูปภาษาไทยเป็น ตัสมา อ่านออกเสียงเป็น ตัสสะมา (สะ ออกเสียงครึ่งเสียง) หรือ อิมฺสุมิ เขียนในรูปภาษาไทยว่า อิมฺสุมิง อ่านออกเสียงว่า อิมฺสุมิง (สะ ออกเสียงกึ่งหนึ่ง) เป็นต้น

บทที่ ๒

ความหมายบาลีไวยากรณ์ ๔ ภาค และ อักษรวิธี

๑. ความหมายบาลีไวยากรณ์

คำว่า **บาลีไวยากรณ์** นั้น มีความหมายหรือคำแปล ๒ นัย คือ

๑. ปรกรณ์อันทำให้แจ้งซึ่งพระบาลี
๒. ปรกรณ์อันทำให้แจ้ง ซึ่งภาษาอันรักษาไว้ซึ่งพุทธพจน์

คำว่า “ **บาลี** ” มาจาก ปาล ธาตุ เป็นไปในความรักษา ลง ฌิ ปัจจัยในนามกิต्तก ลี ปฐมาวิภัตติ วิเคราะห์ (แยก) ว่า (พุทธพจน์) ปาลเตติ ปาลี (ภาษา) ซึ่งแปลว่า ภาษาโดย้อมรักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ เหตุนั้นภาษานั้นชื่อว่า ปาลี ปาลี อันว่าภาษาอันรักษาไว้ (ซึ่งพระพุทธพจน์)

คำว่า “ **ไวยากรณ์** ” หรือ เวຍากรณ์ มาจาก วิและอา บทหน้า กร ธาตุ เป็นไปในความทำ ลง ยู ปัจจัยในนามกิต्तก ลี ปฐมาวิภัตติ แปลง อี เป็น เอ แล้วแปลง เอ เป็น เอยุ (หรือ ย) แล้วแปลง ยู เป็น อณ และแปลง อะ ที่ ฌ กับ ลี เป็น อํ จึงสำเร็จรูปเป็น เวຍากรณ์ มีวิเคราะห์ว่า วยากโรตีติ เวຍากรณ์ (หรือ วยากรณ์) แปลว่า ปรกรณ์ใดกระทำให้แจ้ง เหตุนั้น ปรกรณ์นั้นชื่อว่า เวຍากรณ์ แปลว่า ปรกรณ์อันกระทำให้แจ้ง

คำว่า “ **บาลีไวยากรณ์** ” (ปาลี+เวຍากรณ์) ซึ่งมีวิเคราะห์ว่า ปาลี วยากโรตีติ ปาลีเวຍากรณ์ แปลว่า ปรกรณ์ใด้อมทำให้แจ้งซึ่งพระบาลี เหตุนั้น ปรกรณ์นั้น ชื่อว่า ปาลีเวຍากรณ์ ปาลีเวຍากรณ์ ปรกรณ์อันทำให้แจ้งซึ่งพระบาลี (ป ภาษาบาลี เป็น บ ใน ภาษาไทย) หรือ ปรกรณ์อันทำให้แจ้งซึ่งภาษาอันรักษาไว้ซึ่ง (พระพุทธพจน์)

๒. บาลีไวยากรณ์ ๔ ภาคส่วน

บาลีไวยากรณ์ นั้น แบ่งออกเป็น ๔ ภาคส่วน ดังนี้

๑. **ภาคอักษรวิธี** ได้แก่วิธีเกี่ยวกับตัวอักษร หรือตัวหนังสือ มี ๒ วิธี คือ
 - ๑.๑ สมัญญาภิธาน วิธีแสดงถึงชื่ออักษร ที่เป็นสระ พยัญชนะ ฐาน วรรณ
 - ๑.๒ สนธิ วิธีการต่อตัวอักษรที่มีอยู่ในคำอื่น ให้เนื่องติดต่อกัน

เดียวกัน

๒. **ภาควจีวิภาค** ได้แก่ส่วนหรือการแบ่งคำพูดในภาษาบาลี ซึ่งแบ่งออกเป็น ๖ ส่วน ดังนี้

- ๒.๑ นามศัพท์ ได้แก่เสียงหรือสำเนียง ที่บอกให้รู้ถึงชื่อของนามนาม
 ๒.๒ อพยยศัพท์ ได้แก่ศัพท์ที่แจกด้วยวิภัติเหมือนนามศัพท์ ไม่ได้
 ๒.๓ อาชยาต ได้แก่ศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยาต่าง ๆ มีเดิน ยืน เป็นต้น
 ๒.๔ กิตก์ ได้แก่ศัพท์ที่เรียกราย ประกอบด้วยปัจจัยกิตก์หมู่หนึ่ง
 ๒.๕ สมาส ได้แก่ศัพท์ที่ย่อพร้อมนามศัพท์ ๒ บทขึ้นไปเป็นบทเดียวกัน
 ๒.๖ ตัทธิต ได้แก่ปัจจัยหมู่หนึ่งที่ใช้แทนศัพท์ เป็นประโยชน์ต่อการย่อ

๓. ภาควากยสัมพันธ์ หมายถึงการแสดงความเกี่ยวเนื่องกันในพากย์ (คำพูด) ว่าเกี่ยวเนื่องกันอย่างไรบ้าง เป็นการประพันธ์หรือผูกคำพูดที่แบ่งไว้ในวจีวิภาค ให้เข้าเป็นประโยคเดียวกัน

๔. ภาคฉันทลักษณะ ได้แก่การแสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพद्यุทธและมาตราพद्यุทธ (พद्यุทธ คือเสียงยาวที่สุดของสระ, มาตรา คือระยะเวลาการออกเสียงสระสั้นหรือยาว ส่วน วรรณ คือหนังสือ)

บาลีไวยากรณ์ นั้น แบ่งออกเป็นหมวดได้ ๕ หมวด ดังนี้

๑. อักษรวิธี วิธีเกี่ยวกับอักษร คือ ตัวหนังสือ
๒. สนธิ การต่อตัวอักษร
๓. นาม หมายถึงชื่อ
๔. สมาส หมายถึงการย่อพร้อมนามศัพท์
๕. ตัทธิต หมายถึงปัจจัยหมู่หนึ่งที่ใช้แทนศัพท์
๖. อาชยาต หมายถึงศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยา คือ การกระทำต่าง ๆ
๗. กิตก์ หมายถึงศัพท์เรียกราย ที่ประกอบด้วยปัจจัยหมู่หนึ่ง
๘. อุณาติ หมายถึงปัจจัยนอกแบบ มี อุณา ปัจจัย เป็นต้น ใช้ปัจจัยเหมือนนามกิตก์
๙. การก หมายถึงผู้ทำ แสดงลักษณะของคำพูด ว่าด้วยหน้าที่ของคำในประโยคว่า ทำหน้าที่อะไรบ้าง

(หากนับทั้ง ฉันทลักษณะ ด้วย ก็เป็น ๑๐ หมวดด้วยกัน)

สำหรับบาลีไวยากรณ์ ๔ ภาค นั้น ในหนังสือเล่มนี้จะอธิบายรายละเอียดเฉพาะ ข้อ ๑ และ ๒ คือ ภาคอักษรวิธี แล วจิวิภาค เท่านั้น ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ภาคอักษรวิธี

อักษรวิธี ได้แก่วิธีเกี่ยวกับตัวอักษร หรือวิธีว่าด้วยเรื่องตัวหนังสือนั่นเอง แบ่งเป็น ๒ วิธีด้วยกัน คือ

๑. สมัญญาภิธาน แสดงชื่อของอักษรที่เป็น สระ พยัญชนะ ฐาน และ กรณ
๒. สนิธิ แสดงถึงการต่อตัวอักษรที่อยู่ในคำอื่นให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน

ก. สมัญญาภิธาน

เนื้อความของถ้อยคำทั้งปวง ต้องหมายรู้กันด้วยอักขระ หากอักขระวิบัติเสียแล้ว ก็เข้าใจเนื้อความได้ยาก ดังนั้น ความเป็นผู้ฉลาดในเรื่องอักขระ จึงมีประโยชน์และมีอุปการะมาก ในสังคมมนุษย์ คำว่า อักขระ นั้น หมายถึงเสียงและตัวหนังสือ แปลได้ ๒ นัย คือ

๑. อักขระ แปลว่า ไม่รู้จักสิ้น
๒. อักขระ แปลว่า ไม่เป็นของแข็ง

ภาษาบาลี นั้น อักขระ มี ๔๑ ตัว (น้อยกว่าภาษาไทย) แบ่งเป็น สระ ๘ ตัว และเป็นพยัญชนะ ๓๓ ตัว ดังนี้

๑. สระ แปลว่า เสียง หรือ สำเนียง มี ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ
๒. พยัญชนะ แปลว่า ทำเนื้อความให้ปรากฏ มี ๓๓ ตัว แบ่งออกเป็น ๒ พวก ตามฐาน,กรณ ที่เกิด คือ พยัญชนะวรรค ๒๕ ตัว ได้แก่ ก ข ค ฅ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฎ ฐ ฑ ฒ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม และพยัญชนะอวรรคอีก ๘ ตัว ได้แก่ ย ร ล ว ส ห พ และ อ

เสียงของอักขระ

๑. สระ ๘ ตัว นั้น ชื่อว่า นิสสัย ออกเสียงได้ด้วยตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้ด้วย ที่ชื่อว่า นิสสัย เพราะเป็นที่อาศัยของพยัญชนะ พยัญชนะทั้งปวงต้องอาศัยสระจึงออกเสียงได้ สระ นั้นว่าถึงเสียงยาว – สั้น และ หนัก – เบา แล้ว มี ๔ เสียง คือ

๑.๑ รัสสระ หมายถึงสระมีมาตราเบา และมีเสียงสั้น มี ๓ ตัว คือ อ อิ อุเช่น ปติ (เจ้าฟ้า), มุณี (มุณี ผู้รู้) และ กรุ (ครุ) เป็นต้น

๑.๒ **ทิมสระ** หมายถึงสระที่มีเสียงยาว มี ๕ ตัว คือ อา อี อุ เอ และ โอ เช่น ภาติ ผู้มีส่วน, วฐุ หญิงสาว, เสโซ ผู้ที่ยังศึกษา เป็นต้น

๑.๓ **ครุ** หมายถึง สระที่มีเสียงหนัก และเป็น ทิมะ ล้วน หรือ สระ ที่เป็น รัสสะ แต่มีตัวพยัญชนะสังโยคหรือนิคคหิต อยู่เบื้องหลัง เช่น ฐปาโล ผู้รักษาแผ่นดิน, เอสี ผู้แสวงหาคุณ, และ มนุสฺสินโท (มีพยัญชนะสังโยค), โกเสยฺย (มีนิคคหิต) เป็นต้น

๑.๔ **ลหุ** หมายถึง สระเสียงเบา เป็น รัสสะ ล้วน และไม่มีพยัญชนะสังโยคหรือนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง เช่น ปติ มุณี จช ภช กร และ สร เป็นต้น

สำหรับ สระ เอ และ สระ โอ หากมีพยัญชนะสังโยค คือ ตัวสะกด จัดเป็น รัสสะ เช่น เสโย โสตุติ เป็นต้น สระ เอ และ โอ ๒ ตัวนี้ จัดเป็นสังยุดตสระ คือ สระผสม เพราะแต่ละตัวประกอบขึ้นจากสระ ๒ ตัว คือ อ กับ อิ ผสมกันเป็น เอ และ สระ อ กับ อุ ผสมกันเป็น โอ สระ ๖ ตัวนั้น จัดเป็นคู่ได้ ๓ คู่ ดังนี้

๑. อ กับ อา จัดเป็น อ วรรณ (อ วรรณะ)

๒. อิ กับ อี จัดเป็น อิ วรรณ (อิ วรรณะ)

๓. อุ กับ อู จัดเป็น อุ วรรณ (อุ วรรณะ)

๒. พยัญชนะ ๓๓ ตัวนั้น ชื่อว่าเป็น นิสิต เพราะต้องอาศัยสระ จึงออกเสียงได้ (ออกเสียงด้วยตนเองไม่ได้) พยัญชนะทั้ง ๓๓ ตัวนั้น จัดเป็น ๒ พวก คือ พยัญชนะวรรค และพยัญชนะอวรรค ดังนี้

๒.๑ **พยัญชนะวรรค** มี ๒๕ ตัว จัดเป็น ๕ วรรค ตามฐานกรณ์ที่เกิด ดังนี้

๒.๑.๑ ก วรรค ได้แก่ ก ข ค ฌ ง

๒.๑.๒ จ วรรค ได้แก่ จ ฌ ช ฌ ญ

๒.๑.๓ ฎ วรรค ได้แก่ ฎ ฐ ฑ ฒ ณ

๒.๑.๔ ต วรรค ได้แก่ ต ถ ท ฐ น

๒.๑.๕ ป วรรค ได้แก่ ป ผ พ ภ ม

๒.๒ **พยัญชนะอวรรค** มี ๘ ตัว ได้แก่ ย ร ล ว ส ห พ อ ที่ชื่อว่า อวรรค เพราะไม่เป็นพวกเป็นหมูกันตามฐานกรณ์ที่เกิด พยัญชนะอวรรค ๑ ตัว คือ อ นั้น ตามสาสนโวหารเรียกว่า นิคคหิต แปลว่า กดสระ คือ อวัยวะที่ทำเสียงเวลาว่าหรือพูด ไม่

ต้องอ้าปากเกินปกติเหมือนเวลาว่าทิมสระ แต่คัมภีร์ศัพทศาสตร์เรียกว่า อนุสาร ซึ่งแปลว่า ไปตามสระ คือ พยัญชนะคือ อ (นิคคหิต) นี้ ต้องไปตามสระเสียงสั้น คือ อ อิ และ อุ เท่านั้น เช่น อหิ คหิ เสคิ เป็นต้น

เสียงของพยัญชนะ ทั้ง ๓๓ ตัว นั้น แบ่งออกเป็น ๒ เสียง ตามเสียงที่ก้องและไม่ก้อง ดังนี้

๑. โฆสระ เสียงก้อง มี ๒๑ ตัว ได้แก่พยัญชนะวรรคตัวที่ ๓, ๔, ๕ ในวรรคทั้ง ๕ คือ คฆง, ชฌญ, ฅฒณ, ทธน, พภม และ พยัญชนะอวรรคอีก ๖ ตัว คือ ย ร ล ว ห พ (เป็น โฆสระ เสียงก้อง)

๒. อโฆสระ เสียงไม่ก้อง มี ๑๑ ตัว ได้แก่พยัญชนะวรรคตัวที่ ๑ , ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ กข, จฉ, ฎฐ, ตถ, ปฝ และพยัญชนะอวรรค อีก ๑ ตัว คือ ส

๓. สำหรับพยัญชนะอวรรคอีก ๑ ตัว คือ อ (นิคคหิต) ปราชญ์ผู้รู้คัมภีร์ศัพทศาสตร์ประสงค์ให้เป็น โฆสระ ส่วนทางศาสนโฆหารประสงค์ให้เป็น โฆสาโฆสวิมุตติ

พยัญชนะวรรค ทั้ง ๒๕ ตัว นั้น แบ่งตามเสียงหย่อนและเสียงหนัก จะมี ๒ เสียง คือ

๑. สติถิล ได้แก่พยัญชนะตัวที่ ๑ , ๓ ซึ่งถูกฐานของคนหย่อน (เบา)

๒. ธนิต ได้แก่พยัญชนะตัวที่ ๒ , ๔ ซึ่งถูกฐานของคนหนัก (ดัง)

พยัญชนะตัวที่ ๕ ทุกวรรค คัมภีร์ก็จายนเภทจัดเป็นสติถิล แต่คัมภีร์อื่นมิได้กล่าวไว้ มี ตารางสำหรับตรวจสอบพยัญชนะวรรค,อวรรค,โฆสระ,อโฆสระ,สติถิล,ธนิต ดังนี้

	อโฆสระ		โฆสระ		
	สติถิล	ธนิต	สติถิล	ธนิต	
วรรค	๑	๒	๓	๔	๕
	ก	ข	ค	ฌ	ง
	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
	ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
	ต	ถ	ท	ธ	น
	ป	ฝ	พ	ภ	ม
อวรรค	ส		ย ร ล ว ห พ		

๑. พยัญชนะที่เป็น ลีถิล อโฆสะ มีเสียงเบาว่าทุกพยัญชนะ
๒. พยัญชนะที่เป็น ธนิต อโฆสะ มีเสียงหนักกว่า ลีถิล อโฆสะ
๓. พยัญชนะที่เป็น ลีถิล โฆสะ มีเสียงดังกว่า ธนิต อโฆสะ
๔. พยัญชนะที่เป็น ธนิต โฆสะ มีเสียงดังก้องกว่า ลีถิล โฆสะ

พยัญชนะสังโยค (ตัวสะกด)

พยัญชนะสังโยค หมายถึงพยัญชนะที่มีลักษณะที่จะซ้อนกันได้ ซึ่งมีหลักการซ้อนดังนี้

๑. พยัญชนะวรรคตัวที่ ๑ ซ่อนหน้าตัวที่ ๑ และ ๒ ในวรรคของตนได้
๒. พยัญชนะวรรคตัวที่ ๓ ซ่อนหน้าตัวที่ ๓ และ ๔ ในวรรคของตนได้
๓. พยัญชนะตัวที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ ซ่อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว ยกเว้น ง ซ่อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทุกตัว แต่ซ่อนหน้าตัวเองไม่ได้
๔. พยัญชนะอวรรคที่ใช้ซ้อนได้ มี ๓ ตัว คือ ย ล ส เช่น สุขยเต ทุลลภา และ สุตสูตติ เป็นต้น
๕. พยัญชนะอวรรค ๔ ตัว ย ร ล ว ถ้าอยู่หลังพยัญชนะตัวอื่น ออกเสียงผสมกับพยัญชนะตัวหน้า และ ส ออกเสียงเป็น อสุมะ
๖. พยัญชนะ ๗ ตัว คือ ย ร ล ว ส ห พ เป็นอัทธสระ คือออกเสียงกึ่งหนึ่ง
๗. อักษรทั้ง ๔๑ ตัวนี้ แม้ต่างกันโดยฐานที่เกิดเป็นต้น แต่ก็เป็น ๒ อย่าง คือ
 - ๗.๑ นิสสัย ได้แก่ สระ เป็นที่อาศัยของพยัญชนะ (ออกเสียงได้เอง)
 - ๗.๒ นิสสิต ได้แก่ พยัญชนะ ต้องอาศัยสระ (จึงออกเสียงได้)

ฐานกรณ์ของอักษร

๑. ฐานของอักษร หมายถึงที่ตั้งที่เกิดของอักษร มี ๖ ฐาน ดังนี้
 - ๑.๑ กณฐา เกิดที่คอ มี ๘ ตัว คือ อ อา ก ข ค ฃ ง ห
 - ๑.๒ ตาลูชา เกิดที่เพดาน มี ๘ ตัว คือ อิ อี จ ฌ ช ฌ ญ ย
 - ๑.๓ มุทุธา เกิดที่ศีรษะ มี ๗ ตัว คือ ฎ ฐ ฑ ฒ ณ ร พ
 - ๑.๔ ทนุธา เกิดที่ฟัน มี ๗ ตัว คือ ต ถ ท ธ น ล ส
 - ๑.๕ โอฏฐา เกิดที่ริมฝีปาก มี ๗ ตัว คือ อุ อู ป ผ พ ภ ม

๑.๖ นาสิกกุฐานชา เกิดในจมูก มี ๑ ตัว คือ อ (นิคคหิต)

หมายเหตุ : อักษรตั้งแต่ข้อ ๑.๑ – ๑.๖ เกิดในฐานเดียว ยกเว้นพยัญชนะสุควรรค ๕ ตัว ได้แก่ ง ญ ฌ น ม เกิดใน ๒ ฐาน คือ เกิดในฐานของตน ๆ ใน ข้อ ๑.๑ – ๑.๖ และฐานจมูก จึงมีชื่อเรียกว่า สกกุฐานนาสิกกุฐานชา ซึ่งแปลว่า เกิดที่ฐานของตนและฐานจมูก

สำหรับอักษรที่เกิด ๒ ฐาน นั้น มีชื่อเรียก ดังนี้

๑. กณฐตาอุโซ เกิดที่คอและเพดาน ได้แก่ เอ
๒. กณฐโฐฐโซ เกิดที่คอและริมฝีปาก ได้แก่ โอ
๓. สกกุฐานนาสิกกุฐานชา เกิดที่ฐานของตนและจมูก ได้แก่พยัญชนะที่สุควรรค ทั้ง ๕ ตัว คือ ง ญ ฌ น ม
๔. ทนุโตฐฐโซ เกิดที่ฟันและริมฝีปาก ได้แก่ ว
๕. อักษร คือ ห หากประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ ญ ฌ น ม ย ล ว และ พ เกิดแต่อก หากไม่ประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัวดังกล่าว เกิดที่คอ

มาตราเสียงของอักษร

มาตรา หมายถึงระยะการออกเสียงที่จะว่า (กล่าว) อักษรนั้น ๆ มีดังนี้

๑. เสียงสระสั้น คือ อ อิ อุ ๑ มาตรการเดียว
๒. สระเสียงยาว คือ อา อี อุ เอ โอ ๒ มาตรการ
๓. สระที่มีพยัญชนะสังโยค (ตัวสะกด) อยู่เบื้องหลัง ๓ มาตรการ
๔. พยัญชนะทั้งปวง ๑ มาตรการ
๕. สระทั้ง ๘ ตัว มีเสียงสั้นอย่างหนึ่ง มีเสียงยาวอย่างหนึ่ง

๒. กรณ์ของอักษร หมายถึงที่ทำเสียงของอักษร มี ๕ ที่ คือ

- ๒.๑ ชิวหามขุณฺ์ ทำมกลางลิ้น เป็นกรณ์ของอักษรที่เป็น ตาลุชะ
- ๒.๒ ชิวโหปคุณฺ์ ถัดปลายลิ้นเข้ามา เป็นกรณ์ของอักษรที่เป็น มุทชะ
- ๒.๓ ชิวหคุณฺ์ ปลายลิ้น เป็นกรณ์ของอักษรที่เป็น ทันตชะ
- ๒.๔ ฐานของตน ๆ เป็นกรณ์ของอักษร ที่เหลือจากนี้

บทที่ ๓

ข. สนธิ

สระสนธิ พยัญชนะสนธิ นิคคหิตสนธิ

สนธิ หมายถึงวิธีต่อศัพท์และอักขระ ให้เนื่องกันด้วยอักขระในภาษาบาลี ทั้งนี้ เพื่อจะย่ออักขระให้น้อยลง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการแต่งฉันทภาษาบาลี แต่ก็ไม่เหมือนสมาส ซึ่งหมายถึงการย่อบทหลาย ๆ บทให้เป็นบทเดียวกัน (ง่าย ๆ ว่า สนธิ คือวิธีการต่ออักขระ ส่วนสมาส คือวิธีย่อบท) โดยทั่วไป การต่อมี ๒ อย่าง คือ

๑. การต่อศัพท์ที่มีวิภัติ ให้เนื่องด้วยศัพท์ที่มีวิภัติ เช่น จตุตาโร อิม ต่อ เป็น จตุตาโรเม เป็นต้น

๒. การต่อบทสมาส ย่ออักขระให้น้อยลง เช่น กต อุปกาโร เป็น กโตปกาโร สนธิ (การต่อ) นั้น จัดเป็น ๓ อย่าง ตามความที่เป็นประธานก่อน ดังนี้

๑. สระสนธิ	การต่อสระ
๒. พยัญชนะสนธิ	การต่อพยัญชนะ
๓. นิคคหิตสนธิ	การต่อนิคคหิต

สนธิกิริโยปกรณ

สนธิ นั้น มีเครื่องมือในการต่อ (สนธิ) ที่เรียกว่าสนธิกิริโยปกรณ ๘ อย่าง ดังนี้

๑. โลโป	การลบ
๒. อาเทโส	การแปลง
๓. อากโม	การลงอักษรใหม่
๔. วิกาโร	การทำให้ผิดจากเดิม
๕. ปกติ	ปกติ (ไม่ทำอะไร เพียงแต่นำมาต่อกันเข้าเท่านั้น)
๖. ทีโฆ	ทำให้ยาว
๗. รสุถิ	ทำให้สั้น
๘. สญฺญโค	การซ้อนตัว

๑. สระสนธิ

สระสนธิ นั้น ใช้สนธิกิริยาประกอบ ๗ อย่าง คือ โลโป อาเทโส อากโม วิกาโร ปกติ ทิโฆ และ รสุติ เว้น สัตยัญโค การซ้อนตัว ซึ่งไม่เกี่ยวกับสระ ดังนี้

๑. โลโป (โลปสระสนธิ) มีการลบ ๒ อย่าง คือ ๑. ลบสระหน้า และ ๒. ลบสระหลัง (มีข้อควรจำคือ สระที่สุดของศัพท์หน้า เรียกว่า สระหน้า, สระหน้าของศัพท์หลัง เรียกว่า สระหลัง) เมื่อสระทั้ง ๒ นี้ ไม่มีพยัญชนะอื่นคั่นในระหว่าง ให้ลบได้ตัวหนึ่ง แต่ถ้ามีพยัญชนะอื่นคั่นในระหว่าง ลบไม่ได้ มีรายละเอียดการลบดังนี้

๑.๑ ลบสระหน้า เช่น โนหิ + เอตํ ลบสระหน้า คือ อิ (ที่สุดของศัพท์ว่าโนหิ) เสีย แล้วต่อเป็น โนหฺเต (ข้อควรจำคือ ถ้าลบสระสั้นที่มีรูปไม่เหมือนกัน ไม่ต้องทิ้งสระสั้นที่ไม่ได้ลบ เช่น จตุหิ + อปาเยหิ ต่อเป็น จตุหฺปาเยหิ แต่ถ้าลบสระยาวหรือสระสั้นที่มีรูปเหมือนกัน ต้องทิ้งสระสั้นที่ไม่ได้ลบ เช่น ตตฺร + อยํ ต่อเป็น ตตฺรํ เป็นต้น)

๑.๒ ลบสระหลัง เช่น จตุตาโร + อิเม ลบสระ อิ ที่ อิเม เสีย แล้วต่อเป็น จตุตาโรเม เป็นต้น หากมีนิคหิตอยู่หน้า ให้ลบสระหลังได้บ้าง เช่น อภินนฺทุ + อิติ (นิคหิตอยู่หน้า สระอยู่หลัง) ลบ สระอิ ที่ อิติ แล้วแปลงนิคหิตเป็น น (เพราะ ต ในวรรคเดียวกับ ท อยู่หลัง) แล้วต่อเป็น อภินนฺตฺนฺติ เป็นต้น

๒. อาเทโส (อาเทสสระสนธิ) การแปลง สระ มีวิธีการแปลง ๒ อย่าง ดังนี้

๒.๑ แปลง สระหน้า หากมี สระ อิ เอ หรือ โอ อยู่หน้า และมี สระ อยู่หลัง ให้แปลง อิ เป็น ย และหากมีพยัญชนะเรียงกัน ๓ ตัว ให้ลบพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกันเสีย ๑ ตัว เช่น ปฏิสนฺถารวุตฺติ + อสุส (แปลง อิ ที่ ติ เป็น ย) จะมีรูปเป็น ปฏิสนฺถารวุตฺตย + อสุส มีพยัญชนะเรียงกัน ๓ ตัว (คือ ตฺตย) ให้ลบเสีย ๑ ตัว คือ ต ที่ อิ อาศฺย แล้วต่อเป็น ปฏิสนฺถารวุตฺตยสุส (นี้เป็นวิธีแปลง อิ เป็น ย)

- ถ้ามี เอ อยู่หน้า ให้แปลง เอ เป็น อย เช่น เต + อสุส ต่อเป็น ตยสุส

- ถ้ามี โอ อยู่หน้า แปลง โอ เป็น อว เช่น อลฺโฆ + อสุส เป็น อลฺหวสุส

๒.๒ แปลง สระหลัง เช่น ขถา + เอว ให้ รัสสะ อา ที่ ขถา ศัพท์หน้า เป็น อะ แล้วแปลง เอ เป็น ริ แล้วต่อเป็น ขถริว เป็นต้น

๓. **อาคม** (อาคมสระสนธิ) การลงอักษร (สระ) ใหม่ มีอาคม ๒ ตัว คือ อ อาคม และ โ อ อาคม มีวิธีการลงตัวสระใหม่ดังนี้

๓.๑ **อ อาคม** มีหลักการลง คือ หาก สระ โ อ อยู่หน้า มีพยัญชนะอยู่หลัง ให้ลบ โ อ เสียแล้วลง อ อาคม เช่น เอโส + ฐโม ต่อเป็น **เอสฐโม** เป็นต้น

๓.๒ **โ อ อาคม** มีหลักการลง คือ หาก สระ อ อยู่หน้า มีพยัญชนะอยู่หลัง ให้ลบ อะ เสีย แล้วลง โ อ อาคม เช่น พร + สหสฺส ต่อเป็น **ปโรสหสฺส** เป็นต้น

๔. **วิการ** (วิการสระสนธิ) การทำให้สระผิดจากเดิม มีวิธีการ ๒ อย่าง คือ

๔.๑ **วิการเบื้องต้น** มีหลักการทำให้ผิดจากเดิม คือ เมื่อลบสระหลังแล้ว ให้เอาสระหน้า คือ อี เป็น เอ, หรือ อุ เป็น โอ (อี เป็น เอ) เช่น มุณี + อาลโย ลบสระหลังแล้ว วิการ อี ที่ นิ เป็น เอ ต่อเป็น มุเนลโย, สำหรับวิการ อุ เป็น โอ เช่น สุ + อตุถิ ลบสระหลังแล้ว วิการ อุ ที่ สุ เป็น โอ แล้วต่อเป็น **โสตุถิ**

๔.๒ **วิการเบื้องปลาย** มีหลักการทำให้สระผิดจากรูปเดิมเหมือนวิการเบื้องต้น เป็นแต่เพียงลบสระหน้า แล้ววิการสระหลังเท่านั้น เช่น มาลุต + อิริตฺ (ลบสระหน้า คือ อะ ที่ มาลุต แล้ววิการ อี ที่ อิริตฺ เป็น เอ) แล้วต่อเป็น **มาลุตริตฺ** เป็นต้น

๕. **ปกติ** (ปกติสระสนธิ) การต่อกันเข้าตามปกติ มีหลักการต่อ คือ เมื่อมีสระหน้าและสระหลัง ก็ให้คงรูปไว้ตามเดิม เพียงแต่นำมาต่อกันเข้าเท่านั้น เช่น โก + อิม (สระหน้าเป็นทิมะ สระหลังเป็น รัสสะ) คงรูปไว้ตามปกติ ต่อกันเข้าเป็น **โกอิม** เป็นต้น

๖. **ทิม** (ทิมสระสนธิ) การต่อด้วยการทำสระให้ยาว มีหลักการดังนี้

๖.๑ **ทิมะสระหน้า** คือ เมื่อลบสระหลังแล้ว ให้ทิมะสระหน้า เช่น สาธุ + อิติ (ลบสระ อี ที่ อิติ แล้ว ทิมะ อุ ที่ สาธุ เป็น อุ) แล้วต่อเป็น **สาธุติ** หรือเมื่อมีพยัญชนะอยู่หลัง ให้ทิมะสระหน้าได้บ้าง เช่น มุณี + จเร ต่อเป็น **มุณีจเร** เป็นต้น

๖.๒ **ทิมะสระหลัง** ทำเหมือนทิมะสระหน้า ต่างกันเพียงลบสระหน้า แล้วให้ทิมะสระหลังเท่านั้น เช่น จ + อุกยฺ ลบ สระ อะ ที่ จ แล้วทิมะ อุ ที่ อุกยฺ เป็น อุ แล้วต่อเป็น **จุกยฺ** เป็นต้น

๗. **รสฺ** (รัสสะสระสนธิ) การต่อด้วยการทำสระยาวให้สั้น มีหลักการทำ คือ หากมี เอว ศัพท์ หรือ พยัญชนะอยู่หลัง ให้รัสสะสระหน้าได้บ้าง เช่น ขลา + เอว

รัสสระ อา ที่ ยถา เป็น อะ แล้วแปลง เอ ที่ เอว เป็น ริ ต่อกันเข้าเป็น ยถริว, หากมี พยัญชนะอยู่หลัง เช่น โกวาติ + นาม (น เป็น พยัญชนะ) ให้รัสสระ อิ ที่ ที เป็น อิ แล้ว ต่อเป็น โกวาทินาม เป็นต้น

๒ พยัญชนะสนธิ

พยัญชนะสนธิ นั้น ใช้สนธิกิริยาประกอบ ๕ อย่าง คือ โลโป อาเทโส อากโม ปกติ และ สัญญโค มีคำอธิบาย ดังนี้

๒.๑ โลโป (โลปพยัญชนะสนธิ) มีหลักการต่อคือ หากมีนิคหิตอยู่หน้า เมื่อลบ สระหลังแล้ว ถ้ามีพยัญชนะซ้อนกัน ๒ ตัว ให้ลบเสียตัวหนึ่ง เช่น เอว + อสุส (มี นิคหิตอยู่หน้าคือ ว) ให้ลบ อะ ที่ อสุส เสีย แล้วลบ ส ที่ อะ อาศัย ต่อเป็น เอวส เป็นต้น

๒.๒ อาเทโส (อาเทศพยัญชนะสนธิ) มีหลักการต่อ ดังนี้

(๑) เมื่อมี สระ อยู่หลัง ให้แปลง ตี เป็น ตย แล้วแปลง ตย เป็น จจ เช่น อิติ + เอว แปลง ตี ที่ อิติ เป็น ตย แล้วแปลง ตย เป็น จจ ต่อเป็น อิจจวิ เป็นต้น

(๒) แปลง ฐ เป็น ท ได้บ้าง เช่น เอก + อิธ + อหิ ต่อเป็น เอกมิทาหิ หรือแปลง ฐ เป็น ห ได้บ้าง เช่น สาธุ + ทสุสนิ ต่อเป็น สาหุทสุสนิ เป็นต้น

(๓) แปลง ท เป็น ต ได้บ้าง เช่น สุกโท เป็น สุกโต เป็นต้น

๒.๓ อากโม (อากมพยัญชนะสนธิ) หมายถึงการลงอักษรใหม่ ซึ่ง อากม พยัญชนะสนธิ นั้น มี ๘ ตัว คือ ข ว ม ท น ต ร พ มีกฎว่าจะลงอากมพยัญชนะสนธิได้ ก็ต่อเมื่อมีสระอยู่หลังเท่านั้น เช่น

(๑) ข อากม	เช่น	ยถา + อิหิ	เป็น	ยถายิหิ
(๒) ว อากม	เช่น	อุ + ทิกฺขติ	เป็น	วฺทิกฺขติ
(๓) ม อากม	เช่น	ครุ + เอสุสติ	เป็น	ครุเมสุสติ
(๔) ท อากม	เช่น	อตุต + อตุโถ	เป็น	อตุตทตุโถ
(๕) น อากม	เช่น	อิโต + आयติ	เป็น	อิโตนายติ
(๖) ต อากม	เช่น	ตสุมา + อิห	เป็น	ตสุมาติห

(๓) ร อากม เช่น สพุทฺธิ + เอว เป็น สพุทฺธิเรว

(๔) พ อากม เช่น ฉ + อายตน์ เป็น ฉพายตน์

- ในคัมภีร์สัททนต์ิกกล่าวว่ ลง ห อากม ได้บ้าง เช่น สุ + อชฺช เป็น สุหชฺช

๒.๔ ปกติ (ปกติพยัญชนะสนธิ) คือการคงรูปไว้ตามเดิม ไม่มีเปลี่ยนแปลงเพียงแต่นำ ๒ ศัพท์มาต่อกันเท่านั้น เช่น สาธุ + ทสฺสนํ ต่อเป็น สาธุทสฺสนํ เป็นต้น

๒.๕ สลฺยฺโยโค (สลฺยฺโยคพยัญชนะสนธิ) ได้แก่การซ้อนพยัญชนะ มีการซ้อนพยัญชนะ ๒ อย่าง คือ

(๑) การซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกัน เช่น อิธ + ปโมทติ เป็น อิธปฺปโมทติ เป็นต้น

(๒) การซ้อนพยัญชนะที่มีรูปต่างกัน คือ พยัญชนะวรรคตัวที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะวรรคตัวที่ ๒ ในวรรคของตน เช่น จตุตฺตริ + ฐานานิ เป็น จตุตฺตริฐฺฐานานิ และพยัญชนะวรรคตัวที่ ๓ ซ้อนหน้าตัวที่ ๔ เช่น เอโสวจ + ฆานผลฺโล เป็น เอโสวจฆฺฆานผลฺโล เป็นต้น

๓ นิคคหิตสนธิ

นิคคหิตสนธิ นั้น ใช้สนธิกริโยปกรณํ ๔ อย่าง คือ โลโป อาเทโส อากโม และปกติ และมีคำอธิบายดังนี้

๓.๑ โลโป (โลปนนิคคหิตสนธิ) มีหลักการต่อคือ เมื่อมีสระหรือพยัญชนะอยู่หลังให้ลบนิคคหิตข้างหน้าบ้างก็ได้ ดังนี้

(๑) มี สระ อยู่หลัง ลบนิคคหิตข้างหน้า เช่น ตาสํ + อหํ (นิคคหิตอยู่หน้า สระ (คือ อะ) อยู่หลัง) ลบนิคคหิตแล้ว ทีฆะ อะ ที่ อหํ เป็น อา ต่อเป็น ตาสาห์ เป็นต้น

(๒) มีพยัญชนะอยู่หลัง ลบนิคคหิตข้างหน้า เช่น พุทฺธานํ + สาสนํ (นิคคหิตอยู่หน้า พยัญชนะ (คือ ส) อยู่หลัง) ลบนิคคหิตแล้วต่อเป็น พุทฺธานาสานํ เป็นต้น

๓.๒ อาเทโส (อาเทสนิคคหิตสนธิ) มีหลักการต่อดังนี้คือ

(๑) เมื่อมีพยัญชนะวรรคอยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุคฺวารคของ

พยัญชนะตัวหลัง เช่น เอว + โข แปลงนิคคหิตเป็น ง (ทำให้เป็นมุกพยัญชนะหรือตัวสะกด) เพราะ ข อยู่หลัง ต่อเข้าเป็น เอวงโข เป็นต้น

(๒) ถ้า เอ หรือ ห อยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตเป็น ญ เช่น ต + เอว (นิคคหิตอยู่หน้า เอ อยู่หลัง) แปลงนิคคหิตเป็น ญ แล้วซ้อน ญ หน้า ญ ต่อเป็น ตญญเอว หรือ เอว + หิ นิคคหิตอยู่หน้า ห อยู่หลัง แปลงนิคคหิตเป็น ญ ต่อเป็น เอวญหิ เป็นต้น

(๓) ถ้า ย อยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตกับ ย เป็น ญญ เช่น ส + โยโค ต่อเข้าเป็น สญญโยโค เป็นต้น

(๔) คัมภีร์ศัพท์คดีว่า ถ้า ล อยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตเป็น ล ได้บ้าง เช่น ส + ลกขณา ต่อเป็น สลลขณา เป็นต้น

(๕) ถ้า สระ อยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตเป็น ม และ ท ได้ (แปลงเป็น ม) เช่น ต + อหิ เป็น ตมหิ และแปลงนิคคหิตเป็น ท เช่น เอต + อโวจ (นิคคหิตอยู่หน้า สระอยู่หลัง) แปลงนิคคหิตเป็น ท ต่อเข้าเป็น เอตทโวจ เป็นต้น

๓.๓ อากโม (อากมนิคคหิตสนธิ) หมายถึงการลงอักษรใหม่ อากมนิคคหิตสนธินั้นมี ๑ ตัว คือ อ ซึ่งมีหลักการลงคือ เมื่อสระหรือพยัญชนะอยู่หลัง ให้ลงนิคคหิตอากมได้ สระอยู่หลัง เช่น จกขุ + อุทปาติ ต่อเป็น จกขุอุทปาติ ส่วนพยัญชนะอยู่หลัง เช่น อว + สิโร ต่อเป็น อวสิโร เป็นต้น

๓.๔ ปกติ (ปกตินิคคหิตสนธิ) หมายถึงนิคคหิตสนธิที่คงรูปไว้ตามเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น ฌมม + จเร ต่อเข้าเป็น ฌมมจเร เป็นต้น

บทที่ ๔

๒. ภาควจีวิภาค

นามศัพท์ : นามนาม คุณนาม สัพพนาม

วจีวิภาค แปลว่า การแบ่งคำพูด หรือ ส่วนแห่งคำพูด ในภาษาบาลีนั้น มีส่วนแห่งคำพูด หรือแบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. นามศัพท์ เสียงหรือสำเนียงที่บอกให้รู้ถึงชื่อ
๒. อพยยศัพท์ ศัพท์ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยอำนาจของวิภัติ
๓. อาชยาศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยาของนามนาม มี นัง นอน กิน ดื่ม เป็นต้น
๔. กิตก์ ศัพท์ที่เรียงรายประกอบด้วยปัจจัยหมู่หนึ่ง (ปัจจัยกิตก์)
๕. สมาส ศัพท์ที่ย่อพร้อมบทตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป ให้เป็นบทเดียวกัน
๖. ตัทธิต ปัจจัยหมู่หนึ่งใช้แทนศัพท์

นามศัพท์

นามศัพท์ หมายถึงเสียงหรือสำเนียงที่บอกให้รู้ถึงชื่อนั้น ๆ มี ๓ อย่าง คือ

๑. นามนาม นามที่เป็นชื่อของคน, สัตว์, สิ่งของ, สถานที่ แบ่งเป็น ๒ คือ
 - ๑.๑ สาธารณนาม ได้แก่นามที่ใช้ทั่วไปแก่คน สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น
 - ๑.๒ อสาธารณนาม ได้แก่นามที่ไม่ทั่วไปแก่คน สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น
๒. คุณนาม นามที่แสดงลักษณะของนามนาม ให้รู้ชื่อนามนามนั้น ดี ชั่ว สูง ต่ำ คำ ขาว โง่ หรือ ฉลาด เป็นต้น คุณนาม แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น (ระดับ) คือ
 - ๒.๑ ชั้นปกติ แสดงลักษณะปกติทั่ว ๆ ไป เช่น สูง ต่ำ คำ ขาว เป็นต้น
 - ๒.๒ ชั้นวิเสส แสดงลักษณะมากกว่าปกติธรรมดา เช่น สูงกว่า ต่ำกว่า ดีกว่า คำกว่า ขาวกว่า เป็นต้น ในภาษาบาลี คุณนามชั้นนี้จะมีปัจจัยในเสฏฐัตถิต ๓ ตัว คือ ตร, อีย, อียิสฺสท ต่อท้าย เช่น อุจฺจตร, ปาปิยิสฺสท เป็นต้น หรือมีอุปสัค คือ อติ หรือ อภิ เป็นต้น นำหน้าเสมอ เช่น อติสุนฺทโร อภิวิญฺโณ อธิสกุภาโร เป็นต้น
 - ๒.๓ ชั้นอติวิเสส แสดงลักษณะมากที่สุด เช่น สูงที่สุด ต่ำที่สุด คำที่สุด ขาวที่สุด เป็นต้น ในภาษาบาลี จะมีปัจจัยในเสฏฐัตถิต คือ ตม และ อิกฺฐุ ต่อท้ายหรือมีนิบาต คือ อติวีย นำหน้าเสมอ เช่น ปาปตโม เป็นต้น

๓. สัพพนาม หมายถึงนามที่ใช้แทนนามนาม ที่ออกชื่อมาแล้วครั้งหนึ่ง เพื่อไม่ให้ซ้ำซาก อันเป็นเหตุให้ฟังแล้วไม่ไพเราะหู สัพพนามนั้นแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๓.๑ ปุริสสัพพนาม คำแทนชื่อที่จัดตามบุรุษ ๓ คือ ต ศัพท์ (เขา, มัน เป็นต้น) เป็นประถมบุรุษ, ตุมฺห ศัพท์ (ท่าน, เธอ เป็นต้น) เป็นมัธยมบุรุษ, และ อมฺห ศัพท์ (ฉัน, ผม เป็นต้น) เป็นอุตตมบุรุษ

๓.๒ วิเสสนสัพพนาม คำแทนชื่อที่ทำหน้าที่คล้าย ๆ กับคุณนาม แต่มีวิธีแจกไม่เหมือนคุณนาม วิเสสนสัพพนาม มี ๒ อย่าง คือ

๓.๒.๑ นิยม แสดงลักษณะที่แน่นอน มี ๔ ศัพท์ ต เอต อิม และ อมุ ซึ่งแปลว่า นั้น นั้น นี้ และ โนน ตามลำดับ

๓.๒.๒ อนิยม แสดงลักษณะที่ไม่แน่นอน มี ๑๑ ศัพท์ คือ ย อญฺญ อญฺญตร อญฺญตม ปร อปร กตร กตม เอก เอกจฺจ อุกฺข สพฺพ และ กิ ซึ่งมีคำแปลตามลำดับ คือ ไค อื่น คนใดคนหนึ่ง คนใดคนหนึ่ง อื่น อื่นอีก คน ไหน คนไหน คนหนึ่ง (พวกหนึ่ง) บางคน (บางพวก) ทั้งสอง ทั้งปวง และ ไคร

ก. ตัวอย่างปุริสสัพพนาม ทั้ง ๓ บุรุษ

๑. ต ศัพท์ ประถมบุรุษ แปลว่า เขา มัน เป็นต้น แจกอย่างนี้

	ปุงลึงค์		อิตถิลึงค์		นปุงสกลึงค์	
วิภัตติ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	โส	เต	สา	ตา	ตํ	ตานิ
ทุ.	ตํ นํ	เต เน	ตํ นํ	ตา	ตํ	ตานิ
ต.	เตน	เตหิ	ตาย	ตাহิ	เตน	เตหิ
จตุ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ	ตสฺสา อสฺสา	ตาสํ ตาसानํ	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ
		เนสํ เนसानํ	ติสฺสา ติสฺสาย			เนสํ เนसानํ
ปญ.	ตสฺมา อสฺมา	เตหิ	ตาย	ตাহิ	ตสฺมา อสฺมา	เตหิ
	ตมฺหา				ตมฺหา	
ฉ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ	ตสฺสา อสฺสา	ตาสํ ตาसानํ	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ
		เนสํ เนसानํ	ติสฺสา ติสฺสาย			เนสํ เนसानํ

สต. ตสฺมี อสฺมี เตสุ ตายํ ตสฺสํ ตาสฺ ตสฺมี อสฺมี เตสุ
 ตมฺหิ อสฺสํ ติสฺสนนํ ตมฺหิ

๒. ตุมฺห ศัพท์ มัชยมนบุรุษ แปลว่า ท่าน เชอ ทั้งปุงลิงค์ และ อิตถิลิงค์ มีรูป
 เหมือนกัน ดังนี้

วิภัตติ	เอก.	พหู.	หมายเหตุ
ป.	ตฺวํ ตฺวํ	ตุมฺहे โว	๑. เอาวิภัตตินั้น ๆ กับ ตุมฺห ศัพท์
ท.	ตํ ตฺวํ ตฺวํ	ตุมฺहे โว	เป็นรูปนั้น ๆ
ค.	ตฺวยา ตฺวया เต	ตุมฺहेหิ โว	๒. ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ อยู่หน้า
จตุ.	ตฺยหํ ตฺมฺหํ ตฺว เต	ตุมฺหากํ โว	เอา นํ เป็น อากํ
ปญ.	ตฺวยา	ตุมฺहेหิ	๓. เต และ โว มีบทอื่นนำหน้า
ฉ.	ตฺยหํ ตฺมฺหํ ตฺว เต	ตุมฺหากํ โว	จึงมีได้
สต.	ตฺยิ ตฺวยิ	ตุมฺहेสุ	

๓. อมฺห ศัพท์ อุตตมนบุรุษ แปลว่า ผม ฉัน ข้า เป็นต้น เป็นได้ทั้ง ๒ ลิงค์ และ
 มีรูปเหมือนกัน ดังนี้

วิภัตติ	เอก.	พหู.	หมายเหตุ
ป.	อหํ	มยํ โน	๑. วิธีเปลี่ยนวิภัตติ ให้เอา
ท.	มํ มมํ	อมฺहे โน	อมฺห ศัพท์ กับวิภัตตินั้น ๆ
ค.	มฺยา เม	อมฺहेหิ โน	เป็นรูปนั้น ๆ
จตุ.	มฺยหํ อมฺหํ มม	อมฺหากํ อสฺมากํ โน	๒. เม และ โน ต้องมีบทอื่น
	มมํ เม		นำหน้า จึงมีได้
ปญ.	มฺยา	อมฺहेหิ	
ฉ.	มฺยหํ อมฺหํ มม	อมฺหากํ อสฺมากํ โน	
	มมํ เม		
สต.	มฺยิ	อมฺहेสุ	

ข. ตัวอย่างวิเสสนศัพท์พจนาม ทั้ง ๓ ลิงค์

๑. นิยม วิเสสนศัพท์พจนาม แจก อิม ศัพท์ (นี้) ไว้เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัตติ	ปุงลึงค์		อิตถीलึงค์		หมายเหตุ
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ป.	อัย	อิเม	อัย	อึมา	๑. อิม ศัพท์ ในปุงสกลึงค์ แจกเหมือนในปุงลึงค์แปลก
ท.	อิม	อิเม	อิม	อึมา	แต่ เอกวจนะ ป.อิท, ท.อิท,อิม
ค.	อิมินา อเนน	อิเมหิ	อึมาย	อึมาหิ	พหูวจนะ ป.,ท. อึมานิ เท่านั้น
จตุ.	อิมสุส อสุส	อึเมส	อึมิสุสา	อึมาส	๒. ที่เป็น อิท นั้น ใน นปุง. เอา
		อึเมसान	อึมิสุสาย อสุสา	อึมาसान	อิม กับ สิ และ อ เป็น อิท
ปญ.	อึมุมา	อึเมหิ	อึมาย	อึมาหิ	
	อึมมหา อึมุมา				
ฉ.	อึมุส อึมุส	อึเมส	อึมิสุสา	อึมาส	
		อึเมसान	อึมิสุสาย อสุสา	อึมาसान	
สตุ.	อึมุสมิ	อึเมสุ	อึมิมุสมิ อสุส	อึมุมาสุ	
	อึมุหิ อึมุหิ				

๒. อนินยม วิเสสนศัพท์พจนาม แจก ย ศัพท์ (ใด) พอเป็นตัวอย่างไว้ ดังนี้

วิภัตติ	ปุงลึงค์		อิตถीलึงค์		นปุงสกลึงค์	
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	โย	เย	ยา	ยา	ย	ยานิ
ท.	ย	เย	ย	ยา	ย	ยานิ
ค.	เยน	เยหิ	ยาย	ยาหิ	เยน	เยหิ
จตุ.	ยสุส	เยส เยसान	ยสุสา	ยาส ยาสาน	ยสุส	เยส เยसान
ปญ.	ยสุมา ยมุหา	เยหิ	ยาย	ยาหิ	ยสุมา ยมุหา	เยหิ
ฉ.	ยสุส	เยส เยसान	ยสุสา	ยาส ยาสาน	ยสุส	เยส เยसान
สตุ.	ยสมิ ยมุหิ	เยสุ	ยสุส	ยาส	ยสมิ ยมุหิ	เยสุ

บทที่ ๕

ลिंगค์ วจนะ วิภัติ อายตนิบาต การันต์

นามศัพท์ ทั้ง ๓ นั้น ต้องประกอบด้วย ลิงค์ วจนะ วิภัติ อายตนิบาต และ การันต์ จึงจะมีความสมบูรณ์ และรู้ได้ชัดว่า นามศัพท์นั้น ๆ เป็นเพศอะไร มีจำนวนเท่าไร ทำหน้าที่อะไร แปลว่าอย่างไร และมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร เป็นต้น ดังนั้น ในบทเรียน นี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทราบเกี่ยวกับเรื่อง ลิงค์ วจนะ วิภัติ เป็นต้นก่อน ซึ่งมีรายละเอียด ตามลำดับ ดังนี้

๑. ลิงค์

ลิงค์ แปลว่า เพศ นามศัพท์ทั้ง ๓ นั้น มี ๓ ลิงค์ ดังนี้

๑. ปุงลึงค์ เพศชาย เช่น ศัพท์ว่า ปุริส ชาย, มุนิ ผู้รู้, เสกฐิ เศรษฐิ (ผู้ประเสริฐ), ครู ครู และ วิญญู ผู้รู้วิเศษ เป็นต้น

๒. อิตถิลิงค์ เพศหญิง เช่น ศัพท์ว่า กณฺญา นางสาวน้อย, รตฺติ ราตรี, นารี นาง, รชฺชฺ เชือก และ วฐฺ หึงสาว เป็นต้น

๓. นปุงสกลิงค์ ไม่มีเพศ (ไม่ใช่เพศชาย ไม่ใช่เพศหญิง) เช่น ศัพท์ว่า กุล ตระกูล, อกฺขิ นัยน์ตา และ วตฺถุ พัสตุ เป็นต้น

การจัดลึงค์ นามศัพท์ ทั้ง ๓ นั้น มีการจัดลึงค์ ดังนี้

๑. นามนาม เป็นได้ลึงค์เดียว ก็มี คือ จะเป็นปุงลึงค์ หรือ อิตถิลิงค์ หรือ นปุงสกลิงค์ ก็เป็นอย่างเดียว เช่น อินฺโท พระอินทร์ เป็นปุงลึงค์, อาภา รัศมี เป็น อิตถิลิงค์ หรือ องค์ องค์ เป็น นปุงสกลิงค์ เป็นต้น (คือ จะเป็นลึงค์ใด ก็เป็นลึงค์เดียว)

๒. นามนาม บางศัพท์เป็น ๒ ลิงค์ก็มี คือ มีมูลศัพท์เป็นอันเดียวกัน เปลี่ยนแต่สระที่สุดศัพท์ให้แปลกกัน เช่นศัพท์ว่า ภิกฺขุ ภิกฺขุ เป็นปุงลึงค์ ภิกฺขุณี นางภิกฺขุณี เป็นอิตถิลิงค์, อรหา พระอรหันต์ พระอรหันต์ชาย เป็นปุงลึงค์ อรหฺนฺตี พระอรหันต์หญิง เป็นอิตถิลิงค์ หรือศัพท์ว่า อกฺขโร อักขร จัดเป็นปุงลึงค์ อกฺขริ อักขร จัดเป็นนปุงสกลิงค์ ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งศัพท์ดังกล่าวมีรากศัพท์อย่างเดียวกัน

๓. คุณนาม และ สัพพนาม เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ ตามลึงค์ของนามนั้น ๆ คือ นามนามเป็นลึงค์ใด คุณนามและสัพพนาม ก็เป็นลึงค์นั้นตาม

๔. จัดตามกำเนิด คือ จัดลิงค์ตามความเป็นจริง เช่น ศัพท์ว่า ปุริโส แปลว่าบุรุษ หรือ ชาย ก็จัดเป็นปุงลิงค์ อิตถิ แปลว่า หญิง ก็จัดเป็นอิตถิลิงค์ หรือศัพท์ว่า กุลล์ แปลว่า ตระกูล ไม่มีเพศ ก็จัดเป็นนปุงสกลิงค์ เป็นต้น

๕. จัดตามสมมติ คือ สมมติให้เป็นลิงค์อื่น ซึ่งไม่ตรงกับกำเนิดตน เช่น ศัพท์ว่า ทาโร เมีย ซึ่งเป็นเพศหญิง แทนที่จะจัดให้เป็นอิตถิลิงค์ แต่สมมติให้เป็นปุงลิงค์เพศชาย ดังนี้ เป็นต้น (การจัดลิงค์ตามสมมตินี้ผู้ศึกษาต้องจำเป็นศัพท์ ๆ ไป)

คำแปลของนามศัพท์ นามศัพท์ ทั้ง ๓ นั้น (นามนาม คุณนาม สัพพนาม) มีคำแปลแต่ละอย่าง ดังนี้

๑. นามนาม มีคำแปลตามอายุตนิบาตของวิภัตติทั้ง ๗ หมวด มีปฐมวิภัตติเป็นต้น เช่น ปฐมวิภัตติ แปลว่า อันว่า..... ทุตติยาวิภัตติ แปลว่า ซึ่ง ตู ยัง ลิ่น เป็นต้น

๒. คุณนาม มีคำแปล ๒ อย่าง คือ หากสิ่งมีวิญญาณ ให้แปลว่าผู้ เช่น กลยาณ ภิกขุ อันว่าภิกขุผู้ดี เป็นต้น แต่หากสิ่งนั้นไม่มีวิญญาณ ให้แปลว่า อัน เช่น อติสุนทร วิหาโร อันว่าวิหารอันสวยงามยิ่ง เป็นต้น

๓. สัพพนาม แปลตามปฐิสัพพนาม หรือ วิเสสนสัพพนาม นั้น ๆ เช่น ท่าน เธอ เขา มัน ไค นั้น นี้ อื่น อื่นอีก หรือ ใคร เป็นต้น

๒. วจนะ

วจนะ แปลว่า คำพูด สำหรับบอกให้รู้ว่า นามศัพท์นั้น ๆ มีปริมาณเท่าไร คือ มีจำนวนเท่าไร มากหรือน้อย วจนะ นั้น มี ๒ อย่าง คือ

๑. เอกวจนะ บอกให้รู้ว่านามศัพท์นั้น มีคนเดียว ตัวเดียว หรือ อันเดียว เช่น ปุริโส อันว่าบุรุษคนเดียว, อิตถิ อันว่า หญิงคนเดียว เป็นต้น (เหมือนภาษาอังกฤษ)

๒. พหุวจนะ บอกให้รู้ว่า นามศัพท์นั้น มีมากกว่าหนึ่ง เช่น ปุริสา อันว่าบุรุษทั้งหลาย อิตถิโย อันว่าหญิงทั้งหลาย เป็นต้น

๓. วิภัตติ

วิภัตติ แปลว่า แจก, จำแนก หรือ แบ่ง หมายถึงแจกหรือจำแนกนามศัพท์นั้น ๆ ให้

มีรูปอีกแบบหนึ่ง ในภาษาบาลีนั้นจะมีมูลศัพท์หรือศัพท์เดิมอยู่ การแจกคือการเอาสระที่สุดของศัพท์เดิมนั้นผสมกับวิภัติ แล้วจะได้รูปเปลี่ยนจากเดิมเป็นอีกแบบหนึ่ง เช่น ศัพท์เดิมคือ ปุริส เอา อะ ที่ ส ผสมกับ สิ ปฐมาวิภัติ แล้วได้รูปใหม่เป็น โอ (อ + สิ) สำเร็จรูปเป็น ปุริโส เป็นต้น วิภัติ นั้น มี ๒ อย่าง คือ

๑. วิภัตินาม ใช้แจกนามศัพท์ เป็นเครื่องหมายให้รู้ วจนะ และ อายุตนิบาต

๒. วิภัตติอาชยัต ใช้ประกอบ ธาตุ เพื่อให้รู้ กาล บท วจนะ และ บุรุษ

สำหรับในที่นี้ จะพูดถึง วิภัตินาม เท่านั้น วิภัตินามนั้นมี ๗ หมวด หมวดละ ๒ ตัว รวม ๑๔ ตัว แต่หากนับอาลปนวิภัติด้วย ก็จะมี ๘ หมวด ๑๖ ตัว ตามตารางดังนี้

หมวดที่	วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
๑	ปฐมาวิภัติ	สิ	โย
๒	ทุติยวิภัติ	อ	โย
๓	ตติยวิภัติ	นา	หิ
๔	จตุตถวิภัติ	ส	น
๕	ปณฺจมีวิภัติ	สุมา	หิ
๖	ชฎวิภัติ	ส	น
๗	สตุตถมีวิภัติ	สุมี	สุ

๔. อายุตนิบาต

อายุตนิบาต แปลว่า คำเชื่อม หรือ คำต่อ หมายถึงเชื่อม หรือต่อศัพท์หนึ่ง กับอีกศัพท์หนึ่งเข้าด้วยกัน ให้ได้ความหมายตามภาษาบาลี เหมือนกับอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ต่อหรือเชื่อมกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ชัมมารณ อยู่เสมอ เช่น ตา เชื่อมต่อกับรูป หู เชื่อมต่อกับเสียง เป็นต้น ทำให้เราเห็น หรือฟังเรื่องราวต่างๆ ได้เข้าใจ

อายุตนิบาต ในภาษาบาลีก็เหมือนกัน ต้องเชื่อมต่อกัน จึงจะได้ความหมายชัดเจน เช่น ประโยคว่า สุโท โอทนํ ปจติ. แปลว่า อ. พ่อครัวหุงอยู่ซึ่งข้าวสุก คำว่า “ซึ่ง” เป็นคำแปลของอายุตนิบาตทุติยวิภัติ หรือเช่น พระพุทธพจน์ประโยคที่ว่า อามนุชฺชามิ

โว ภิกขเว วยธมา สงฺขารอ ปฺมาเทน สมฺปาเทถ. ซึ่งแปลว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** **อันว่าสังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา** **อันว่าเธอทั้งหลายจงยังความ** **ไม่** **ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด** **คำว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** **เป็นคำแปลอายตนิบาตหมวด อาลปน** **วิภคติ** **คำว่าอันว่าสังขารทั้งหลาย** **เป็นคำแปลอายตนิบาตหมวดปฐมวิภคติ** **อย่างนี้เป็น** **ต้น** **เพื่อให้จำได้ง่ายและเข้าใจเรื่องอายตนิบาตยิ่งขึ้น** **ได้ทำตารางคำแปลอายตนิบาตของ** **วิภคติ ทั้ง ๘ หมวด ไว้** **ด้วยแล้ว** **ดังนี้**

ตารางช่วยความจำเรื่องอายตนิบาต

หมวดที่	วิภคติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
๑	ปฐมวิภคติ	อันว่า.....(อ.)	อันว่า..... ทั้งหมด
๒	ทุติยวิภคติ	ซึ่ง สู้ ยัง สิ้น	ซึ่ง สู้ ยัง สิ้น..... (ท.)
๓	ตติยวิภคติ	ด้วย โดย อัน ตาม เพราะ มี	ด้วย โดย อัน ตาม ฯ (ท.)
๔	จตุตถวิภคติ	แก่ เพื่อ ต่อ	แก่ เพื่อ ต่อ..... (ท.)
๕	ปัญจมีวิภคติ	แต่ จาก กว่า เหตุ	แต่ จาก กว่า เหตุ...(ท.)
๖	ฉกฺขวิภคติ	แห่ง ของ เมื่อ	แห่ง ของ เมื่อ..... (ท.)
๗	สัตตมีวิภคติ	ใน โกล้ ที่ ครั้นเมื่อ ในเพราะ	ใน โกล้ ที่ ครั้นเมื่อ...(ท.)
๘	อาลปนะ	แนะ ดูก่อน ข้าแต่	แนะ ดูก่อน ข้าแต่.....(ท.)

๕. การันต์

การันต์ แปลว่า สระที่สุดของศัพท์ภาษาบาลี นามศัพท์บางศัพท์แม้จะไม่ปรากฏรูป แต่ก็ถือว่ามีสระอยู่ด้วย โดยเฉพาะ สระ อะ เช่นศัพท์ว่า ปุริส ซึ่งแปลว่า บุรุษ ถือว่ามีสระ อะ อยู่ที่ ส ด้วย เวลาอ่านต้องอ่านว่า ปุริสะ สระอะไรก็ตามที่ประกอบอยู่กับพยัญชนะตัวสุดท้ายของนามศัพท์เรียกว่า การันต์ ซึ่งแปลว่า สระที่สุดศัพท์ ทั้งสิ้น การันต์ นั้น มี ๖ การันต์ คือ อะ อา อิ อี อุ และ อู แต่ละลึงค์มีการันต์ไม่เท่ากัน ดังนี้

๑. ปุงลึงค์ มี ๕ การันต์ คือ อะ อิ อี อุ อู

๒. อิตถิลึงค์ มี ๕ การันต์ คือ อา อิ อี อุ อู

๓. นปฺงสกลิงค์ มี ๓ การันต์ คือ อ อิ อุ

การันต์นั้น เป็นเครื่องหมายให้รู้ ลิงค์ ถึงแม้การันต์บางตัวจะมีอยู่ทั้ง ๓ ลิงค์ เช่น อ และ อุ การันต์ แต่ก็ยังมีวิธีแจกหรือทำตัวไม่เหมือนกัน และถึงแม้บางวิภตติจะมีรูปศัพท์เหมือนกัน แต่ก็สามารถกำหนดให้ทราบได้ โดยอาศัยลิงค์ของศัพท์นั้น ๆ ว่าเป็นวิภตติอะไร ในลิงค์อะไร ซึ่งจะได้อธิบายและทำความเข้าใจในเรื่องศัพท์และบทก่อน ศัพท์และบทนั้นมีความหมายต่างกัน ดังนี้

๑. ศัพท์ หมายถึงนามศัพท์ทั้งสิ้น ที่ยังไม่ได้ประกอบวิภตติ (คือศัพท์เดิมหรือศัพท์ดัดแปลง) เช่น ศัพท์ว่า บุริส มุนิ เสฏฺฐิ ครุ และ วิญญู เป็นต้น ทั้งนี้ รวมถึงศัพท์ในอพยยศัพท์ทุกศัพท์ด้วย

๒. บท หมายถึงศัพท์ในข้อ ๑ ที่ประกอบวิภตติแล้ว เช่น บุริโส มุนโย เสฏฺฐิโน ครโว และ วิญญูโน เป็นต้น ทั้งนี้ รวมถึงศัพท์กริยาอาขยาตทุกตัวด้วย เช่น บทว่า กโรติ จรณฺติ ชานาติ และ ปจติ เป็นต้น

บทที่ ๖

วิธีแจกนามนาม ตามการันต์ในลึงค์ทั้ง ๓

ศัพท์นามนาม ที่เป็นลึงค์เดียวกันและเป็นการันต์เดียวกัน ก็จะแจกเป็นแบบเดียวกัน ยกเว้นศัพท์บางเหล่าที่มีวิธีแจกอย่างหนึ่งต่างหาก ในที่นี้ จะแจกการันต์ในลึงค์ทั้ง ๓ ไว้ พอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑. อ การันต์ในปุงลึงค์ แจกศัพท์ว่า ปุริส (บุรุษ) เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ป.	ปุริโส	ปุริสา
ทุ.	ปุริสํ	ปุริเส
ต.	ปุริเสน	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
จตุ.	ปุริสสุส ปุริสาย ปุริสตุถิ	ปุริसानํ
ปญ.	ปุริสสุมา ปุริสมุหา ปุริสา	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
ฉ.	ปุริสสุส	ปุริसानํ
สตุ.	ปุริสสุมิ ปุริสมุหิ ปุริเส	ปุริเสสุ
อา.	ปุริส	ปุริสา

ก. ศัพท์ที่เป็น อ การันต์ในปุงลึงค์ ซึ่งมีวิธีแจกด้วยวิภัตติเช่นเดียวกับ ปุริส เช่น อาจารย์, กุมาร เด็ก, คณ หมู, โจร โจร, ฉณ มหรสพ, ปาวก ไฟ, ผลิก ผลิก, พก นกยาง, ภว ภพ, มนุสฺส มนุษย์, ยกฺข ยักษ์, ชน ชน, ตุรค ม้า, เถน ขโมย, ทุต ทุต, ฐฐ ฐง, นร คน, รุกฺข ต้นไม้, วานร ลิง, สหาย เพื่อน, หตุถ มือ เป็นต้น

ข. วิธีเปลี่ยนวิภัตติและการันต์ (ในปุงลึงค์และในบางลึงค์ด้วย) มีวิธีเปลี่ยนและทำตัว ดังนี้

๑. เอา อะ กับ สิ เป็น โอ, อะ กับ โย ปฐมวิภัตติ เป็น อา

๒. ทุตติยาวิภัตติ เอา อ เป็น อ ในที่ทั้งปวง และ เอา อะ กับ โย เป็น เอ

๓. ตติยาวิภัตติ เอา อะ กับ นา เป็น เอน, หิ และ สุ อยู่หลัง เอา อะ เป็นเอ และ เอา หิ เป็น ภิ

๔. จตุตถีวิกัตติ เอา ส เป็น สุต แปลง ส เป็น อาย และเป็น ตถํ ได้
นํ อยู่หลัง ให้ ทิฆะ ได้ในทุกที่ คือ ทุกวิกัตติ

๕. ปัญจมีวิกัตติ เอา สุมา เป็น มุหา ได้ ทั้งในปุงลึงค์และนปุงสกลึงค์
และ เอา อะ กับ สุมา เป็น อา ได้ ปัญจมีวิกัตติ เปลี่ยนแปลงได้เหมือน ตติยาวิกัตติ พหุ.

๖. สัตตมีวิกัตติ เอา สุมี เป็น มุหิ ได้ ทั้งปุงลึงค์และนปุงสกลึงค์ และ เอา
อะ กับ สุมี เป็น เอ ได้

๗. อาลปนวิกัตติ เอกวจนะ ลง สิ ลบ สิ เสีย คงเป็น อะ, พหุวจนะ เอา อะ
กับ โย เป็น อา

๒. อี การันต์ในปุงลึงค์ แจกศัพท์ว่า มุณี (ผู้รู้) เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิกัตติ	เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ป.	มุณี		มุณโย	มุณี
ท.	มุณี		มุณโย	มุณี
ต.	มุณินา		มุณีหิ	มุณีภิ
จตุ.	มุณิสฺส	มุณีโน	มุณินํ	
ปญ.	มุณิสฺมา	มุณีมุหา	มุณีหิ	มุณีภิ
ฉ.	มุณิสฺส	มุณีโน	มุณินํ	
สตุ.	มุณิสฺมึ	มุณีมุหิ	มุณิสฺ	
อา.	มุณี		มุณโย	มุณี

ก. ศัพท์นามนามที่เป็น อี การันต์ ในปุงลึงค์ และมีวิธีแจกเหมือนกับ มุณี เช่น อคฺคิ
ไฟ, อริ ข้าศึก, อหิ งู, ฌปติ ช่างไม้, นิธิ ขุมทรัพย์, มณิ แก้วมณี, วิธิ วิธี, วิหิ ข้าวเปลือก
และ สมาธิ สมาธิ เป็นต้น

ข. วิธีเปลี่ยนวิกัตติและการันต์ มีวิธีการเปลี่ยนและกระทำตัว ดังนี้

๑. สระ ที่มีไช้ อะ อยู่หน้า ให้ลง สิ และลบ สิ เสีย, โย วิกัตติ อยู่หลัง เอา
อิ เป็น อะ ได้, ลบ โย เสียแล้ว ทิฆะ อิ เป็น อี และ อุ เป็น อู ได้ทั้ง ๓ ลึงค์

๒. อี อี อู อู การันต์ ในปุงลึงค์และ นปุงสกลึงค์ คง นา ไว้, หิ นํ

และ สุ วิกัตติ อยู่หลัง ให้ ทีฆะ อี เป็น อี และ อุ เป็น อุ ได้ ทั้ง ๓ ลิงค์

๓.เอา ส เป็น สุต ได้ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์, ข้างหน้าเป็น สระ ที่มีไข่ อะ ให้เอา สะ เป็น โน ได้ใน ๒ ลิงค์

๔. อาลปนวิกัตติ มีวิธีเปลี่ยนแปลงและกระทำตัว เหมือน ปฐมวิกัตติ

๓. อี การันต์ในปุงลิงค์ แจกศัพท์ว่า เสฏฐิ (เศรษฐี) เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ป.	เสฏฐิ	เสฏฐิโน เสฏฐิ
ท.	เสฏฐิ เสฏฐินั	เสฏฐิโน เสฏฐิ
ต.	เสฏฐินา	เสฏฐิหิ เสฏฐิภิ
จตุ.	เสฏฐิสฺส เสฏฐิโน	เสฏฐินั
ปญ.	เสฏฐิสฺมา เสฏฐิมฺหา	เสฏฐิหิ เสฏฐิภิ
ฉ.	เสฏฐิสฺส เสฏฐิโน	เสฏฐินั
สศ.	เสฏฐิสฺมิ เสฏฐิมฺหิ	เสฏฐิสฺ
อา.	เสฏฐิ	เสฏฐิโน เสฏฐิ

ก. ศัพท์ที่เป็น อี การันต์ ในปุงลิงค์ และแจกเช่นเดียวกับ เสฏฐิ เช่นศัพท์ว่า กริ ข้าง, ตปสี คนมีตบะ, เมธาวิ คนมีปัญญา, ลีชี นกยูง, ภาณิ คนช่างพูด, โภคี คนมีโภคะ, มนฺตี คนมีความคิด, สุชี คนมีความสุข และ หตุถิ ข้าง (คนมีมือ) เป็นต้น

ข. วิธีเปลี่ยนวิกัตติและการันต์ มีวิธีเปลี่ยนและทำตัว ดังนี้

๑. ทุตฺยวิกัตติ เอา อํ เป็น นํ ได้บ้าง

๒. อี และ อุ การันต์ ปุงลิงค์ อยู่หน้า เอา โย เป็น โน แล้ว รัสสะ สระตัวหน้า หรือ ลบ โย ได้

๓. วิกัตติ เอกวจนะ ทั้งปวง เว้น ปฐมวิกัตติ และ โย อยู่หลัง ต้อง รัสสะ อี เป็น อี และ อุ เป็น อุ ทั้งในปุงลิงค์ และ อิตถิลิงค์

๔. อู การันต์ในปุงลิงค์ แจกศัพท์ว่า ครุ ครุ เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ		พหูวจนะ	
ป.	ครุ		ครโว	ครุ
ทุ.	ครุ		ครโว	ครุ
ต.	ครุณา		ครุหิ	ครุภิ
จตุ.	ครุสุต	ครุโน	ครุณ	
ปญจ.	ครุสุมา	ครุมาหา	ครุหิ	ครุภิ
ฉ.	ครุสุต	ครุโน	ครุณ	
สต.	ครุสุมี	ครุมาหิ	ครุสุ	
อา.	ครุ		ครเว	ครโว

ก. ศัพท์ที่เป็น อู การันต์ในปุงลิงค์ ซึ่งแจกเช่นเดียวกับ ครุ เช่นศัพท์ว่า เกตุ ชง, ชนตุ สัตว์เกิด, พนธุ พวกพ้อง, พพพุ เสือปลา แมว, ภิกขุ ภิกษุ, ธิปุ ข้าศึก, สตตุ ศัตรู, เสตุ สะพาน และ เหตุ เหตุ เป็นต้น

ข. วิธีเปลี่ยนวิภัตติทั้งปวง เหมือน อี การันต์ในปุงลิงค์ แปลกแต่ อู การันต์ ปุงลิงค์ อยู่ หน้า เอา โย เป็น โว, อาลปนะวิภัตติ พหูวจนะ เอา โย เป็น เว แล้วเอา อู เป็น อะ เท่านั้น

๕. อู การันต์ ในปุงลิงค์ แจกศัพท์ว่า วิญญู ผู้รู้วิเศษ เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ		พหูวจนะ	
ป.	วิญญู		วิญญูโน	วิญญู
ทุ.	วิญญู		วิญญูโน	วิญญู
ต.	วิญญูณา		วิญญูหิ	วิญญูภิ
จตุ.	วิญญูสุต	วิญญูโน	วิญญูณ	
ปญจ.	วิญญูสุมา	วิญญูมาหา	วิญญูหิ	วิญญูภิ
ฉ.	วิญญูสุต	วิญญูโน	วิญญูณ	
สต.	วิญญูสุมี	วิญญูมาหิ	วิญญูสุ	
อา.	วิญญู		วิญญูโน	วิญญู

- ก. ศัพท์ที่เป็น อู การันต์ ในปุงลิงค์ ซึ่งมีวิธีแจกเหมือนกับ วิญญู เช่น ศัพท์ว่า อภิภู ผู้เป็น
 ยิง, กตญญู ผู้มีความกตัญญู, ปารุญ ผู้ถึงฝั่ง, เวทญู ผู้ถึงเวท และ สยมญู ผู้เป็นเอง เป็นต้น
 ข. วิธีเปลี่ยนวิภัตติทั้งปวง เหมือน อี การันต์ ในปุงลิงค์ แปลกแต่ อัง คงเป็น อัง เท่านั้น

๖. ๖. ๑. การันต์ ในอิติลึงค์ แจกศัพท์ว่า กณฺญา นางสาวน้อย เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ป.	กณฺญา	กณฺญาโย กณฺญา
ท.	กณฺญู	กณฺญาโย กณฺญา
ต.	กณฺญาย	กณฺญาฮี กณฺญาภิ
จตุ.	กณฺญาย	กณฺญานํ
ปยุจ.	กณฺญาย	กณฺญาฮี กณฺญาภิ
ฉ.	กณฺญาย	กณฺญานํ
สตุ.	กณฺญาย กณฺญายํ	กณฺญาสุ
๑๐.	กณฺเญ	กณฺญาโย กณฺญา

ก. ศัพท์ที่เป็น ๑๐ การันต์ ในอิติลึงค์ ซึ่งมีวิธีแจกเหมือนกับ กณฺญา เช่น ศัพท์ว่า อจฺจ
 รา นางอัปสร, อาภา รัศมี, อิกฺขณิกา หญิงแม่มด, อีสา งอนไถ, อุกฺกา คบเพลิง, อุกา เล็น, เอ
 ลิกา เสาระเนียด, โอชา โอชา, กจฺฉา รักแร้, คทา ตะบอง, ฌฎฺฐิกา ลิ้ม, เจตนาเจตนา, จุ
 ริกา กฤษ, ขปา ขบา, ตารา ดาว, ถวิกา ถุง, สาลิกา นกสาลิกา, โทลา ชิงช้า, ฐารา ธารน้ำ
 , นารา รัศมี, ปยุญา ปัญญา, พาหา แขน, ภาสา ภาษา, มาลา ระเบียบ (ดอกไม้), ลาขา
 ครั่ง, สาลา ศาลา, สิลา ศิลา และ หนุกา คาง เป็นต้น ฯ

ข. วิธีเปลี่ยนวิภัตติและการันต์ มีวิธีเปลี่ยนและทำตัว ดังนี้

๑. ลง ลี ลบ ลี เสีย, ลง อัง และ ลง โย ให้ คง อัง คง โย ไว้

๒. ตติยา- สัตมีวิภัตติ เอกวจนะ ให้แปลง อา กับ นา, ส, สุมา และ สุมิ เป็น

อาย

๓. แปลง สุมิ เป็น ยัม ได้บ้าง, อาลปนวิภัตติเอกวจนะ ให้แปลง อา เป็น เอ
 และ ลง ลี ลบ ลี เสีย

๗. อี การันต์ในอิตถิลิङ्ग แจกศัพท์ว่า รตุติ ราตรี เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ	
ป.	รตุติ	รตุติโย	รตุตี
ท.	รตุตี	รตุติโย	รตุตี
ต.	รตุติยา	รตุตีหิ	รตุตีภิ
จตุ.	รตุติยา	รตุตินิ	
ปญจ.	รตุติยา	รตุตีหิ	รตุตีภิ
ฉ.	รตุติยา	รตุตินิ	
สप्त.	รตุติยา รตุติยัม รตุติยัม	รตุตีสุ	
อ.	รตุติ	รตุติโย	รตุตี

ก. ศัพท์ที่เป็น อี การันต์ อิตถิลิङ्ग ซึ่งแจกเช่นเดียวกับ รตุติ เช่นศัพท์ว่า อาณิ ลิม , อิทธิ ฤทธิ, อิติ จัญไร, อุกขลิ หม้อข้าว, อุมิ คลื่น, ตนุติ เส้นด้าย, นนุติ ความเพลิดเพลิน, ปญหิ สั้นเท้า, มติ ความรู้, ยญฺฐิ ไม้เท้า, กญฺธิ สะเอาจ, ขนุติ ความอดทน, กญฺฑิ ระฆัง, ฉวิ ผิว, ชลฺฐิ สะเก็ดไม้, รติ ความยินดี, ลทฺฐิ ลัทธิ, วติ รั้ว, สตุติ หอก, สนุติ ความต่อ ฯลฯ

ข. วิธีเปลี่ยนวิภัตติ และ การันต์ ใน อี การันต์ อิตถิลิङ्ग มีวิธีเปลี่ยนและทำตัว ดังนี้
 ๑. ลง สิ, โย และ อัม ให้คงไว้, พหู. ลง โย ลบ โย เสีย แล้ว ทิฆะ อี เป็น อี
 ๒. ตติยวิภัตติ - สัตมีวิภัตติ เอกวจนะ เอา นา, ส, สุมา และ สุมิ เป็น ยา
 ๓. สัตมีวิภัตติเอกวจนะให้ลบ ต ที่ อี อาศัย แปลง อี เป็น ย แล้วแปลง สุมิ เป็น อัม

๘. อี การันต์ในอิตถิลิङ्ग แจกศัพท์ว่า นารี นาง เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ	
ป.	นารี	นารีโย	นารี
ท.	นารี นารียัม	นารีโย	นารี
ต.	นารียา	นารีหิ	นารีภิ
จตุ.	นารียา	นารินิ	
ปญจ.	นารียา	นารีหิ	นารีภิ

ฉ.	นาริยา		นารินั
ศต.	นาริยา	นาริยั	นาริสุ
อา.	นาริ		นาริโย นาริ

ก. ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ อิตถิลิงค์ ซึ่งแจกเช่นเดียวกับ นาริ เช่นศัพท์ว่า กุมาริ เด็กหญิง, มรณิ หญิงแม่เรือน, ถิ หญิง, ธานิ เมือง, ปฐวิ แผ่นดิน, มาตุลานิ ป่าน้ำ, วิชนิ พัด และ สิมุพถิ ไม้จ้าว เป็นต้น

ข. วิธีเปลี่ยนวิภคติและการันต์ มีวิธีเปลี่ยนและทำตัวเช่นเดียวกับ อิ การันต์ ในอิตถิลิงค์ ซึ่งมีวิธีไม่ยากนัก จึงไม่ได้อธิบายไว้ ณ ที่นี้

๕. อุ การันต์ ในอิตถิลิงค์ แจกศัพท์ว่า รชชु เชือก เป็นต้นอย่าง ดังนี้

วิภคติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ	
ป.	รชชु	รชชुโย	รชชु
ท.	รชชु	รชชुโย	รชชุ
ค.	รชชुยา	รชชุหิ	รชชุภิ
จตุ.	รชชุยา	รชชุนั	
ปยุจ,	รชชุยา	รชชุหิ	รชชุภิ
ฉ.	รชชุยา	รชชุนั	
ศต.	รชชุยา รชชุยั	รชชุสุ	
อา.	รชชุ	รชชุโย	รชชุ

ก. ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ อิตถิลิงค์ ซึ่งมีวิธีแจกเช่นเดียวกับ รชชु เช่นศัพท์ว่า อुरु ทราย, กาสุ หลุม, ธนุ แม่โคนม, ยาคุ ข้าวคั้ม, ลากุ น้ำเต้า และ วิชชु สายฟ้า เป็นต้น

ข. สำหรับวิธีเปลี่ยนวิภคติและการันต์ ไม่ยากนัก จึงมิได้อธิบายไว้ในที่นี้

๖๐. อุ การันต์ ในอิตถิลิงค์ แจกศัพท์ว่า วฐु หญิงสาว เป็นต้นอย่าง ดังนี้

วิภคติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ	
ป.	วฐุ	วฐุโย	วฐุ
ท.	วฐุ	วฐุโย	วฐุ

ต.	วรุยา		วรุหิ	วรุภิ
จตุ.	วรุยา		วรุณั	
ปญจ.	วรุยา		วรุหิ	วรุภิ
ฉ.	วรุยา		วรุณั	
สต.	วรุยา	วรุยั	วรุสุ	
อา.	วรุ		วรุโย	วรุ

ก. ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์ ในอิตถิลิงค์ ซึ่งมีวิธีแจกเช่นเดียวกับ วรุ เช่น จมู เสนา, ชมพู ไม้หว่า, ภู แผ่นดิน, คิว, วิรุ เถาวัลย์, สรพหุ ตู้กแก และ สินธุ แม่น้ำสินธุ เป็นต้น

ข. วิธีเปลี่ยนวิภตติและการันต์ใน อุ การันต์ อิตถิลิงค์ ไม่ยากนัก จึงมิได้อธิบายไว้ในที่นี้

๑๑. อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ แจกศัพท์ว่า กุล ตระกูล เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	กุลั	กุลานิ
ทุ.	กุลั	กุลานิ
ต.	กุลเลน	กุลเลหิ กุเลภิ
จตุ.	กุลสุส กุลาช กุลตุถั	กุลานั
ปญจ.	กุลสุมา กุลมุหา กุลา	กุลเลหิ กุเลภิ
ฉ.	กุลสุส	กุลานั
สต.	กุลสุมี กุลมุหิ กุเล	กุลเลส
อา.	กุล	กุลานิ

ก. ศัพท์ที่เป็น อ การันต์ นปุงสกลิงค์ ซึ่งมีวิธีแจกเช่นเดียวกับ กุล เช่นศัพท์ว่า องค องค์กร, อิณ หนี้, อุทร ท้อง, โอภูฐ ริมฝีปาก, กภูฐ ไม้, กมล ดอกบัว, ฆร เรือน, จกุก จักร ล้อ, มชช น้ำเมา, ынต ынต, รภูฐ แวนแคว้น, ฌตต ฉัตร ร่ม, ชล น้ำ, ตล พื้น, ฌน ทรัพย์, ปณณ ไปไม้, ผล ผลไม้, พล กำลัง พล, ภตต ภัต ข้าวสุก, รตน แก้ว, วตถ ฝ้า และ สกฏ เเกวียน เป็นต้น (สำหรับ ศัพท์ภาษาบาลี ตั้งแต่ อ – อุ การันต์ ทุกลึงค์ ขอให้ท่องให้จำได้)

ข. วิธีเปลี่ยนวิภัติและ การันต์ มีที่แตกต่างจากที่กล่าวมาเพียงเล็กน้อย โดยเฉพาะ ปฐมวิภัติ และทุติยวิภัติ ให้เอา สิ เป็น อัม, เอา โย เป็น นิ แล้วที่ฆะสระ อะ เป็น อา เท่านั้น

๑๒. อี การันต์ในนปุงสกลิงค์ แจกศัพท์ว่า อกฺขิ นัยน์ตา เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัติ	เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ป.	อกฺขิ		อกฺขินิ	อกฺขิ
ท.	อกฺขี		อกฺขินิ	อกฺขิ
ต.	อกฺขินา		อกฺขิหิ	อกฺขิภิ
จตุ.	อกฺขิสฺส	อกฺขิโน	อกฺขินํ	
ปญจ.	อกฺขิสฺมา	อกฺขิมฺหา	อกฺขิหิ	อกฺขิภิ
ฉ.	อกฺขิสฺส	อกฺขิโน	อกฺขินํ	
สศ.	อกฺขิสฺมี	อกฺขิมฺหิ	อกฺขิสฺ	
อา.	อกฺขิ		อกฺขินิ	อกฺขิ

ก. ศัพท์ที่เป็น อี การันต์ ในนปุงสกลิงค์ ซึ่งมีวิธีแจกเช่นเดียวกับ อกฺขิ เช่นศัพท์ว่า อจฺฉิ เปลวไฟ, อฏฺฐิ กระจก, ทริ นมสั้ม และ สปิ เนยใส เป็นต้น สำหรับวิธีเปลี่ยนวิภัติ การันต์ ใน อี การันต์ นปุงสกลิงค์ ก็ไม่ยากนัก จึงมิได้อธิบายไว้ในที่นี้

๑๓. อุ การันต์ในนปุงสกลิงค์ แจกศัพท์ว่า วตฺถุ พัสตุ เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัติ	เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ป.	วตฺถุ		วตฺถุนิ	วตฺถุ
ท.	วตฺถุ		วตฺถุนิ	วตฺถุ
ต.	วตฺถุณา		วตฺถุหิ	วตฺถุภิ
จตุ.	วตฺถุสฺส	วตฺถุโน	วตฺถุนํ	
ปญจ.	วตฺถุสฺมา	วตฺถุมฺหา	วตฺถุหิ	วตฺถุภิ
ฉ.	วตฺถุสฺส	วตฺถุโน	วตฺถุนํ	
สศ.	วตฺถุสฺมี	วตฺถุมฺหิ	วตฺถุสฺ	
อา.	วตฺถุ		วตฺถุนิ	วตฺถุ

ก. ศัพท์ที่เป็น อู การ์นต์ ในนปุงสกสิงค์ ซึ่งมีวิธีแจกเช่นเดียวกับศัพท์ว่า วตุถุ เช่น ศัพท์ว่า อมฺพุ น้ำ, อสุสุ น้ำตา, आयु आयु, जकु ता, वपु กาย, ชตุ ยาง, ธนุ ธนุ, มธุ น้ำผึ้ง, มสุสุ หนวด และ สขณฺเงิน เป็นต้น

หมายเหตุ ศัพท์ภาษาบาลีเป็นเรื่องสำคัญ ขอให้พิจารณาท่องให้จำได้ จะเป็นประโยชน์มาก ไม่เช่นนั้นจะมีปัญหาในการเรียนมาก เท่าที่ยกตัวอย่างมาแจกด้วยวิภคิตี ทั้ง ๓ สิงค์ จะมีถึง ๑๖๕ ศัพท์ หากจำได้ทั้งหมดก็จะดียิ่ง แบ่งออกในแต่ละสิงค์มีดังนี้

- ๑.นปุงสิงค์ ๕ การ์นต์ (อ-อุ) มี ๕๘ ศัพท์ มี ปุริส ศัพท์เป็นต้น
- ๒.อิติสิงค์ ๕ การ์นต์ (อา-อุ) มี ๗๓ ศัพท์ มี กณฺญา เป็นต้น
- ๓.นปุงสกสิงค์ ๓ การ์นต์ (อ,อิ,อุ) มี ๓๘ ศัพท์ มี กุล ศัพท์เป็นต้น

บทที่ ๗

กติปยศัพท์ ศัพท์พิเศษ และ อพยยศัพท์

กติปยศัพท์ หรือ ปกิณกศัพท์ แปลว่า ศัพท์เล็กน้อย หรือ ศัพท์เบ็ดเตล็ดเรียกราย มีวิธีแจกเฉพาะตนศัพท์เดียว ไม่สาธารณะทั่วไปแก่ศัพท์อื่น บางศัพท์ก็มีวิธีแจกใช้ในศัพท์อื่นบ้างเล็กน้อยไม่มากนัก บางศัพท์ก็เป็นลิงค์เดียว บางศัพท์ก็เป็น ๒ ลิงค์ กติปยศัพท์หรือปกิณกศัพท์ที่เห็นบ่อยๆ มี ๑๒ ศัพท์ คือ อดุต ตน, พุรหุม พระพรหม, ราช พระราชา, ภควนตุ พระผู้มีพระภาค, อรหนุต พระอรหันต์, ภวนตุ ผู้เจริญ, สตุฎ พระศาสดา, ปิตุ พ่อ, มาตุ แม่, มน ใจ, กมฺม กรรม และ โค วัว ในที่นี้ จะแจกไว้เป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. อดุต (ตน) เป็นปุงลิงค์อย่างเดียว มีวิธีแจก ดังนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	วิธีเปลี่ยนวิภัตติและการันต์
ป.	อดุตตา	๑.เอา อะ ที่สุดแห่ง อดุต เป็น อา
ทุ.	อดุตตานํ	๒.เอา อะ กับ อํ เป็น อานํ
ต.	อดุตตนา	๓.กง นา วิภัตติ ไว้ตามเดิม
จตุ.	อดุตโน	๔.เอา ส วิภัตติ เป็น โน
ปญจ.	อดุตนา	๕.เอา สุมา วิภัตติ เป็น นา
ฉ.	อดุตโน	๖.เอา ส วิภัตติ เป็น โน
สตุ.	อดุตนิ	๗.เอา สุมี วิภัตติ เป็น นิ
อ.	อดุต	๘. อดุต ศัพท์นี้ เป็น เอกวจนะ อย่างเดียว

๒. พุรหุม (พรหม) เป็นปุงลิงค์ แจกอย่างนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ป.	พุรหุมา	พุรหุมาโน
ทุ.	พุรหุมานํ	พุรหุมาโน
ต.	พุรหุมนา	พุรหุเมหิ พุรหุเมภิ
จตุ.	พุรหุมนโน	พุรหุมานํ
ปญจ.	พุรหุมนา	พุรหุเมหิ พุรหุเมภิ
ฉ.	พุรหุมนโน	พุรหุมานํ

สตุ. พุรหุมนิ พุรหุเมตุ

อา. พุรหุเม พุรหุมาโน

ก. วิธีเปลี่ยน วิภัติ และ การันต์ ทำดังนี้

๑.เอา อะ ที่สุดแห่ง พุรหุเม กับ สิ เป็น อา, กับ โย เป็น อาโน

๒.เอา อะ กับ อัม เป็น อานัม

๓.นา ส อยู่หลัง เอา อะ ที่สุดแห่ง พุรหุเม เป็น อุ แล้วคง นา ไว้,เอา ส เป็น โน, ถ้าไม่เอา ส เป็น โน ไม่ต้องเอา อะ เป็น อุ (เป็น พุรหุเมตุส ก็ได้)

๔.เอา สุมา วิภัติ เป็น นา, เอา สุมี เป็น นิ และ เอา อาลปนะ เอกวจนะ เป็น เอ ได้

๓.ราช (พระราชา) เป็น ทวิลิงค์ ใน ปุงลิงค์ แจกอย่างนี้

วิภัติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ	
ป.	ราชา	ราชาโน	
ท.	ราชานัม	ราชาโน	
ต.	รณญา	ราชูหิ	ราชูภิ
จตุ.	รณญู ราชีโน	รณญัม	ราชูนัม
ปยุจ.	รณญา	ราชูหิ	ราชูภิ
ฉ.	รณญู ราชีโน	รณญัม	ราชูนัม
สตุ.	รณญเ	ราชูนิ	ราชูตุ
อา.	ราช	ราชาโน	

ก. วิธีเปลี่ยนวิภัติ และ การันต์ เปลี่ยนดังนี้

๑.เอา อะ ที่ราช กับ สิ เป็น อา, กับ โย เป็น อาโน, กับ อัม เป็น อานัม

๒.เอา ราช กับ นา เป็น รณญา, หิ นัม อยู่หลัง เอา อะ แห่ง ราช เป็น อุ แล้วทิ้งอะ อุ เป็น อุ

๓.เอา ราช กับ ส เป็น รณญู ราชีโน, กับ นัม เป็น รณญัม

๔.เอา ราช กับ สุมา เป็น รณญา, กับ สุมี เป็น รณญเ เป็น ราชีนิ

ข. ศัพท์สมาส ที่มี ราชศัพท์เป็นที่สุด เหมือน มหาราช แจกอย่าง ปุริส ยกเว้น ป. และ ทู. แจกเป็น มหาราชา มหาราชาโน และ มหาราฐ มหาราเช เท่านั้น ศัพท์ที่แจกเหมือน มหาราช เช่น อนุราช อภิราช อุปราช จุกวตฺติราช เทวราช นาคราช มิคราช สุปณฺณ-ราช และ หัสราช เป็นต้น

๔. ภควนฺตุ (พระผู้มีพระภาค) เป็นปุงลิงค์ แจกอย่างนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ	
ป.	ภควา	ภควนฺตา	ภควนฺโต
ทู.	ภควนฺตํ	ภควนฺเต	ภควนฺโต
ต.	ภควตา	ภควนฺเตหิ	ภควนฺเตภิ
จตุ.	ภควโต	ภควตํ	ภควนฺตานํ
ปญจ.	ภควตา	ภควนฺเตหิ	ภควนฺเตภิ
ฉ.	ภควโต	ภควตํ	ภควนฺตานํ
สต.	ภควติ	ภควนฺเตสุ	
อา.	ภคว ภควา	ภควนฺตา	ภควนฺโต

ก. วิธีเปลี่ยนวิภัตติ แล การันต์ มีวิธีเปลี่ยนและทำตัว ดังนี้

๑. เอา นฺตุ เป็น นฺต ได้ , เอา นฺตุ กับ ลี เป็น อา, เอา โย เป็น อา เป็น โอ

๒. เอา นฺตุ กับ นา เป็น ตา, กับ ส เป็น โต, กับ นํ เป็น ตํ, กับ สุมิ เป็น ติ

๓. เอา นฺตุ กับ สุมา เป็น ตา, กับ อาลปนนะ เอก. เป็น อะ เป็น อา อีกแบบหนึ่ง เอา อุ ที่ นฺตุ เป็น อะ แล้วแจกเหมือน อ การันต์ ในปุงลิงค์ ก็ได้

ข. ศัพท์ที่แจกเหมือน ภควนฺตุ เช่นศัพท์ว่า อายสมฺนฺตุ คนมีอายุ, คุณวณฺตุ คนมีคุณ, จุกฺขมฺนฺตุ คนมีจักขุ, ชุติมฺนฺตุ คนมีความโพล่ง, ธนวณฺตุ คนมีทรัพย์, ฐิติมฺนฺตุ คนมีปัญญา, ปญฺญวณฺตุ คนมีปัญญา, ปุญฺญวณฺตุ คนมีบุญ, พนฺธุมฺนฺตุ คนมีพวกพ้อง และ สติมฺนฺตุ คนมีสติ เป็นต้น

ค. สำหรับ ศัพท์ว่า อรหฺนฺต (พระอรหันต์) นั้น เป็น ทวีลิงค์, ในปุงลิงค์ แจกเหมือน ภควนฺตุ แปลกแต่ ปฐมาวิภัตติ เอกวจนะ เป็น อรหา อรหํ เท่านั้น

๕. ภาวนต ผู้เจริญ เป็นทิวลิปค์ ในปุงลิ่งค์ แจกอย่างนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	ภว	ภวนตา ภวนโต
ท.	ภวนต	ภวนเต ภวนโต
ต.	ภวตา โภตา	ภวนเตหิ ภวนเตภิ
จตุ.	ภวโต โภโต	ภวต ภวนตาน
ปญจ.	ภวตา โภตา	ภวนเตหิ ภวนเตภิ
ฉ.	ภวโต โภโต	ภวต ภวนตาน
สตุ.	ภวนเต	ภวนเตสุ
อา.	โภ	ภวนตา ภวนโต โภนตา โภโต

ก. วิธีเปลี่ยนวิภัตติ แล การันต์ มีวิธีเปลี่ยนและทำตัว ดังนี้

๑. เอา นุต กับ สิ เป็น อ, เอา ภว เป็น โภ ได้บ้าง , อาลปนะ เอก. เอา ภาวนต เป็น โภ, นอกจากนี้ มีวิธีแจกเหมือน ภควนตุ

๒. ศัพท์ที่มี อนุต เป็นที่สุด บางวิภัตติ จะแจกเหมือน อ การันต์ ในปุงลิ่งค์ คือ ปุริส และ นปุงสกลิ่งค์ คือ กุล ก็ได้ ซึ่งเป็นเรื่องง่าย จึงมิได้แจกไว้ในที่นี้

๖. สตุธ ผู้สอน เป็นปุงลิ่งค์ แจกอย่างนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	สตุธา	สตุธาโร
ท.	สตุถาร	สตุธาโร
ต.	สตุถารา สตุธนา	สตุถาเรหิ สตุถาเรภิ
จตุ.	สตุธ สตุธโน	สตุถาราน
ปญจ.	สตุถารา	สตุถาเรหิ สตุถาเรภิ
ฉ.	สตุธ สตุธโน	สตุถาราน
สตุ.	สตุถริ	สตุถาเรสุ
อา.	สตุธา	สตุธาโร

ก. วิธีเปลี่ยนวิภัติ และ การันต์ มีวิธีเปลี่ยนและทำตัว ดังนี้

๑. เอา อุ ที่ สดุด กับ สิ เป็น อา , ส่วนวิภัติอื่นนอกจาก สิ และ ส เอา อุ เป็น อาร แล้ว เอา โย เป็น โอ, นา เป็น อา, สุมิ เป็น อิ แล้วลบ อะ ที่สุดแห่ง อาร เสีย

๒. ลบ ส บ้างก็ได้, เมื่อ เอา สุมิ เป็น อิ แล้ว ต้อง รัสสะ อาร เป็น อร

ข. ศัพท์ที่แจกเหมือน สดุด เช่นศัพท์ว่า กตตุ ผู้ทำ, ขตตุ ผู้ขุด, ญาตุ ผู้รู้, ทาตุ ผู้ให้, นตตุ หลาน, เนตุ ผู้นำไป, ภตตุ ผู้เลี้ยง ผัว, วตตุ ผู้กล่าว, โสตุ ผู้ฟัง และ หนตุ ผู้ฆ่า เป็นต้น

๑. ปิตุ พ่อ เป็นบุรุษลิงค์ แจกอย่างนี้

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ป.	ปิตา	ปิตโร
ท.	ปิตริ	ปิตโร
ต.	ปิตรา ปิตุณา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ
จตุ.	ปิตุ ปิตุโน	ปิตรานัน ปิตุนัน
ปณจ.	ปิตรา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ
ฉ.	ปิตุ ปิตุโน	ปิตรานัน ปิตุนัน
สตุ.	ปิตริ	ปิตเรสุ ปิตูสุ
อา.	ปิตา	ปิตโร

ก. ภาคู พี่ชาย น้องชาย, ชามาตุ ลูกเขย ๒ ศัพท์นี้ แจกเหมือน ปิตุ

ข. วิธีเปลี่ยน วิภัติ และ การันต์ เหมือน สดุด แปลกแต่อาเทศ อาร เป็น อร ใน วิภัติ ทั้งปวง , สำหรับอาลปนวิภัตินั้น เมื่อว่าตามแบบเป็นอย่างไร แต่ภาษาพูดหรือภาษาเขียนไม่ใช้ ใช้ ตาต แทน เอก. เป็น ตาต, พหู. ตาตา ใช้ได้ทั่วไปทั้งเรียกบิดาและบุตร เหมือน ภาษาไทยเรา

๘. มาตุ แม่ เป็น อิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ป.	มาตา	มาตโร
ท.	มาตริ	มาตโร

ค.	มาตรา	มาตุยา	มาตราหิ	มาตราภิ	มาตุหิ	มาตุภิ
จตุ.	มาตุ	มาตุยา	มาตราณั	มาตุณั		
ปญจ.	มาตรา		มาตราหิ	มาตราภิ	มาตุหิ	มาตุภิ
ฉ.	มาตุ	มาตุยา	มาตราณั	มาตุณั		
สต.	มาตริ		มาตราสุ	มาตุสุ		
อา.	มาตา		มาตโร			

ก. ศัพท์ว่า ชิตฺ (ชิตา) มีวิธีแจกเหมือน ศัพท์ว่า มาตุ

ข. วิธีเปลี่ยนวิภัตติ แล การันต์ เหมือน ปิตฺ ต่างแต่แจกตามแบบที่เป็น ปุงลิงค์ และ อิตถิลิงค์ เท่านั้น ในภาษาพูดและภาษาเขียนหนังสือ ก็ไม่ใช้อาลปะนะ ตามแบบนี้ คงใช้ อุมม แทน เอกวณะ เป็น อุมม พหุวณะ เป็น อุมมา และใช้ได้ทั่วไป ทั้ง มารดา และ ชิตา เหมือนภาษาไทย ดังกล่าวแล้ว

๕. มน ใจ ศัพท์ ๑๒ ศัพท์ มี มน เป็นต้นนี้ เรียกว่า มโนคณะศัพท์ เพราะเป็นหมู่แห่ง มน ศัพท์ และมีวิธีแจกเหมือน มน ศัพท์ และวิธีแจกก็ไม่ผิดกับแบบ อ การันต์ ในปุงลิงค์ และ นปุงสกลิงค์ แปรลออกอยู่ ๕ วิภัตติ คือ นา กับ สุมา เป็น อา, ส ทั้ง ๒ เป็น โอ, สฺมิ เป็น อิ แล้วลง ส อากม เป็น สา เป็น โส เป็น สิ,เอา อ เป็น โอ ได้บ้าง

ก. ศัพท์เหล่านี้ เมื่อเข้า समाส แล้ว เอา สระ ที่สุดของตนเป็น โอ ได้ เหมือนคำว่า มโนค โณ หมู่แห่งคณะ, อโยมยฺ ของที่บุคคลทำด้วยเหล็ก, เตโชชาตุ ชาตุไฟ, สิโรรุโห อวัยวะที่งอกบนหัว (ผม) เป็นต้น เหตุนั้น จะไม่แจกให้พิสดารในที่นี้

ข. จะแจกแต่ที่แปลก ที่ไม่แจก ศัพท์ใดเป็นลิงค์ใด ก็พึงเทียบศัพท์ในแบบ การันต์ของลิงค์นั้น ศัพท์ต่อไปนี้ มน ศัพท์ เป็น ทฺวิลิงค์ คือ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์ นอกนั้นเป็น ปุงลิงค์ทั้งสิ้น ๑๒ ศัพท์ คือ มน ใจ, อย เหล็ก, อฺร ออก, เจต ใจ, ตป ความร้อน, ตม มีด, เตช เดช, ปย น้ำนม, ยส ยศ, วจ วาจา, วย วัย และ สิร หัว เป็นต้น

ค. ตัวอย่าง มโนคณ ศัพท์ ที่แจกวิภัตติต่างหากจาก อ การันต์ในปุงลิงค์ มี ๕ วิภัตติด้วยกัน ดังนี้

ตติยา.	จตุตถิ.	ปญจมี.	ฉกฺขี	สตุมี.
มนสา	มนโส	มนสา	มนโส	มนสิ
อยสา	อยโส	อยสา	อยโส	อยสิ
อรสา	อรโส	อรสา	อรโส	อรสิ
เจตสา	เจตโส	เจตสา	เจตโส	เจตสิ

ฯ เปฯ

ฃ. บางคราว ศัพท์ที่มี อะ เป็นที่สุด จะเป็น มโนคณะ หรือ มิใช่ก็ตาม อยู่ข้างหน้า ให้เอา
นา วิภัตติ เป็น โส ได้บ้าง เช่น สุตตโส พยญชนโส อุบายโส สัพพโส ฐานโส
ถามโส และ เอา สุมา เป็น โส ได้บ้าง เช่น ทิมโส และ อุรโส เป็นต้น

๑๐. กम्म กรรม หรือ การงาน เป็น นปุงสกลิงค์ อย่างเดียว แจก
อย่างนี้

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ป.	กम्मํ	กम्मานิ
ทุ.	กम्मํ	กम्मานิ
ต.	กम्मุนา	กम्मเมหิ กम्मเมภิ
จตุ.	กम्मุนो	กम्मมานํ
ปญจ	กम्मุนา	กम्मเมหิ กम्मเมภิ
ฉ.	กम्मุนो	กम्मมานํ
สตุ.	กम्मนิ	กम्मเมสุ
อา.	กम्म	กम्मานิ

ก. วิธีเปลี่ยนวิภัตติ และ การันต์ เปลี่ยนแบบเดียวกันกับ อ การันต์ ใน นปุงสกลิงค์ มี
แปลกกันเล็กน้อย ดังนี้

๑. นา และ ส อยู่หลัง เอา อะ ที่สุดแห่ง กम्म เป็น อุ แล้วคง นาไว้

๒. เอา ส เป็น โน และ สุมิ เป็น นิ ได้บ้าง

๓. กम्म ศัพท์ จะแจกตามแบบ อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ ที่เดียวกันก็ได้ ที่นำมาแสดงไว้นี้ เพื่อจะให้เห็นว่าเป็นศัพท์พิเศษ เปลี่ยนวิกัตติและการันต์ได้อย่างนี้

๑๑. โค โค หรือ วัว (ไม่เป็น ตัวผู้ หรือ ตัวเมีย) แจกอย่างนี้

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ป.	โค	คาโว
ท.	คาวุ คาวู	คาโว
ต.	คาเวน	โคหิ โคภิ คาเวหิ คาเวภิ
จตุ.	คาวสุส	คูนุณํ คาวานํ
ปญจ	คาวสุมา คาวมฺหา คาวา	โคหิ โคภิ คาเวหิ คาเวภิ
ฉ.	คาวสุส	คูนุณํ คาวานํ
สต.	คาวสุมฺหิ คาวมฺหิ คาว	โคสุ คาวสุ
อา.	คาว	คาโว

ก. วิธีเปลี่ยนวิกัตติและการันต์ มีวิธีเปลี่ยนดังนี้

๑. วิกัตติทั้งปวงเว้น สิ วิกัตติ อยู่หลัง ให้เอา โค เป็น คว หรือ คาว ได้ , อ อยู่หลัง เอา โอ แห่ง โค เป็น อาวุ ได้บ้าง, เอา โย ทั้ง ๒ เป็น โอ, เอา โอ แห่ง โค เป็น อุ ช้อน น

๒. โค ในปุงลึงค์ เป็น โคณ , ในอดีตลึงค์ เป็น คาวี แจกตามการันต์ลึงค์นั้น ๆ

ศัพท์พิเศษ

ในภาษาบาลี มีศัพท์อีกพวกหนึ่ง ซึ่งไม่มีคำใช้นัก ถึงใช้บ้างก็เป็นบางวิกัตติไม่ทั่วไป มีทั้งหมด ๖ ศัพท์ด้วยกัน คือ ปุม ชาย, สา หมา (ทั้งตัวผู้ตัวเมีย), อทฺธา กาลยิตฺยาว, มฆว ชื่อพระอินทร์, ยว ชายหนุ่ม มีคำอธิบายโดยสังเขป ดังนี้

๑. ปุม ชาย เป็นปุงลึงค์ มีที่ใช้บ้างเฉพาะ ป.เอกวจนะ ปุม่า เท่านั้น

๒. สา เป็นคำกลาง ๆ ไม่กำหนดว่าเป็นตัวผู้หรือตัวเมีย เช่นเดียวกับศัพท์ว่า โค มีที่ใช้เฉพาะ ปฐมวิกัตติ เอกวจนะ เป็น สา, ในปุงลึงค์ ใช้เป็น สุนข ในอดีตลึงค์

ใช้เป็น สุนจิ หรือใช้ศัพท์อื่น ๆ นอกจากนี้ แจกตามการันต์ในลิงคั้นั้น ๆ

๓. **อทุธา** กาลยียดยาว เป็นปุงลิงค์ มีที่ใช้บ้างเฉพาะ เอกวณะ ป. อทุธา, ท. อทุธานิ, ต. อทุธนา, จ. และ ฉ. อทุธโน, สค. อทุธานะ เท่านั้น

๔. **มฆ** ชื่อพระอินทร์ เป็นปุงลิงค์ มีที่ใช้เฉพาะ ป. มฆา เท่านั้น

๕. **ยว** ชายหนุ่ม หญิงสาว เป็น ทวีลิงค์ ในปุงลิงค์ ใช้มากเฉพาะ ป. เอกวณะ เป็น ยวา, ในอิตติลิงค์ เป็น ยวติ แจกตาม อี การันต์ ในลิงคั้นั้น

๖. **สข** เพื่อน เป็น ทวีลิงค์ ในปุงลิงค์ ใช้มากเฉพาะ ป. เอกวณะ เป็น สขา, ในอิตติลิงค์ เป็น สขิ แจกตาม อี การันต์ ในลิงคั้นั้น

อพยยศัพท์

อพยยศัพท์ หมายถึง ศัพท์ที่แจกด้วยวิภัติเหมือนนามศัพท์ไม่ได้ จะต้องคงรูปอยู่อย่างเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง อพยยศัพท์นั้นมี ๓ อย่าง คือ

๑. **อุปสัค** แปลว่า ซัดข้อง ใช้หน้านามและกิริยา มี ๒๐ ตัว คือ อติ ยิง เกิน ล่วง, อธิ ยิง ใหญ่ ทับ, อนุ น้อย ภายหลัง ตาม, อป ปราศ หลีก, อปี หรือ ปี ไกล บน, อภิ ยิง ใหญ่ เฉพาะ ข้างหน้า, อว หรือ โอ ลง, อา ทัว ยิง กลับความ, อุ ขึ้น นอก, อุป เข้าไป ไกล มั่น, ทู ชั่ว ยาก, นิ เข้า ลง, นิ ไม่มี ออก, ป ทัว ข้างหน้า ก่อน ออก, ปฏิ เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ, ปรา กลับความ, ปริ รอบ, วิ วิเศษ แจ้ง ต่าง, สั พร้อม กับ ดี, และ สุ ดี งาม ง่าย (บางตัวมีรูปเหมือนกันแต่แปลต่างกัน) ตัวอย่างอุปสัค เช่น อติสุนทโร อภิสกุกาโร อนุนายโก อปเนติ อวิโร อุปนายโก อนุเถโร ปราชโย สัจจจิต ทัจจจิต ทุคฺคฺนุโธ นิรฺนฺตราโย ปริญญา สุนกฺขตฺตํ เป็นต้น

๒. **นิบาต** แปลว่า ตกลง หมายถึงศัพท์ที่ใช้ในระหว่าง นามศัพท์บ้าง กิริยาศัพท์บ้าง มี ๑๕ นิบาต คือ นิบาตบอกกาลปะนะ บอกกาล บอกที่ บอกปริเฉท บอกอุปมาอุปไมย บอกประการ บอกปฏิเสธ บอกความได้ยินเล่าลือ บอกความปรักป บอกความถาม บอกความรับ บอกความเตือน นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยคมีอัตตะเป็นอนเอก นิบาตสักว่าเป็น

เครื่องทำทให้เต็ม และ นิบาตบอกเนื้อความต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้จะนำลงไว้พอเป็นตัวอย่าง เพียง ๘ นิบาต ดังนี้

๒.๑ นิบาตบอกกาลปะนะ มี ๑๐ ตัว คือ ยคุเม ฆนุเต ฆทนุเต ฆณเ อมุโก อาวุโส เร อเร เห และ เซ ตัวอย่างที่ใช้ เช่น ยคุเม ฆนุเต สงุโม ปฏิษานาคู ซึ่ง แปลว่า ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ เป็นต้น

๒.๒ นิบาตบอกกาล ซึ่งมี ๕ ตัว คือ อถ ปาโต ทิวา สายั สุเว หิโยโย เสว สมุปัตติ และ आयตี

๒.๓ นิบาตบอกที่ ซึ่งมี ๑๖ ตัว คือ อุทฺธึ อโธ อุปริ เภฏฐา อนุตตรา โอริ อนุ- โโต ปารี ติโร พหิ พหิทฺธา พาทิรา หุริ สมมุขา ปรมมุขา และ รโห

๒.๔ นิบาตบอกปริเฉท ซึ่งมี ๑๐ ตัว คือ กิว ยาว ตาว ยาวเทว ตาวเทว ยาวตา ตาวตา กิตฺตาวตา เอตฺตาวตา และ สมนฺตฺตา

๒.๕ นิบาตบอกอุปมาอุปไมย ซึ่งมี ๖ ตัว คือ วีย อิว ยลา เสยฺยลา ตลา และ เอวิ

๒.๖ นิบาตบอกประการ ซึ่งมี ๓ ตัว คือ เอวิ ตลา และ กถั

๒.๗ นิบาตบอกปฏิเสธ ซึ่งมี ๗ ตัว คือ น โน มา เอว วินา และ อถั

๒.๘ นิบาตบอกความได้ยีนคำเล่าลือ มี ๓ ตัว คือ กิร ขลฺ และ สฺทํ

ฯ ล ฯ

๓. ปัจจัย ใช้ลงท้ายศัพท์ เป็นเครื่องหมายวิภัตติ แต่หากลงท้าย ธาตุ เป็นเครื่องหมาย กิริยา ปัจจัย นั้น มี ๔ พวก ดังนี้

๓.๑ โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมาย ตติยวิภัตติ แปลว่า ข้าง เช่น สพุพโต ปุโรโต ปจฺจโต ทกฺขิณฺโต อุกฺโต กฺโต ตโต อิตฺโต วามฺโต ยโต ปฺรโต เอกฺโต เป็นต้น

๓.๒ ปัจจัย คือ ตฺร ตฺถ ห ฐ ธิ หิ หึ หิณฺจณฺ์ และ ว เป็นเครื่องหมาย สัตตมีวิภัตติ แปลตามสัตตมีวิภัตติ (ใน โกลั ที่ ครั้นเมื่อ) เช่น สพุพตฺร ใน - ทั้งปวง ,สพุพตฺถ ใน—ทั้งปวง, สพุพฺธิ ใน—ทั้งปวง, อญฺญตฺร ใน - อื่น, อญฺญตฺถ ใน—อื่น,

ยตุรใน-ไค, ยตุถ ใน-ไค, อิธ ใน-นี้, อิห ใน-นี้, อุภยตุถ ใน-สอง, กุหิ ใน-ไหน, กุหิ ใน-ไหน และ กุหิณฺจนฺ ใน-ไหน เป็นต้น

๓.๓ ปัจจัยเหล่านี้ คือ ทา ทานิ รหิ ธุนา ทาจนฺ ชุช และ ชุช เป็นเครื่องหมาย สัตตมวิภักติ ลงในกาล เช่น สพุพทา ในกาลทั้งปวง, สทา ในกาลทุกเมื่อ, เอกทา ในกาลหนึ่ง บางที, ยทา ในกาลใด เมื่อใด, ตทา ในกาลนั้น เมื่อนั้น, กทา ในกาลไร เมื่อไร, กทาจิ ในกาลไหน บางคราว, อิทานิ ในกาลนี้ เดียวนี้, เอตฺรหิ ในกาลนี้ เดียวนี้, กรหจิ ในกาลไหนๆ บางคราว, อธุนา ในกาลนี้ เมื่อก็, กุทาจนฺ ในกาลไหน, อชุช ในวันนี้, สชุช ในวันนี้มีอยู่, วันนี้, พรชุช ในวันนี้ และ อปรชุช ในวันนี้อีก

๓.๔ ปัจจัยอีก ๕ ตัว คือ ตเว ตฺ ตุน ตฺวา และ ตฺวาน กับทั้งปัจจัยที่ อาเทศ (แปลง) ออกจาก ตฺวา ปัจจัย ที่เป็นกิริยาภิกตัก เป็น อพยยปัจจัย คือแจกด้วยวิภักติไม่ได้ เช่น กาทเว เพื่ออันทำ, กาคฺ ความทำ เพื่ออันทำ, กาทฺน ทำแล้ว, กตฺวา ทำแล้วและ กตฺวาน ทำแล้ว

บทที่ ๘

สังขยา

สังขยา หมายถึงศัพท์เป็นเครื่องกำหนดนับนามนาม มี ๒ อย่าง คือ

๑. ปกติสังขยา การนับตามลำดับปกติ เช่น ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ เป็นต้น
๒. ปุณฺณสังขยา การนับจำนวนเต็มเป็นที่ ๆ เช่น ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙ ที่ ๑๐ เป็นต้น

ก. ปกติสังขยา

ปกติสังขยา การนับตามปกตินั้น จัดลงในนามศัพท์ ในลิงค์ และในวจนะ ดังนี้

จัดลงในนามศัพท์	จัดลงในลิงค์	จัดลงในวจนะ
๑-๔ เป็นศัพท์นาม	๑-๑๘ เป็น ๓ ลิงค์	๑ เป็นเอกวจนะ
๕-๘๘ เป็นคุณนาม	๑๙-๘๘ เป็นอิตถิลิงค์	๒-๑๘ เป็นพหูวจนะ
๘๙ ขึ้นไป เป็นนามนาม	๘๙ ขึ้นไปเป็นนปุงสกลิงค์ โกฏี เป็นอิตถิลิงค์	๑๙-๘๘ เป็นเอกวจนะ ๘๙ ขึ้นไปเป็น ๒ วจนะ

๑. ศัพท์ เอก (๑) ทั้ง ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้

วิภัตติ	ปุงลิงค์	อิตถิลิงค์	นปุงสกลิงค์
ป.	เอโก	เอกา	เอกํ
ท.	เอกํ	เอกํ	เอกํ
ต.	เอเคน	เอกาย	เอเคน
จตุ.	เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
ปญจ.	เอกสุมา เอกมฺหา	เอกาย	เอกสุมา เอกมฺหา
ฉ.	เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
สต.	เอกสุมี เอกมฺหิ	เอกาย	เอกสุมี เอกมฺหิ

๒. ทวิศัพท์ (๒) ทั้ง ๓ ลิงค์ และ อุก ศัพท์ (ทั้ง ๒) แจกดังนี้

วิภัตติ	ทวิ (พหู.)	อุก (พหู.)	- เป็นพหูวจนะ
ป.	เทว (ทฺเว)	อุโก	

ท.	เทว	อุโภ
ค.	ทวิหิ	อุโภหิ
จตุ.	ทวินุ	อุภินุ
ปญจ.	ทวิหิ	อุโภหิ
ฉ.	ทวินุ	อุภินุ
สศ.	ทวิสุ	อุโภสุ

๓. ทิ ศัพท์ (๓) ทั้ง ๓ ลिंगค์ แจกอย่างนี้

วิภัตติ	ปุงลึงค์	อิตถीलึงค์	นปุงสกลึงค์
ป.	ตโย	ติสุโต	ตีณิ
ท.	ตโย	ติสุโต	ตีณิ
ค.	ตีหิ	ตีหิ	ตีหิ
จตุ.	ติณณิ ติณณนุ	ติสสนนุ	ติณณิ ติณณนุ
ปญจ.	ตีหิ	ตีหิ	ตีหิ
ฉ.	ติณณิ ติณณนุ	ติสสนนุ	ติณณิ ติณณนุ
สศ.	ติสุ	ติสุ	ติสุ

๔. จตุ ศัพท์ (๔) ทั้ง ๓ ลึงค์ แจกอย่างนี้

วิภัตติ	ปุงลึงค์	อิตถीलึงค์	นปุงสกลึงค์
ป.	จตุตาโร จตุโร	จตุสุโต	จตุตาริ
ท.	จตุตาโร จตุโร	จตุสุโต	จตุตาริ
ค.	จตุหิ	จตุหิ	จตุหิ
จตุ.	จตุณุ	จตุสสนนุ	จตุณุ
ปญจ.	จตุหิ	จตุหิ	จตุหิ
ฉ.	จตุณุ	จตุสสนนุ	จตุณุ
สศ.	จตุสุ	จตุสุ	จตุสุ

๕. **ปญจ ศัพท์ (๕)** ทั้ง ๓ ถึงค์ มีรูป เดียวกัน แจกอย่างนี้
 วิภัติ (มีรูปเดียวกัน ทั้ง ๓ ถึงค์)

ป.	ปญจ
ท.	ปญจ
ค.	ปญจหิ
จตุ.	ปญจนัน
ปญจ.	ปญจหิ
ฉ.	ปญจนัน
สต.	ปญจสุ

หมายเหตุ ๑. ปกติสังขยา ๑ เอกวณะอย่างเดียว ตั้งแต่ ๒ — ๕ เป็นพหุวณะ
 ๒. ตั้งแต่ ฉ (๖) - อฏฐารส (๑๘) แจกเหมือน ปญจ (๕)

วิภัติ	ศัพท์	เอกวณะ
	๖. ศัพท์ เอกุณวิสติ (๑๕) เป็นอิตถิลิงค์ และเป็นเอกวณะ แจกดังนี้	
ป.	เอกุณวิส	(ลงนิคคหิต คงไว้)
ท.	เอกุณวิส	๑. ตั้งแต่ ๒๐ — ๕๐ แจกเหมือน เอกุณวิส
ค.	เอกุณวิสาย	๒. ตั้งแต่ ๑๕ — ๓๘ และ ๖๕ — ๘๘ แจกตาม
จตุ.	เอกุณวิสาย	แบบ อี การันต์ อิตถิลิงค์ (รตุติ) อย่างเดียว
ปญจ.	เอกุณวิสาย	๓. ตั้งแต่ ๕๕ — ๖๘ แจกตามแบบ อี การันต์ ใน
ฉ.	เอกุณวิสาย	อิตถิลิงค์ (นารี)
สต.	เอกุณวิสาย	๔. (ศัพท์ลงท้าย อี แจกตาม อี การันต์, ลงท้ายด้วย อี ก็ อี การันต์)

ข้อควรจำ

สังขยา ตั้งแต่ ๑๕ — ๘๘ เป็นอิตถิลิงค์ เป็นเอกวณะ อย่างเดียว มีข้อควรจำดังนี้

๑. ถ้าเป็น อ การันต์ ให้แจกตาม เอกุณวิส, ที่เป็น อิ การันต์ ให้แจกตาม รตุติ, ที่เป็น อี การันต์ ให้แจกตาม นารี เฉพาะฝ่ายเอกวจนะ

๒. สัทขยา ตั้งแต่ ๑๕ – ๕๘ นี้ ถือว่าเป็นสัทขยาฝืนลิงค์ ฝืนวจนะ คือ จะต้องเป็น อิตถิลิงค์ และ เอกวจนะ เท่านั้น ส่วนตัวนามนาม จะต้องเป็นพหุวจนะ และ เป็น ลิงค์เดิมของมันเสมอ เช่น

วิภัตติ	ปุงลิงค์	อิตถิลิงค์	นปุงสกลิงค์
ต.	วิสติยา ปุริเสหิ	วิสติยา กณฺญาหิ	วิสติยา กุเลหิ
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

ข. ปุรณสัทขยา

ปุรณสัทขยา ได้แก่การนับเต็มจำนวน เป็นที่ที่ เช่น ที่ ๑, ที่ ๒, ที่ ๓, ที่ ๔, ที่ ๕, ที่ ๖ เป็นต้น เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ และโดยมากเป็นเอกวจนะ เท่านั้น ตัวอย่าง ปฐม ที่ ๑ - ทุตย ที่ ๒, ตติย ที่ ๓, จตุตถ ที่ ๔, ปญจม ที่ ๕, และ ฉฏฐ ที่ ๖ เป็นต้น

วิภัตติ	ปุงลิงค์	อิตถิลิงค์	นปุงสกลิงค์
ที่ ๑	ปฐม	ปฐมา	ปฐมํ
ที่ ๒	ทุตโย	ทุตยา	ทุตยํ
ที่ ๓	ตติโย	ตติยา	ตติยํ
ที่ ๔	จตุตถ	จตุตถิ,จตุตถา	จตุตถํ
ที่ ๕	ปญจโม	ปญจมิ ปญจมา	ปญจมํ
ที่ ๖	ฉฏฐ	ฉฏฐิ,ฉฏฐา	ฉฏฐํ
ที่ ๗	สตุตโม	สตุตมิ,สตุตมา	สตุตมํ

สัทขยาคุณ กับ สัทขยานาม ต่างกันดังนี้

๑. สัทขยาคุณ ก็เหมือนกับคุณนาม คือ เมื่อใช้นับนามนามบทใด ให้เรียงไว้หน้านามนามบทนั้น เช่น เทว อนฺตา, ตโย ชนา, จตุตาโร ภิกฺขุ, ปญจ สีลานิ, ทส ลิกฺขาปทานิ ฯลฯ

๒. สัทขยานาม ก็เหมือนกับนามนาม คือ เมื่อใช้นับนามนามบทใด ก็ให้เรียงไว้หลังนามนามบทนั้น เช่น ภิกฺขุสตุํ หรือ ภิกฺขุณฺ สตุํ อันว่าร้อยแห่งภิกฺขุทั้งหลาย เป็นต้น

วิธีต่อสังขยา

วิธีต่อสังขยา มีหลายแบบ คือ ต่อแบบ อุตตระ ต่อแบบอธิกะ ต่อแบบสังขยาล้วน ต่อแบบมีนามแทรก ต่อแบบบอกศักราช ต่อแบบอัทธ ศัพท์ ในที่นี้จะต่อทุกแบบพอเป็นแบบอย่างไว้ ดังนี้

๑. **อุตตระ** แปลว่า อันกว่าขึ้นไป ใช้ต่อระหว่าง สังขยาคุณ กับ สังขยานาม

๒. **อธิก** แปลว่า อันยิ่ง ใช้ต่อระหว่าง สังขยานาม กับ สังขยานาม

๓. **การต่อสังขยา** ๓ อย่าง คือ

๓.๑ **ต่อสังขยาล้วน** เช่น ๑๒๔ ต่อแบบแยก เป็น จตุวิสตติยา อุตตรํ สत्, ต่อแบบเข้าสมาส เป็น จตุวิสตตยุตตรสत् ๑๒๔, หรือ ๓๒๓๐ ต่อแยกเป็น ตีสติยา อุตตรานิ ทู วิหิ สเทหิ อธิกานิ ตีณิ สหสฺसानิ, ต่อแบบเข้าสมาสเป็น ตีสตยุตตรทวิสตติกติหสฺसानิ ๗เปฯ

๓.๒ **ต่อแบบมีนามแทรก** เช่น ภิกฺษุ ๒,๒๕๐ รูป ต่อแยกเป็น ปญฺญา สาย ภิกฺษุหิ อุตตรานิ ทูวิหิ ภิกฺษุณํ สเทหิ อธิกานิ เทว ภิกฺษุณํ สหสฺसानิ, ต่อแบบเข้าสมาส เป็น ปญฺญาสุตตรทวิสตติกทวิภิกฺษุสหสฺसानิ เป็นต้น

๓.๓ **ต่อแบบบอกศักราช** เช่น ๒๕๕๗ ปี ต่อเป็น สุตตปญฺญาสํวจฺจรุตตรปญฺจสตาธิกานิ เทว สํวจฺจรสหสฺसानิ อติกฺกนฺตานิ หรือ เช่น บัดนี้ ล่วงแล้ว ๒๕๕๗ ปี ต่อเป็น อิทานิ สุตตปญฺญาสํวจฺจรุตตรปญฺจสตาธิกานิ เทว สํวจฺจรสหสฺसानิ อติกฺกนฺตานิ เป็นต้น

วิธีต่อแบบ อฑฺฒ ศัพท์ (จำนวนกึ่ง)

๑. ๑๕๐ อฑฺฒ + ทุตฺติย = ทิยฑฺฒ เช่น อฑฺฒเณน ทุตฺติยํ สत् = ทิยฑฺฒสत्

๒. ๒๕๐ อฑฺฒ + ตติยํ = อฑฺฒเตยฺย เช่น อฑฺฒเณน ตติยํ สत् = อฑฺฒเตยฺยสत्

๓. ๓๕๐ อฑฺฒ + จตุตฺถํ = อฑฺฒจฺจฺฒ เช่น อฑฺฒเณน จตุตฺถํ สत् = อฑฺฒจฺจฺฒสत्

๔. ตั้งแต่ ปญฺจม เป็นต้น ให้เอา อฑฺฒ ศัพท์ไว้หน้าเสมอ เช่น ๔๕๐ = อฑฺฒเณน ปญฺจมํ สत् = อฑฺฒปญฺจมสत् ๗เปฯ

บทที่ ๕

ศัพท์เบ็ดเตล็ด (วัน วันที่ เดือน ปี)

๑. ศัพท์ วาร (วัน) เป็นปุงลึงค์ ภาษาบาลี ดังนี้
๑.๑ วันอาทิตย์	รวิวาร, อาทิจวาร
๑.๒ วันจันทร์	จันทวาร, สลิวาร
๑.๓ วันอังคาร	ภุมมวาร, กุชวาร
๑.๔ วันพุธ	พุธวาร, วุชวาร
๑.๕ วันพฤหัสบดี	ครุวาร, วิหุปติวาร
๑.๖ วันศุกร์	สุกกวาร
๑.๗ วันเสาร์	สนิวาร, โสรวาร
๒. ศัพท์ ทิน (วันที่) เป็น นปุงสกลึงค์ ภาษาบาลี ดังนี้
๒.๑ วันที่ ๑	ปฐมํ ทินํ
๒.๒ วันที่ ๒	ทุติยํ ทินํ
๒.๓ วันที่ ๓	ตติยํ ทินํ
๒.๔ วันที่ ๔	จตุตถํ ทินํ
๒.๕ วันที่ ๕	ปณจมํ ทินํ
๒.๖ วันที่ ๖	ฉฎฐํ ทินํ
๒.๗ วันที่ ๗	สตุตมํ ทินํ
๒.๘ วันที่ ๘	อฏฐมํ ทินํ
๒.๙ วันที่ ๙	นวมํ ทินํ
๒.๑๐ วันที่ ๑๐	ทสมํ ทินํ ๑ เป ๑ วันที่ ๓๑ เอกตฺตีสติมํ ทินํ
๓. ศัพท์ ฆาต เดือน เป็น ปุงลึงค์ ภาษาบาลี ดังนี้
๓.๑ มกราคม	มุสฺสฆาต, ปุสฺสฆาต
๓.๒ กุมภาพันธ์	มาฆฆาต
๓.๓ มีนาคม	ผกฺกฺกฆาต

๓.๔ เมษายน	จิตตมาส
๓.๕ พฤษภาคม	วิสาขมาส, เวสาขมาส
๓.๖ มิถุนายน	เชษฐมาส
๓.๗ กรกฎาคม	อาสาฬหมาส
๓.๘ สิงหาคม	สารณมาส
๓.๙ กันยายน	ไปศุจรูปทมาส
๓.๑๐ ตุลาคม	อสุตยุมมาส
๓.๑๑ พฤศจิกายน	กตติกมาส
๓.๑๒ ธันวาคม	มาคสิรมาส

๔. ศัพท์ ส่วจจร (ปี) เป็นปงลิ่งค์และ นปงสกลิ่งค์ (๒ ลิ่งค์) ดังนี้

๔.๑ ปีชวด	มุสิกส่วจจร
๔.๒ ปีฉลู	อุสมส่วจจร
๔.๓ ปีขาล	พยุคมส่วจจร
๔.๔ ปีเถาะ	สสส่วจจร
๔.๕ ปีมะโรง	นาคส่วจจร
๔.๖ ปีมะเส็ง	สปลกส่วจจร
๔.๗ ปีมะเมีย	อสุตส่วจจร
๔.๘ ปีมะแม	เอพกส่วจจร, อชส่วจจร
๔.๙ ปีวอก	มกุกฏส่วจจร, กปีส่วจจร
๔.๑๐ ปีระกา	กุกุกฏส่วจจร
๔.๑๑ ปีจอ	โสมส่วจจร
๔.๑๒ ปีกุน	สุกรส่วจจร, วราหส่วจจร

๕. พ.ศ. พุทธศักราช เป็น นปงลิ่งค์ ภาษาวาตี คือ พุทธศก และ พุทธวสุต

๖. กาล, เวลา ภาษาวาตี ดังนี้

๖.๑ กาล	กาล, สมย, อหุช (ปงลิ่งค์) เวลา (อิตถीलิ่งค์)
๖.๒ กลางวัน	ทิวา (อิตถीलิ่งค์), ข้างขึ้น ชุณฺหปกฺข, สุกกปกฺข (ปงลิ่งค์)
๖.๓ กลางคืน	รตุติ, นิสา, รชนี (อิตถीलิ่งค์), ข้างแรม กาพปกฺข

บทที่ ๑๐

อาขยาต

อาขยาต หมายถึง ศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยา คือ การกระทำต่าง ๆ ของนามศัพท์ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม พุด คิด เป็นต้น บทว่าอาขยาต มาจาก อา อุปสัค เป็นบทหน้า ขยา ชาติ เป็นไปในความกล่าว ต ปัจจัย (นอกแบบ) ในนามกิตก์ มีบทวิเคราะห์ว่า (กิริย) อาขยาตติ อาขยาต (สัททชาติ) แปลว่า สัททชาติโดยย่อกล่าวซึ่งกิริยา เพราะเหตุนั้น สัททชาตินั้น ชื่อว่าอาขยาต

เครื่องปรุงแต่งของอาขยาต มีทั้งหมด ๘ อย่าง คือ วิภัติ กาล บท วจนะ บุรุษ ชาติ วาก และ ปัจจัย ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดตามลำดับดังต่อไปนี้

๑. วิภัติ

บาลีไวยากรณ์ นั้น มีวิภัติ ๒ อย่าง คือ วิภัตินาม ซึ่งใช้สำหรับแจกนามศัพท์ เพื่อให้รู้ วจนะ และ อายุคนิบาท ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในเรื่องนามศัพท์ และวิภัติอาขยาต ซึ่งจะกล่าวในบทนี้ ใช้สำหรับแจก ชาติ เพื่อให้รู้ กาล บท วจนะ และ บุรุษ วิภัติอาขยาต นั้น มีทั้งหมด ๘๖ ตัว จัดเป็น ๘ หมวด หมวดละ ๑๒ วิภัติ และแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่าย ปรัสสบท (บทเพื่อผู้อื่น) และฝ่ายอัตตโนบท (บทเพื่อตน) และจัดตามบุรุษ ดังนี้

๑.๑ หมวดวัตตมานาวิภัติ

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	บุรุษ	เอก.	พหู.
ป.	ติ	อนฺติ	ป.	เต	อนฺเต
ม.	สิ	ถ	ม.	เส	วฺहे
อุ.	มิ	ม	อุ.	เอ	มฺเห

คำอธิบาย

๑. มิ และ ม อยู่หลัง ถ้าที่สุดธาตุเป็นรัสสะให้ทิ้งะ เสมอ เช่น นมามิ นมาม เป็นต้น
๒. อนฺติ ให้แปลงเป็น เร ได้บ้าง เช่น วุจฺจเร สุยฺยเร เป็นต้น
๓. วิภัติหมวด วัตตมานาวิภัติ นี้ ประกอบกับธาตุแล้วให้คงไว้ เช่น ประกอบ กับ วท ชาติ จะมีรูปเป็น วทติ วทนฺติ วทสิ วทถ วทามิ วทาม วทเต วทนฺเต เป็นต้น
๔. หมวดวัตตมานาวิภัติ นี้ บอกรูปปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่, ย่อม, จะ อย่างใดอย่างหนึ่ง

๑.๒ หมวดปัญจมีวิภัติ

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	บุรุษ	เอก.	พหู.
ป.	ตุ	อนตุ	ป.	ตุ	อนตุ
ม.	หิ	ถ	ม.	สุสุ	วุโห
อุ.	มิ	ม	อุ.	เอ	อามุหเส

คำอธิบาย

๑. ปัญจมีวิภัติ นี้ เมื่อประกอบกับธาตุแล้ว ให้คงไว้เหมือนวัตตมานาวิภัติ เป็นอนุตตกาล แต่อนุโลมเข้ากับปัจจุบันนกาล แปลว่า จง , เถิด, ขอ - จง
๒. หิ มิ ม วิภัติ มีอำนาจให้ที่ชนะที่สุดธาตุได้ เช่น วทามิ วทาม เป็นต้น
๓. หิ ลงแล้ว คงไว้ก็มี ลบทิ้งเสียก็มี แต่หากลงแล้วลบ ถ้าสระหน้าเป็นที่ชนะ ก็ให้รัศสะ ได้ เช่น ชาน จงรู้ เป็นต้น (ญา + นา + หิ)

๑.๓ หมวดสัตตมีวิภัติ

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	บุรุษ	เอก.	พหู.
ป.	เอยฺย	เอยฺยฺย	ป.	เอถ	เอริ
ม.	เอยฺยาสิ	เอยฺยาด	ม.	เอโถ	เอยฺยวุโห
อุ.	เอยฺยามิ	เอยฺยาม	อุ.	เอยฺย	เอยฺยามุเห

คำอธิบาย

๑. สัตตมีวิภัติ นี้ เมื่อประกอบกับธาตุแล้ว ให้คงไว้เหมือนข้อ ๑.๑ และ ๑.๒ และ เป็นอนุตตกาลแต่อนุโลมเข้ากับปัจจุบันนกาลเช่นกัน แปลว่า ควร , พึง
๒. เอยฺย นั้น ให้ลบ ยฺย เสียได้ เช่น กรเอยฺยกระทำ (กร + โอ + เอยฺย), จเช พึงสละ (จช + โอ + เอยฺย) ๗เป๗ และให้แปลง เอยฺย เป็น อา ได้บ้าง เช่น กยิรา (กร+ยิร+เอยฺย) ๗เป๗
๓. แปลง เอยฺยาม เป็น เอมุ ได้บ้าง เช่น ชานามุ (ญา + นา + เอยฺยาม) ๗เป๗

๑.๔ หมวดปโรทขาวิภัตติ

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	บุรุษ	เอก.	พหู
ป.	อ	อุ	ป.	ตุถ	เร
ม.	เอ	ตถ	ม.	ตุโถ	วโห
อุ.	อ	มุห	อุ.	อิ	มุเห

คำอธิบาย

๑. ปโรทขาวิภัตติ นี้ ไม่ค่อยมีใช้ เห็นมีอยู่เพียง ๒ วิภัตติ คือ อ กับ อุ เท่านั้น เช่น อห และ อหุ ซึ่งแปลว่า กล่าวแล้ว มาจาก พรุ ชาติ แปลง พรุ กับ อ ปัจจัย อ, อุ วิภัตติ สำเร็จรูปเป็น อห และ อหุ เป็นต้น (พรุ + อ + อ (อุ))

๒. ปโรทขาวิภัตติ นี้ บอกอดีตกาล แปลว่า แล้ว เช่น อห กล่าวแล้ว เป็นต้น

๑.๕ หมวดหิยัตตนิวิภัตติ

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	บุรุษ	เอก.	พหู.
ป.	อา	อุ	ป.	ตุถ	ตุถุ
ม.	โอา	ตุถ	ม.	เส	วห
อุ.	อ	มุห	อุ.	อิ	มุหเส

คำอธิบาย

๑. หิยัตตนิวิภัตติ นี้ บอกอดีตกาล แปลว่า แล้ว หากมี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้-แล้ว ไม่ค่อยมีใช้เหมือนหมวด ปโรทขา วิภัตติ มีเพียง อา วิภัตติ เท่านั้น และนิยม รัสสะ อา เป็น อะ เช่น อหุ ได้เป็นแล้ว (อ+หุ+อ+อา) เป็นต้น

๑.๖ หมวดอัชัตตนิวิภัตติ

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	บุรุษ	เอก.	พหู.
ป.	อิ	อุ	ป.	อา	อุ

ม.	โอ	ตถ	ม.	เส	วหฺ
อุ.	อิ	มฺหา	อุ.	อิ	มฺเห

คำอธิบาย

๑. อักษรตัวนี้ บอกลักษณะกาล แปลว่า แล้ว มี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้—แล้ว
๒. อิ วิกัตติ มัก รัสสะเป็น อิ เช่น อกริ ได้ทำแล้ว เป็นต้น (อ+กร+อิ)
๓. แปลง อิ เป็น ตถ บ้าง เช่น สูยิตถ ฟังแล้ว เป็นต้น (สฺ+ย+อิ)
๔. แปลง อิ เป็น ถ บ้าง เช่น อากฺสูถ ได้ปลัดตกแล้ว เป็นต้น (อ+กฺสู+อ+อิ)
๕. อุ วิกัตติ คงไว้บ้าง เช่น อกาสุ, แปลงเป็น อีสฺ บ้าง เช่น กรีสฺ, แปลงเป็น อีสฺ บ้าง เช่น อคมฺสู เป็นต้น
๖. โอ ใช้แทน อิ บ้าง (ดังนั้น อิ จึงเป็น ๒ บุรุษ คือ ประถมบุรุษและมัธยมบุรุษ)
๗. อิ แปลงเป็น ตถ บ้าง เช่น อลฺลตถ ได้แล้ว (อ+ล+อ+อิ) ลบ ภา ที่สุดธาตุ

๑.๗ หมวดภวิสฺสนฺตวิกัตติ

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	บุรุษ	เอก.	พหู.
ป.	สฺสติ	สฺสนฺติ	ป.	สฺสเต	สฺสนฺเต
ม.	สฺสตี	สฺสถ	ม.	สฺสเส	สฺสวเห
อุ.	สฺสามิ	สฺสาม	อุ.	สฺสํ	สฺสามฺเห

คำอธิบาย

๑. ภวิสฺสนฺตวิกัตติ บอกลักษณะกาล แปลว่า จัก นิยมลง อิ อากม หลังธาตุ, ปัจจัย
๒. ลบ สฺส ได้ แต่ต้องแปลงตัวธาตุ เช่น วกฺขติ จักกล่าว มาจาก วจ ธาตุ อ ปัจจัย สฺสติ วิกัตติ แปลง วจ เป็น วกฺข แล้วลบ สฺส เสีย สำเร็จรูปเป็น วกฺขติ หรือ เช่น โหหิตี (หฺ+อ+ติ) แปลง หฺ เป็น โหห ก่อน แล้วลง อิ อากม ลบ สฺส สำเร็จรูปเป็น โหหิตี เป็นต้น

๑.๘ หมวดกาลาติปัตติวิภัตติ

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	บุรุษ	เอก.	พหู
ป.	สุสา	สุสฺสุ	ป.	สุสถ	สุสฺสุ
ม.	สุเส	สุสถ	ม.	สุสเส	สุสวเห
อุ.	สุสฺ	สุสามหา	อุ.	สุสฺ	สุสามหเส

คำอธิบาย

๑. กาลาติปัตติวิภัตติ นี้ บอกอนาคตกาล เช่นเดียวกับ ภวิสฺสนฺติ วิภัตติ แต่แปลว่า **จัก—แล้ว** หากมี **อ** อยู่หน้า แปลว่า **จักได้—แล้ว**
๒. นิยม ลง อะ อากม หลังธาตุหรือปัจจัย เช่นเดียวกับหมวดภวิสฺสนฺติ
๓. สุสา วิภัตติ ลบ อา เหลือเฉพาะ สุส บ้าง

๒. อากม

อากม คือ การลงอักษรใหม่ อาษาตมีอากม ๕ ตัว **อ อิ ึ ุ ฮ** และ **อํ** ซึ่งมีการลงอักษรแต่ละตัว ดังนี้

๑. **อ** อากม แปลว่า ได้ ใช้ลงหน้าธาตุที่ประกอบด้วยวิภัตติ ๓ หมวด คือ หมวดหิยัตตนิวิภัตติ หมวดอชฺชัตตนิวิภัตติ และ หมวดกาลาติปัตติวิภัตติ

๒. **อิ** อากม ใช้ลงหลังธาตุและปัจจัย ที่ประกอบด้วยวิภัตติ ๓ หมวด คือ หมวดอชฺชัตตนิวิภัตติ หมวดภวิสฺสนฺติวิภัตติ และ หมวดกาลาติปัตติวิภัตติ

๓. **ึ** อากม ใช้ลงหลังปัจจัย ที่ประกอบด้วยวิภัตติ ๑ หมวด ได้แก่ หมวดอชฺชัตตนิวิภัตติ เช่น อคมาสิ อกาสิ และ ปติฏฐาสิ เป็นต้น

๔. **ุ** อากม ไม่นิยมประกอบด้วยวิภัตติหมวดใด แต่นิยมลงกับ รฐา ธาตุ เท่านั้น เช่น ปติฏฐหติ, อุปฏฐหะย และ ในกิตก์ เช่น อุปฏฐหนํ เป็นต้น

๕. **อํ** อากม ใช้ลงกับธาตุ ในหมวด รฐ ธาตุ เท่านั้น เช่น รฐฐติ เป็นต้น

๓. กาล

กาล แปลว่า เวลา โดยย่อ มี ๓ กาล คือ ปัจจุบันกาล อดีตกาล และ อนาคตกาล แต่โดยพิสดาร มี ๘ กาล ดังนี้

๑. **ปัจจุบันกาล** คือ กาลที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ใช้วัตตมานาวิภคติ แบ่งออกโดยพิสดาร เป็น ๓ ปัจจุบันกาล ดังนี้

- (๑) ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่
- (๒) ปัจจุบันใกล้อดีต แปลว่า ย่อม
- (๓) ปัจจุบันใกล้อนาคต แปลว่า จะ

๒. **อดีตกาล** คือ กาลที่ล่วงไปแล้ว ใช้วิภคติต่าง ๆ กัน โดยพิสดารมี ๓ คือ

- (๔) ล่วงแล้วไม่มีกำหนด แปลว่า แล้ว ใช้ปรโรทวิภคติ
- (๕) ล่วงแล้ววานนี้ แปลว่า แล้ว เช่นกัน หากมี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้—แล้ว ใช้หิยัตตนิวิภคติ
- (๖) ล่วงแล้ววันนี้ แปลว่า แล้ว เช่นกัน หากมี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้—แล้ว ใช้อหัตตนิวิภคติ

๓. **อนาคตกาล** คือ กาลที่ยังไม่มาถึง ใช้วิภคติ ต่างกัน โดยพิสดาร มี ๒ คือ

- (๗) อนาคตของปัจจุบัน แปลว่า จัก ใช้ภวิสสันตวิภคติ
- (๘) อนาคตของอดีต แปลว่า จัก - แล้ว หากมี อ อยู่หน้า แปลว่า จักได้ - แล้ว ใช้กาลาติปัตตวิภคติ

๔. บท

บท แปลว่า ถึง หรือ เป็นเครื่องถึง มี ๒ อย่าง คือ

๑. **ปรสสบท** แปลว่า บทเพื่อผู้อื่น ใช้ภริยาที่เป็น กัตตุวาจก และ เหตุกัตตุวาจก

๒. **อัตตโนบท** แปลว่า บทเพื่อตน ใช้ ภริยาที่เป็น กัมมวาจก ภาววาจก และ เหตุกัมมวาจก

หมายเหตุ : อาจสลับกันได้ เพราะจะรู้ว่าจกได้ต้องอาศัยปัจจัย มิใช่อาศัยวิภคติ

๕. วจนะ

วจนะ แปลว่า คำพูด ในวิภัตติอาขยาต จัดวจนะออกเป็น ๒ อย่าง เช่นเดียวกับนามศัพท์ คือ เอกวจนะ และ พหุวจนะ มีข้อควรจำ ดังนี้

๑. ตัวประธานบทเดียว เป็น วจนะ ใด ตัวกิริยาก็ต้องเป็น วจนะ นั้น เช่น กิฏฺฐ อารามํ กจฺจติ. หรือ มยํ ภคฺคานิ กิฏฺฐสฺสจฺจ อโณชยาม. เป็นต้น

๒. ตัวประธานที่เป็น เอกวจนะแต่มีหลายบท ประกอบด้วย จ ศัพท์ กิริยาต้องเป็น พหุวจนะ เช่น ททโร จ สามเณโร จ อารามํ กจฺจติ. เป็นต้น

๓. ตัวประธานเป็น เอกวจนะ หลายบท ควบด้วย วา ศัพท์ กิริยาต้องเป็น เอกวจนะ เช่น ทายโก วา ทายิกา วา อารามํ เขตฺวานํ อากจฺจติ. เป็นต้น

๔. ตัวประธานเป็น พหุวจนะ ถึงจะควบด้วย จ ศัพท์ หรือ วา ศัพท์ ก็ตาม กิริยาต้องเป็น พหุวจนะ เหมือนเดิม เช่น กิฏฺฐุ จ (วา) สามเณรา จ (วา) อารามํ กจฺจติ.

๖. บุรุษ

บุรุษ แปลว่า คน วิภัตติอาขยาต จัดบุรุษเป็น ๓ บุรุษ คือ ประถมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และ อุตตมบุรุษ มีข้อควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับบุรุษ ดังนี้

๑. เวลาเขียนต้องระวัง คือ วจนะ กับ บุรุษ ของตัวประธานและกิริยาต้องตรงกันเสมอ เช่น มยํ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตถาย ติสฺรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม.

๒. วิภัตติที่เป็นประถมบุรุษ ต้องเขียนตัวประธานกำกับไว้ด้วย แต่วิภัตติที่เป็น มัชฌิมบุรุษและอุตตมบุรุษ ไม่ต้องเขียนตัวประธานกำกับไว้ด้วย ก็ได้

๗. ชาตุ

ชาตุ แปลว่า ผู้ทรงไว้ หรือ กิริยาศัพท์ที่เป็นมูลราก ว่าโดยหมวดมี ๘ หมวด คือ

๑. ภู ชาตุ, ๒. รุช ชาตุ, ๓. ทิว ชาตุ, ๔. ตุ ชาตุ, ๕. กิ ชาตุ, ๖. คห ชาตุ, ๗. ดน ชาตุ, และ ๘. จุร ชาตุ แต่เมื่อว่าโดยชนิดแล้ว ชาตุมี ๒ อย่าง คือ สกัมมชาตุ ชาตุที่ต้องเรียก หาทัวกรรม และ อกัมมชาตุ ชาตุที่ไม่ต้องเรียกหาทัวกรรม มีรายละเอียดแต่ละหมวด ดังนี้

๑. หมวด ภู ชาตุ ลง อ และ เอ ปัจจัย เฉพาะที่เปลี่ยนแปลง มี ภู, หุ, สี, มร และ กม ชาตุ มีข้อควรจำและเข้าใจ ดังนี้

๑.๑ ฎ ชาติ นิยม รัสสะ อุ เป็น อุ แล้ว พฤทธิ์ อุ เป็น โอ แล้วแปลง โอ เป็น อว เช่น ภาติ ภาวนติ ภาตุ ภาวนตุ เป็นต้น

๑.๒ หุ ชาติ นิยมพฤทธิ์ อุ เป็น โอ เช่น โหติ อโหติ เป็นต้น

๑.๓ ฐี ชาติ นิยม รัสสะ อี เป็น อี แล้วแปลง อี เป็น เอ เช่น เสติ, แปลง เอ เป็น อย เช่น สยติ เป็นต้น

๑.๔ มร ชาติ โดยมากคงไว้ แปลงเป็น มีย, มียุ บ้าง เช่น มียเต, มียุเต เป็นต้น (ส่วนมากอยู่ในคาถา)

๑.๕ คม ชาติ นิยมแปลงเป็น คจฺจ เช่น คจฺจติ, คจฺจติ และที่ไม่แปลงก็มี เช่น อคมาติ อคมํสุ เป็นต้น

๒. หมวด รุช ชาติ ลง อ และ เอ ปัจจัย เช่น ฎ ชาติ แต่ รุช ชาติ ต้องลง นิคคหิตอาคมที่พยัญชนะต้นชาติ แล้วแปลงนิคคหิตอาคม เป็นพยัญชนะที่สุควรรค ๕ ตัว ตามที่เรียนมาแล้ว นั้น เช่น ศัพท์ว่า รุชฺชติ มาจาก รุช ชาติ อ ปัจจัย ติ วัตตมานาวิภัตติ ลงนิคคหิตอาคมที่พยัญชนะต้นชาติ คือ รุ เป็น รุ แล้วแปลงนิคคหิตเป็น น เป็น รุชฺชติ

๓. หมวด ทิว ชาติ ลง ย ปัจจัย ถ้าชาติตัวเดียว คง ย ไว้ เช่น จียติ (จิ+ย+ติ) , ถ้าชาติ ๒ ตัว ให้แปลง ย กับที่สุดชาติเป็นอย่างอื่น เช่น ทิว+ย+ติ แปลง ว เป็น พ แล้วแปลง ย กับ พ เป็น พุพ เช่น ทิพฺพติ เป็นต้น และมีชาติในหมวดเดียวกัน อีก ๔ ตัว คือ

๓.๑ มุจ ชาติ เป็นได้ ๒ ชาติ ถ้าลง อ ปัจจัย ในหมวด รุช ชาติ จัดเป็น สกัมมชาติ (เรียกหากรรม) แปลว่า ปล่อย เช่น มุจฺจติ, แต่ถ้าลง ย ปัจจัย ในหมวด ทิว ชาติ จัดเป็น อกัมมชาติ ไม่ต้องเรียกหากรรม แปลว่า ย่อมพ้นไป เช่น เสโท นลาฏฺโธ มุจฺจิ. แปลว่า เหนือพ้นไปจากหน้าผาก เป็นต้น

๓.๒ ภิท ชาติ เป็นได้ ๒ ชาติ คือ หากลง อ ปัจจัย ในหมวด รุช ชาติ จัดเป็น สกัมมชาติ แปลว่า ต่อย, ทำลาย เช่น ภิณฺหติ ย่อมทำลาย, แต่ถ้าลง ย ปัจจัย ในหมวด ทิว ชาติ จัดเป็น อกัมมชาติ แปลว่า แแตก เช่น สงฺโฆ ภฺชฺช หรือ ภิภฺช ภิณฺนา เป็นต้น

๓.๓ ลิป ชาติ และ ๓.๔ ฉิท ชาติ เป็นเช่นเดียวกับ หมวด มุจ ชาติ และ หมวด ภิท ชาติ ในข้อ ๓.๑ และ ๓.๒

๔.หมวด สุธาตุ ลงปัจจัย ๒ ตัว คือ ฌ และ ณา ปัจจัย มีชื่อควรจำดังนี้

๔.๑ ณา ปัจจัย ลงแล้วให้กงไว้ เช่น สุธณาตุ เม ภนุเต สงุโฆ. และ รัสสะ อา ที่ ณา เป็น อ ก็ได้ เช่น สุธณฺตุ เป็นต้น (สุ+ณา+อนฺตุ)

๔.๒ ฌ ปัจจัย ให้พฤทธิ์อุที่ ฌ เป็น โอ ได้ เช่น สุโณติ เป็นต้น

๕. หมวด กิ ธาตุ ลง ณา ปัจจัยตัวเดียว มีชื่อควรจำดังนี้

๕.๑ ลง ณา ให้กง ณา ไว้ เช่น ชินาติ ย่อมชนะ เป็นต้น

๕.๒ เฉพาะ ญา ธาตุ ให้แปลง ญา เป็น ชา เช่น ญา+ณา+ติ เป็น ชานาติ ย่อมรู้ เป็นต้น

๕.๓ เฉพาะ กิ ธาตุ นิยมแปลง น เป็น ณ เช่น กิณาติ หรือ วิกุกิณาติ ย่อมซื้อ หรือ ย่อมขาย เป็นต้น

๖. หมวด คห ธาตุ ลง ฌหา ปัจจัย ในอาขยาตมีเฉพาะ คห ธาตุเท่านั้น เมื่อลง ฌหา ปัจจัยแล้ว ให้ลบที่สุดธาตุคือ ห เสีย เช่น ค+ฌหา+ติ เป็น คณฺหาติ ย่อมถือเอา เป็นต้น มีข้อสังเกตคือ ปัจจัยที่เนื่องด้วย ฌ มีหลายแห่ง และที่สำคัญจะต้องลบ ฌ ยกเว้น ฌ ณา และ ฌหา ไม่ต้องลบ ฌ ทิ้ง

๗. หมวด ตน ธาตุ ลง โอ ปัจจัย และมีชื่อควรจำคือ ลง โอ ปัจจัยแล้ว ให้กง โอ ไว้ เช่น กโรติ (กร+โอ+ติ), กริสฺสติ (กร+โอ+อิ+สฺสติ) ลบ โอ ปัจจัย เพราะ อิ อากม จะเข้าไปอาศัย ร จึงมีรูปเช่นนั้น

๘. หมวด จุร ธาตุ ลง ฌ และ ฌย ปัจจัย เป็นปัจจัยที่เนื่องด้วย ฌ มีชื่อควรจำ ดังนี้

๘.๑ ถ้ำต้นธาตุ เป็น รัสสะ (อ, อิ, อุ) ให้ ทิฆะ หรือ พฤทธิ์ หรือ วิการ ได้ เช่น จุร+ฌ+ติ เป็น โจเรติ ย่อมลัก เป็นต้น

๘.๒ ถ้ำต้นธาตุ เป็น สักโยค (มีตัวสะกด) ห้าม ทิฆะ เช่น ตกฺก+ฌ+ติ เป็น ตกฺกเกติ เป็นต้น (สำหรับ ฌ ต้องลบทิ้งเสมอ ยกเว้นตามข้อ ๖)

หมายเหตุ : ๑. ชาตุนอกจากธาตุที่จัดไว้ใน ๘ หมวดนี้ หากมีหรือพบ โดยมากให้จัดเข้าในหมวด ภู ธาตุ ลง อ และ เอ ปัจจัย

๒. โดยสรูป ธาตุ มี ๒ อย่าง คือ สกัมมธาตุ และ อกัมมธาตุ เท่านั้น

๘. วาจก

กิริยาศัพท์ หรือ ศัพท์กิริยา ที่ประกอบด้วย วิภัตติ กาล บท วจนะ บุรุษ ชาติ จัดเป็น วาจก วาจก แปลว่า ผู้กล่าว คือ กล่าวบทที่เป็นประธานของกิริยา วาจกมี ๕ วาจก คือ กัตตุวาจก กัมมวาจก ภาววาจก เหตุกัตตุวาจก และ เหตุกัมมวาจก ซึ่งมีคำอธิบายในแต่ละวาจก ดังนี้

๑. กัตตุวาจก ยกผู้ทำเองขึ้นเป็นตัวประธานในประโยค ใช้ได้ทั้งกิริยาที่เป็นสกรรมธาตุและ อกรรมธาตุ ลงปัจจัย ๑๐ ตัว ตัวใดตัวหนึ่ง มี อ เอ ย ณุ เป็นต้น ที่เป็น สกรรมธาตุ เช่น สูโท โอทนํ ปจติ. พอครัวหุงอยู่ซึ่งข้าวสุก ที่เป็นอกรรมธาตุ ไม่ต้อง เรียกหาตัวกรรม เช่น หตุถิ มรติ. ช้างยอมตาย เป็นต้น มีคำอธิบายดังนี้

๑.๑ ตัวประธาน คือนามศัพท์ (นามนาม, สัพพนาม) ที่ประกอบด้วยปฐมวิภัตติ และแปลว่า อันว่า..... ในประโยคตัวอย่าง คือ สูโท อันว่าพอครัว

๑.๒ ตัววัตถุกรรมะ คือ นามศัพท์ที่ประกอบด้วย ทุตติยาวิภัตติ แปลว่า ซึ่ง ในประโยคตัวอย่าง คือ โอทนํ ซึ่งข้าวสุก

๑.๓ ตัวกิริยาคุณพากย์ คือ กิริยาอาขยาต ที่ประกอบด้วย ชาติ ปัจจัย และ วิภัตติ ในประโยคตัวอย่าง คือ ปจติ หุงอยู่

๑.๔ ส่วน อกรรมธาตุ หตุถิ อันว่าช้าง เป็นตัวประธาน มรติ ย่อมตาย เป็นตัวกิริยาคุณพากย์

๒. กัมมวาจก ยกสิ่งที่ถูกทำขึ้นเป็นตัวประธานในประโยค ใช้เฉพาะสกรรมธาตุ มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ย ปัจจัย กับ อิ อากม หน้า ย เช่น สูเทน โอทโน ปจียเต. สูเทน เป็นตัวอนนิกิตกัตตา โอทโน เป็นตัวประธาน ปจียเต เป็นกิริยากัมมวาจก เมื่อลงปัจจัยแล้วมีหลักการ ดังนี้

๒.๑ ถ้าธาตุตัวเดียว ไม่ต้องลง อิ อากม ก. ให้ที่ขณะต้นธาตุ เช่น สูยเต, สูยิตถ เป็นต้น ข. ถ้าไม่ที่ขณะต้นธาตุ ต้องซ้อน ย หน้า ย เช่น สูยยเต เป็นต้น

๒.๒ ถ้าธาตุ ๒ ตัว ก. ถ้าไม่แปลงที่สุดธาตุ ต้องลง อิ อากม เช่น ปจียเต, ลภียเต เป็นต้น ข. ถ้าแปลง ย กับที่สุดธาตุ ไม่ต้องลง อิ อากม เช่น ปจฺจติ, วุจฺจติ, ลพฺภติ, คยฺหติ (คห+ย+ติ แปร ย ไว้หน้า ห หรือแปลง ย กับ ห เป็น ยห ก็ได้, วุยฺหตุ (วห+ย+ตุ) แปลง อ ที่ ว เป็น อุ แปร ย ไว้หน้า ห

๓. ภาวจาก ใช้เฉพาะอภิมมชาตุ กล่าวแต่เพียงความมีความเป็น ไม่มีตัว
ประธาน มีใช้น้อย เพราะถ้าเป็นภาวจากจะใช้ ตพพ ปัจจยในนามกิตก์แทน ใช้ ย ปัจจย
ตัวเดียว เช่น เตน ฎยเต อันเขาเป็นอยู่ เป็นต้น

๔. เหตุกัตตุจาก ยกผู้ใช้ให้เขาทำขึ้นเป็นตัวประธาน ใช้ได้ทั้งสภัมมชาตุและอภิมม
ชาตุ มีปัจจย ๔ ตัว คือ ฌ ญย ฌาเป ฌาปย ตัวใดตัวหนึ่ง สภัมมชาตุ เช่น
สามิโก สุกฺโก โอทนํ ปาเจติ. อันว่านายยังพ้อครวให้หุงอยู่ซึ่งข้าวสุก ส่วนอภิมมชาตุ เช่น
ลุตฺทโก หตุถิ มาเรติ. อันว่านายพรานยอมยังช้างให้ตาย เป็นต้น คำอธิบายดังนี้

๔.๑ ตัวกัริตกัมมะ คือ นามศัพท์ที่ประกอบด้วยทุตติยาวิภัตติ หรือ ตติยา
วิภัตติ เป็น เอกวจนะหรือพหูวจนะ ก็ได้ แปลว่า ยัง ในตัวอย่าง คือ สุกฺโก และ หตุถิ

๔.๒ ปัจจยในเหตุกัตตุจาก ทั้ง ๔ ตัว นั้น เป็นปัจจยที่เนื่องด้วย ฌ ปัจจย
มีอำนาจเหมือน ฌ ญย ปัจจย ในหมวด จุร ชาติ และมีข้อสังเกต ดังนี้

ก. ฌ ญย ปัจจย ถ้าประกอบกับชาตุ ในหมวด จุร ชาติ เป็นกัตตุจาก
แต่ถ้าประกอบกับชาตุหมวดอื่น เป็นเหตุกัตตุจาก เช่น โจเรติ และ การติ เป็นต้น

ข. ถ้าจะประกอบกับชาตุ หมวด จุร ชาติ และประสงค์ให้เป็น เหตุกัตตุจาก
ต้องลง ฌาเป หรือ ฌาปย ปัจจยเท่านั้น เช่น โจราเปติ. โจราปยติ เป็นต้น ห้ามลง ฌ หรือ
ญย ปัจจย

๕. เหตุกัมมจาก ยกผู้หรือสิ่งที่ถูกเขาใช้ให้ทำ ขึ้นเป็นตัวประธานในประโยค
ลงปัจจย ๑๐ ตัว เหมือนในกัตตุจาก ตัวใดตัวหนึ่ง และลง ฌาเป ปัจจย ในเหตุกัตตุจาก
กับทั้งลง อี อากม หน้า ย ด้วย เสมอ จะมีรูปเป็น -าปิย เช่น สามิเกน สุกฺเทน โอทโน
ปาจาปิยเต. แปลว่า อันว่าข้าวสุกอันนายยังพ้อครวให้หุงอยู่

๘. ปัจจย

ปัจจย เป็นเครื่องหมายให้รู้จาก จัดเป็น ๕ หมวด ตามวากทั้ง ๕ ดังนี้

๑. กัตตุจาก ยกผู้ทำเป็นตัวประธาน มีปัจจย ๑๐ ตัว คือ อ เอ ย
ณ ฌา นา ฌหา โอ ฌ ญย (ปจติ)

๒. กัมมจาก ยกผู้ถูกกระทำเป็นตัวประธาน มีปัจจย ๑ ตัว คือ ย ปัจจย

กับ อี อากม หน้า ย (ปัจจัยเต)

๓. กาวจาก กล่าวถึงความมีความเป็น มี ปัจจัย ๑ ตัว คือ ย ปัจจัย

๔. เหตุกัตตุวาก ยกผู้ให้เขากระทำเป็นตัวประธาน มีปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ ฌย ณาเป และ ณาปย (ปาเจติ)

๕. เหตุกัมมวาก ยกตัวที่ถูกผู้ที่เขาใช้ให้กระทำเป็นตัวประธาน มีปัจจัย ๑๐ ตัว เช่นในกัตตุวาก ตัวใดตัวหนึ่ง และลง ณาเป ปัจจัย ในเหตุกัตตุวาก และ ย ปัจจัย กับ อี อากม หน้า ย (ปาจาปิยเต)

หมายเหตุ : ปัจจัยประจำหมวดธาตุ ๘ หมวด นั้น เป็นปัจจัยในกัตตุวากทั้งสิ้น คำว่าใช้ปัจจัยตัวใดตัวหนึ่งนั้น คือ ให้ลงปัจจัยประจำหมวดธาตุนั้น ๆ นั้นเอง

ข ฉ ส ปัจจัย

ข ฉ ส ปัจจัย เมื่อประกอบกับ ธาตุ ๕ ตัว คือ ฤษ ฆส หร ส และ ปา ธาตุ แล้ว จะเป็นไปในความปรารถนา และปัจจัยทั้ง ๓ ตัวนี้ ใช้ในกัตตุวาก ตัวอย่างเช่น

๑. ข ปัจจัย เช่น พุรุกขติ (ฤษ+ข+ติ) แปลว่า ปรารถนาจะกิน

๒. ฉ ปัจจัย เช่น ชิจจุจติ (ฆส+ฉ+ติ) แปลว่า ปรารถนาจะกิน

๓. ส ปัจจัย เช่น ชิกีสติ (หฺร+ส+ติ) แปลว่า ปรารถนาจะนำไป

สุสุสุสติ (ส+ส+ติ) แปลว่า ปรารถนาจะฟัง

ปิวาสติ (ปา+ส+ติ) แปลว่า ปรารถนาจะดื่ม

ฯ เป ฯ

ข ฉ ส ๓ ตัวนี้ หากประกอบกับ ธาตุ ตัวอื่น ไม่ต้องแปลว่า ปรารถนา ให้แปลตามความหมายของธาตุนั้น ๆ เท่านั้น เช่น วิมัสติ ย่อมทดลอง (มาน+ส+ติ), ชิจจุจติ ย่อมคุ้มครอง (คุป+ฉ+ติ) เป็นต้น

อัฟภาส

อัฟภาส คือ การทำ เทวภาวะ หมายความว่า การทำพยัญชนะให้เป็น ๒ ตัว คือ

เพิ่มพยัญชนะเหมือนพยัญชนะตัวต้นธาตุ ขึ้นมาอีก ๑ ตัว หากพยัญชนะต้นธาตุเป็นพยัญชนะหรือสระอะไร ก็ต้องทำเทวภาวะ เพิ่มเข้ามาเหมือนอย่างนั้นอีก ๑ ตัว เช่น ชมส ทำเทวภาวะ ชม ขึ้นมาหน้า ชมส ธาตุ จะเป็น ชมสมส เป็นต้น อักษรนั้น โดยมากนิยมทำเฉพาะ ข ฉ ส ปัจจย เท่านั้น ส่วนปัจจยอื่นก็มีบ้างแต่ไม่มากนัก เช่น อ ปัจจย ตัวอย่างที่เป็น อักษร เช่น ททาทิ , จงกมติ และ ตติกขติ เป็นต้น

เทวภาวะ นั้น แบ่ง ๒ อย่าง คือ เทวภาวะพยัญชนะ และ เทวภาวะสระ พยัญชนะที่ทำ เทวภาวะ ขึ้นมาเรียกว่า “ พยัญชนะอักษร ” ส่วนสระที่ติดอยู่กับพยัญชนะอักษร ซึ่งจะต้องทำเทวภาวะตามพยัญชนะนั้น เรียกว่า “ สระของพยัญชนะอักษร ” ก่อนทำเทวภาวะ ต้องลงปัจจยและวิภัตติก่อน เช่น คุป+ณ+ติ เป็น คุปณติ เสียก่อน แล้วจึงทำเทวภาวะ คุ เข้ามา เป็น คุคุปณติ เป็นต้น แล้วจึงทำการเปลี่ยนแปลงต่อไป ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับพยัญชนะวรรคทั้ง ๕ ด้วย ดังนี้

๑. ก ข ค ฉ ง	เรียกว่า	วรรค ก
๒. จ ฉ ช ฌ ญ	เรียกว่า	วรรค จ
๓. ฎ ฐ ฑ ฒ ณ	เรียกว่า	วรรค ฎ
๔. ต ถ ท ธ น	เรียกว่า	วรรค ต
๕. ป ผ พ ภ ม	เรียกว่า	วรรค ป

วิธีการแปลงพยัญชนะเป็นอักษร มีดังนี้

๑. ถ้าพยัญชนะอักษรนั้น เป็น วรรค ก ต้องแปลงเป็น วรรค จ ข้อสำคัญคือต้องให้ตรงลำดับอักษรในแนวดิ่ง ของวรรคนั้น เช่น ก เป็นตัวที่ ๑ ของวรรค ก ต้องแปลงเป็น จ ซึ่งเป็นตัวที่ ๑ ของ วรรค จ เหมือนกัน ตัวอื่นก็ต้องแปลงโดยทำนองนี้ ตัวอย่างเช่น

๑.๑ แปลง ก เป็น จ เช่น (ก+กม+อ+ติ) จงกมติ ลงนิคคหิตด้วย

๑.๒ แปลง ค เป็น ช เช่น (ค+คุป+ณ+ติ) ชิกุจณติ

๑.๓ ในที่บางแห่ง ที่มีลำดับอักษรผิดมาแต่เดิม ก็มีวิธีเปลี่ยนอีกอย่างหนึ่ง คือต้องแปลงให้ตรงลำดับตามแนวดิ่ง ก่อน แล้วจึงแปลงต่อไป เช่น ชิกุจณติ (ชม+ชมส+อ+ติ) แปลง ชม เป็น ค แล้วแปลง ค เป็น ช อีกทีหนึ่ง

๒. ถ้าพยัญชนะอักษาส อยู่ในวรรคอื่น นอกจาก วรรค ก ให้แปลงเป็นพยัญชนะในวรรคเดียวกัน คือ ถ้าพยัญชนะอักษาสเป็นตัวที่ ๒ ให้แปลงเป็นตัวที่ ๑ ถ้าพยัญชนะอักษาสเป็นตัวที่ ๔ ให้แปลงเป็นตัวที่ ๓ เช่น พุกฤษติ (ภู+ฤษ+ข+ติ) และมีพยัญชนะอักษาสบางตัวไม่ได้แปลงตามหลักการดังกล่าว แต่แปลงเป็นอย่างอื่นได้ คือ

๒.๑ ก ที่หน้า กิต ชาติ แปลงเป็น ค เช่น คิกฤษติ

๒.๒ ม ที่หน้า มาน ชาติ แปลงเป็น ว เช่น วิมฺสติ

๒.๓ ห ที่หน้า หร ชาติ แปลงเป็น ช เช่น ชิกฤษติ

ส่วน สระ ของพยัญชนะอักษาส เฉพาะที่แปลงได้ พึงสังเกตดังนี้

ก. นิยมให้ รัสสระ เช่น ททาคิ เป็น ททคิ

ข. แปลงเป็น อิ เช่น ชิกฤษติ

ค. แปลงเป็น อี เช่น วิมฺสติ

อำนาจของ ข ฉ ส ปัจจัย มีดังนี้

๑. ข ปัจจัย มีอำนาจแปลงที่สุดธาตุ เป็น ก

๒. ฉ ปัจจัย มีอำนาจแปลงที่สุดธาตุ เป็น จ

๓. ส ปัจจัย ถ้าธาตุตัวเดียว ให้ที่ชะต้นธาตุ หรือแปลงตัวธาตุทั้งหมดเป็นอย่างอื่น เช่น สุตฺตฺสติ, แปลง มาน ชาติ เป็น มํ ได้ เช่น วิมฺสติ, แปลง หร ชาติ เป็น คี ได้ เช่น ชิกฤษติ และแปลง ปา ชาติ เป็น วา ได้บ้าง เป็นต้น

ทำตัวแต่ละบทพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. ชิกฤษติ มาจาก (คุป+ฉ+ติ) ทำเทวภาวะ คุ ขึ้นมาหน้า คุป ชาติ เป็น คุคุปคติ แล้วแปลง ค เป็น ช (ตามกฎข้อ ๑) แล้วแปลง อุ ที่ ชุ เป็น อิ , ด้วยอำนาจ ฉ ปัจจัย อยู่หลัง แปลง ป ที่สุดธาตุเป็น จ สำเร็จรูปเป็น ชิกฤษติ แปลว่า ย่อมคุ้มครอง

๒. พุกฤษติ มาจาก (ฤษ+ข+ติ) ทำเทวภาวะ ฤษ ขึ้นมาอีกตัวหนึ่งหน้า ฤษ ชาติ เป็น ฤษฤษติ , แปลง ฤษ เป็น พ (ตามกฎข้อ ๒) ด้วยอำนาจ ข ปัจจัย อยู่หลัง แปลง ช ที่สุดธาตุเป็น ก สำเร็จรูปเป็น พุกฤษติ แปลว่า ปรารถนาจะกิน

อาย อีย ปัจจย

อาย และ อีย ปัจจย เป็นไปในความประพฤติ และเป็น กัตตุวาจก ใช้ประกอบกับ นาม ศัพท์ ให้เป็นกิริยาศัพท์ และมีข้อสังเกต ดังนี้

๑. ถ้าประกอบกับ นามนาม แปลว่า “ ประพฤติให้เป็นเพียงดั่ง ” เช่น พุทฺธายติ ประพฤติให้เป็นเพียงดั่งพระพุทฺธเจ้า

๒. ถ้าประกอบกับ คุณนาม แปลว่า “ ประพฤติ ” เช่น จิรายติ ประพฤติช้อยู่ อาย และ อีย ปัจจย ๒ ตัวนี้ แม้ในกิริยาภิตก ก็ติดไปด้วย เช่น จิรายติ ประพฤติช้อยู่แล้ว เป็นต้น

หมายเหตุ : มุตรากของกิริยาอาขยาต มี ๒ ตัว คือ ธาตุ และ นามศัพท์ ที่ประกอบด้วย อาย และ อีย ปัจจย

ปัจจยนอกแบบ

ปัจจยนอกแบบ หมายถึงปัจจยที่ไม่ได้จัดไว้ในแบบสำหรับท่องจำ แต่เวลาแปลหนังสือ มักจะพบปัจจยพวกนี้ด้วย ปัจจยนอกแบบนี้มี ๘ ตัว คือ อล อาร อาล อี อี อูณา ปุป และ ยिर แต่เท่าที่พบมากที่สุดมี ๒ ตัว คือ อูณา และ ยिर ปัจจยเท่านั้น เช่น

๑. อูณา ปัจจย เช่น ปาปุณาติ (ปาป+อูณา+ติ) แปลว่า ย่อมถึง

๒. ยिरา ปัจจย เช่น กยิรา (กร+ยिर+เอยฺย) ลบ ร ที่สุดธาตุ เสี่ย แล้ว แปลงเอยฺย เป็น อา สำเร็จรูปเป็น กยิรา แปลว่า ฟังกระทำ เป็นต้น.

บทที่ ๑๑

กิตก์

กิตก์ แปลว่า เร็วราย มาจาก กิร ธาตุ ต ปัจจัย ลบที่สุดธาตุ ลง ก สกัต์ วิเคราะห์ว่า (กิตฺปจฺเยน) กิรตีติ กิตโก ศัพท์ใดย่อมเร็วรายด้วยปัจจัยกิตก์ เพราะ เหตุ นั้น ศัพท์นั้นชื่อว่า กิตโก (กิตก์)

กิตก์เป็นศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยหมู่หนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องหมายเนื้อความของ นามศัพท์และกริยาศัพท์ ที่ต่าง ๆ กัน กิตก์นั้นแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ นามกิตก์ และ กริยา กิตก์ ซึ่งมีความสังเขปดังนี้

๑. นามกิตก์ ได้แก่ กิตก์ที่เป็นนามนาม และคุณนาม กิตก์ที่เป็นนามนาม แปล ตามคำฟังได้ ไม่ต้องหาบทอื่นมาเป็นประธาน ส่วนกิตก์ที่เป็นคุณนาม แปลตาม คำฟังไม่ได้ ต้องหาบทอื่นมาเป็นประธาน ในนามกิตก์นั้นจัดเป็นสาธนะ คือบทสำเร็จ หรือบทปลง ซึ่งมี ปัจจัยเป็นเครื่องหมายว่าศัพท์นี้เป็นสาธนะนั้น ๆ มี ๗ สาธนะ ด้วยกัน ดังนี้

๑.๑ กัตตุสาธนะ หมายถึงศัพท์ที่เป็นชื่อของผู้ทำเอง คือประกอบกริยานั้นเอง มี ๓ รูป คือ

๑.๑.๑ กัตตุรูป กัตตุสาธนะ แปลว่า “ ผู้ ” เช่น กมฺมํ กโรตีติ กมฺมกาโร (บุคคลใด) ย่อมกระทำซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า (กมฺมกาโร) ผู้ทำ ซึ่งการงาน

๑.๑.๒ กัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในอรรด ตัสสีละ แปลว่า “ ผู้.....โดย ปกติ ” เช่น พาราณสียํ วสตี สีเลนาติ พาราณสีวาที (บุคคลใด) ย่อมอยู่ในเมืองพาราณสี โดยปกติ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่าผู้อยู่ในเมืองพาราณสีโดยปกติ

๑.๑.๓ สมาสรูป ตัสสีละสาธนะ แปลว่า “ ผู้มี.....เป็นปกติ ” เช่น สจฺจํ วุตฺตํ สีลมสุสาติ สจฺจวาที อันว่าการกล่าวความสัง เป็นปกติของบุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่าผู้มีการกล่าวความสังเป็นปกติ

๑.๒ กัมมสาธนะ หมายถึงศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งที่ถูกทำ แบ่งเป็น ๒ รูป คือ

๑.๒.๑ กัตตุรูป กัมมสาธนะ แปลว่า “เป็นที่.....” เช่น ปิยติ นนฺติ ปิโย อันว่ามารดา ย่อมรักซึ่งบุตรนั้น เพราะเหตุนี้ บุตรนั้น ชื่อว่าเป็นที่รักแห่งมารดา

๑.๒.๒ กัมมรูป กัมมสาธนะ แปลว่า “อันเขา....” เช่น ทุกฺเขน กิริยตีติ ทุกฺกัร (อันว่ากรรมใด) อันเขาย่อมกระทำโดยยาก เพราะเหตุนี้ กรรมนั้นชื่อว่าเป็นเขากระทำโดยยาก

๑.๓ ภาวสาธนะ หมายถึงศัพท์ที่บอกกิริยาคือความทำของผู้ทำ มีรูปเป็นภาวรูปอย่างเดียว แปลว่า “ ความ ” หรือ “ การ ” หรือ “ อัน ” ตั้งวิเคราะห์ได้ ๓ แบบ คือ ทั้ง อาขยาต นามกิตก์ และ กิริยากิตก์ เช่น คมนํ อันว่าการไป, คนฺตพฺพนฺติ คมนํ หรือ กจฺจยเตติ คมนํ เป็นต้น

๑.๔ กรณสาธนะ หมายถึงศัพท์ที่เป็นชื่อของเครื่องมือกระทำ แบ่งเป็น ๒ รูป คือ

๑.๔.๑ กัตตุรูป กรณสาธนะ แปลว่า “ เป็นเครื่อง..... ” หรือ “ เป็นเหตุ..... ” เช่น พุชฺฌติ เตนาติ โภติ (พระพุทฺธเจ้า) ย่อมตรัสรู้ด้วย (ญาณ) นั้น เพราะเหตุนี้ ญาณนั้นชื่อว่าเป็นเครื่องตรัสรู้ (แห่งพระพุทฺธเจ้า)

๑.๔.๒ กัมมรูป กรณสาธนะ แปลว่า “ เป็นเครื่องอันเขา.... ” หรือ “ เป็นเหตุอันเขา.... ” เช่น ตํวณฺณิยติ เอตยาติ ตํวณฺณา อันว่าเนื้อความ อันเขาย่อมพรรณนาพร้อม ด้วยวาจานั้น เพราะเหตุนี้ วาจานั้นชื่อว่าเป็นเครื่องอันเขาพรรณนาพร้อม

๑.๕ สัมปทานสาธนะ หมายถึงศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งที่ได้รับผลของการกระทำ (ใช้ ต ศัพท์ที่เป็นจตุตถวิภัตติ คือ ตสฺส) สัมปทานสาธนะมีที่ใช้น้อยมาก แบ่งออกเป็น ๒ รูป คือ

๑.๕.๑ กัตตุรูป สัมปทานสาธนะ แปลว่า “ เป็นที่..... ” เช่น สมฺปเทติ ตสฺสาติ สมฺปทานํ อันว่าบุคคลย่อมมอบให้แก่วัตถุนั้น เพราะเหตุนี้ (วัตถุ) นั้น ชื่อว่าเป็นที่มอบให้ (แห่งบุคคล)

๑.๕.๒ กัมมรูป สัมปทานสาธนะ แปลว่า “ เป็นที่อันเขา.. ” เช่น สมฺปทียเต ตสฺสาติ สมฺปทานํ อันว่าสักการะ อันเขาย่อมมอบให้แก่วัตถุนั้น

เพราะเหตุนี้ วัตถุนี้ ชื่อว่าเป็นที่อันเขามอบให้ (ซึ่งสักการะ)

๑.๖ อปทานสาธนะ หมายถึงศัพท์ที่เป็นชื่อของแดนที่ไปปราศจากการกระทำ (ใช้ ศ ศัพท์ เอต ศัพท์ ที่เป็นปัญจมีวิภัตติ คือ ตสุมา) มีรูปอย่างเดียว แปลว่า “ เป็นแดน” เช่น ภายติ ตสุมาติ ภิโม อันว่าบุคคลย่อมกลัวแต่ (ยักษ) นั้น เพราะเหตุนี้ อันว่ายักษนั้น ชื่อว่า (ภิโม) เป็นแดนกลัว (แห่งบุคคล)

๑.๗ อธิกรณสาธนะ หมายถึงศัพท์ที่เป็นชื่อของที่ ที่เป็นสถานที่กระทำ (ใช้ ศ ศัพท์ ที่เป็นสัตตมีวิภัตติ คือ ตสุมี แต่ส่วนมากใช้ เอตฤ) แบ่งเป็น ๒ รูป คือ

๑.๗.๑ กัตตุรูป อธิกรณสาธนะ แปลว่า “ เป็นที่.....” เช่น พุชฌติ เอตฤติ โโพธิ อันว่าพระพุทเจ้าย่อมตรัสรู้ ที่ (ต้นไม้) นั้น เพราะเหตุนี้ ต้นไม้นั้น ชื่อว่า (โพธิ) เป็นที่ตรัสรู้ (ของพระพุทเจ้า)

๑.๗.๒ กัมมรูป อธิกรณสาธนะ แปลว่า “ เป็นที่อันเขา.....” เช่น พุริยเต เอตฤติ โโพธิ อันว่ากรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมตรัสรู้ ที่ต้นไม้นั้น เพราะเหตุนี้ ต้นไม้นั้น ชื่อว่า โพธิ เป็นที่อันพระพุทเจ้าตรัสรู้

ปัจจัยนามกิตก์ นามกิตก์นั้น มีปัจจัย ๑๔ ตัว แบ่งเป็น ๓ พวก ดังนี้

๑. กิตปัจจัย มี ๕ ตัว คือ กุวิ ณี ญุ ตู รุ มีรูปเป็น กัตตุรูป กัตตุสาธนะ

๒. กิจปัจจัย มี ๒ ตัว คือ ข ญย มีรูปเป็น กัมมรูป กัมมสาธนะ และ ภาวรูป ภาวสาธนะ

๓. กิตกิจปัจจัย มี ๗ ตัว คือ อ อิ ณ เฑว ติ ตุ ยุ และเป็นได้ ทุก รูปทุกสาธนะ

๒. กิริยากิตก์ ได้แก่กิตก์ที่เป็นกิริยา มีเครื่องปรุงโดยพิสดาร ๖ อย่าง คือ วิภัตติ กาล วจนะ ชาติ วาก และ ปัจจัย แต่โดยย่อมีเพียง ๓ เท่านั้น คือ ชาติ ปัจจัย และ วิภัตติ มีความโดยสังเขป ดังนี้

๒.๑ วิภัตติ กิริยากิตก์นี้ใช้วิภัตตินาม คือ หากนามศัพท์นั้นเป็นวิภัตติและ วจนะใด กิริยากิตก์ ก็เป็นวิภัตติและวจนะนั้น ตาม เช่น บุริโส คโต, บุริสา คตา เป็นต้น

๒.๒ กาล กิริยากิตก์ นั้น โดยย่อมี ๒ กาล โดยพิสดารมี ๔ กาล ดังนี้

๒.๒.๑ ปัจจุบันกาล จัดเป็น ๒ คือ

(๑) ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่ ใ้ อนาคต และ มาน ปัจจุบัน

(๒) ปัจจุบันใกล้เคียงแปลว่าเมื่อ ใ้ อนาคต และ มาน ปัจจุบัน

เช่นเดียวกับ ปัจจุบันแท้

๒.๒.๒ อดีตกาล จัดเป็น ๒ คือ

(๓) กาลล่วงแล้ว แปลว่า แล้ว ใ้ ปัจจุบัน ๖ ตัว ตวนตุ ตาวิ ต ตวน ตวา และ ตวาน ปัจจุบัน

(๔) กาลล่วงแล้วเสร็จ แปลว่า ครั้น.....แล้ว ใ้ปัจจุบัน ๓ ตัว คือ ตวน ตวา และ ตวาน

๒.๓ ปัจจุบัน กิริยาภิตกั นั้น มีปัจจุบัน ๑๐ ตัว แบ่งเป็น ๓ พวก ดังนี้

๒.๓.๑ กิตปัจจุบัน มีปัจจุบัน ๓ ตัว คือ อนาคต ตวนตุ ตาวิ เป็นได้ ๒ วาจก คือ กัตตวจาก และ เหตุกัตตวจาก

๒.๓.๒ กิจปัจจุบัน มีปัจจุบัน ๒ ตัว คือ อนีย และ ตพพ เป็นได้ ๓ วาจก คือ กัมมวาจก ภาววาจก และ เหตุกัมมวาจก

๒.๓.๓ กิตกิจปัจจุบัน มีปัจจุบัน ๕ ตัว คือ มาน ต ตวน ตวา และ ตวาน และเป็นได้ทั้ง ๕ วาจก

หมายเหตุ : ปัจจุบันกิริยาภิตกั ทั้ง ๑๐ ตัวนั้น ใ้กับกาล ดังนี้

๑. อนาคต และ มาน ปัจจุบัน

บอกปัจจุบันกาล

๒. ตวนตุ ตาวิ ต ตวน ตวา และ ตวาน ปัจจุบัน

บอกอดีตกาล

๓. อนีย และ ตพพ ปัจจุบัน

บอกความจำเป็น

บทที่ ๑๒

สมาส - คำचित

ก. สมาส

สมาส หมายถึง การย่อนามศัพท์ตั้งแต่ ๒ บท ขึ้นไปเข้าเป็นบทเดียวกัน มาจาก สัม บพ หน้า อส ธาตุ ในความย่อ ณ ปัจจัยในนามกิตก์ เป็นกัมมรูปกัมมสาธนะ วิเคราะห์ ว่า สม- สยเตติ สมาโส (สทฺโท) ศัพท์อันท่านย่อพร้อม ชื่อว่า สมาส ว่าโดยกิจ สมาส มี ๒ อย่าง คือ

๑. ลุตตสมาส ได้แก่สมาสที่ลบวิภัตติของศัพท์หน้า

๒. อลุตตสมาส ได้แก่สมาสที่ไม่ลบวิภัตติของศัพท์หน้า

สมาสนั้นว่าโดยชื่อแล้ว มี ๖ อย่าง คือ กัมมชารยสมาส ทิคุสมาส ตัมปฐิสสมาส วันทวสมาส อัปยยีภาวสมาส และ พหุพพิหิสมาส ซึ่งมีความโดยสังเขป ดังนี้

๑. กัมมชารยสมาส ได้แก่ นามศัพท์ ๒ บท มีลิงค์ วจนะ และ วิภัตติ เสมอกัน บทหนึ่งเป็นประธาน บทหนึ่งเป็นวิเสสนะ หรือ เป็นวิเสสนะทั้ง ๒ บท แล้วย่อเข้ากัน กัมมชารยสมาส นั้น มี ๖ อย่าง คือ

๑.๑ วิเสสนบุพพบท มีบทวิเสสนะอยู่หน้า บทประธานอยู่หลัง เช่น มหนโต ปณฺฑิตโต = มหาปณฺฑิตโต เป็นต้น

๑.๒ วิเสสนุตตรบท มีบทวิเสสนะอยู่หลัง บทประธานอยู่หน้า เช่น สตุโต วิเสโส = สตุตวิเสโส เป็นต้น

๑.๓ วิเสสโนภยบท มีบทวิเสสนะทั้ง ๒ ต้องขึ้นตัวอัญญบพมาเป็นตัวประธาน เช่น อาคตา จ อาคตา จ = อาคตาคตา (ปุคฺคตา) ต้องขึ้นตัวอัญญบพด้วย

๑.๔ วิเสสโนปมบท มีวิเสสนะเป็นอุปมา อยู่หน้าหรืออยู่หลังก็ได้ เช่น ทิพฺพํ อิว จกฺขุ = ทิพฺพจกฺขุ หรือ นโร สิว อิว = นรสิโว (ตั้งวิเคราะห์ต้องใส่ อิว ด้วย)

๑.๕ สัมภวานบุพพบท มีบทหน้าประกอบด้วยอิติศัพท์ แปลว่า “ว่า” เวลาเข้าสมาส ให้ลบ อิติ ทิ้งเสีย เช่น ขตุติโย (อหํ) อิติ มาโน = ขตุติยมาโน เป็นต้น

๑.๖ อวธรรณบุพพท มีบทหน้าประกอบด้วยเอว ศัพท์ แปลว่า “ คือ ” เวลาเข้าสมาสให้ลบ เอว ทิ้ง เช่น พุทุโร เอว รตนํ = พุฑูรตนํ เป็นต้น

๒. ทิคุสมาส ได้แก่สมาสที่มีสังขยาคุณนาม (เฉพาะปกติสังขยา) ๑-๕๘ อยู่หน้า แบ่งเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๒.๑ สมอาหารทิคุสมาส ทิคุสมาสที่รวมนามศัพท์พหูวนะ ให้เป็นเอกวนะ นปุงสกลิงค์ เช่น ตโย โลกา = ติโลกํ เป็นต้น

๒.๒ อสมอาหารทิคุสมาส ทิคุสมาสที่ไม่ทำเหมือนสมอาหารทิคุ

๓. ตัปปริสสมาส ได้แก่ สมาสที่ท่อนามศัพท์ที่มี อํ ทุตยวิภคติ เป็นต้นในที่สุดเข้าด้วยบทเบื้องปลาย มี ๖ อย่าง ตามวิภคติ ๖ หมวด คือ

๓.๑ ทุตยัตตัปปริสสมาส บทหน้าประกอบด้วย ทุตยวิภคติ เช่น สุขํ ปตุโต = สุขปตุโต หรือ ทุกุขํ ปตุตา = ทุกุขปตุตา เป็นต้น

๓.๒ ตตยัตตัปปริสสมาส-สัทคมิตตัปปริสสมาส เช่นเดียวกับข้อ ๓.๑ เพียงแต่บทหน้าต่างวิภคติกันเท่านั้น เช่น อสิโน กลโห = อสิกลโห, กฐินิสฺส ทุสฺสํ = กฐินิสฺสํ เป็นต้น

๔. ทวันทวสมาส ได้แก่ การย่อนามศัพท์ตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป เข้าเป็นบทเดียวกัน มี ๒ อย่าง คือ

๔.๑ สมอาหารทวันทวสมาส ย่อนามศัพท์ตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป เป็นลิงค์ ,วนะ อะไรก็ได้ เวลาตั้งวิเคราะห์ ให้ใช้ จ ศัพท์ควบทุกบท เวลาเข้าสมาสให้ลบ จ ทิ้งเสีย เช่น หตฺถิ จ อสุโส จ รโถ จ ปตุติโก จ = หตฺถือสุสรณปตุติโก เป็นต้น

๔.๒ อสมอาหารทวันทวสมาส เหมือนข้อ ๔.๑ แต่บทสมาสต้องเป็นพหูวนะ เช่น สมโณ จ พุราหมโณ จ ภิกฺขุ จ = สมณพุราหมณภิกฺขุ เป็นต้น

(๕) เอกเสสสมาส ได้แก่สมาสที่ย่อไว้ให้เหลือ ๑ ศัพท์ แต่บทสำเร็จ (บทปลง) ต้องเป็นพหูวนะเสมอ มี ๔ อย่าง คือ

(๑) ปุพฺพเสสสมาส ลบศัพท์หลังเหลือศัพท์หน้า เช่น สาริปฺตุโต จ โมคฺคฺคฺคาโน จ = สาริปฺตุตา เป็นต้น

(๒) ปเรกเสสสมาส ลบศัพท์หน้าเหลือศัพท์หลัง เช่น สาริปุตโต จ โมคคูลานโน จ = โมคคูลานา เป็นต้น

(๓) สรุเปกเสสสมาส ย่อบทที่มีรูปเหมือนกัน เช่น เถโร จ เถโร จ = เถรา

(๔) วิรุเปกเสสสมาส ย่อศัพท์ทำบทหน้าให้แปลก (เฉพาะปกติสังขยา) เช่น ทส จ ทส จ = วิส เป็นต้น

๕. อัพยยิภาวสมาส ได้แก่สมาสที่มีอุปสรรคและนิบาต อยู่หน้า แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

๕.๑ อุปสรรคอุปพทกะ มีอุปสรรคอยู่หน้า บทปลงเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะ เช่น ทรสฺส อภาโว = นิทฺทรถํ เป็นต้น (นิ ใช้ อภาโว แทน, อธิ ใช้ อธิวตฺตติ แทน, อนุ ใช้ อนุวตฺตติ แทน, อุป ใช้ สมิปํ แทน, เช่น นครสฺส สมิปํ = อุปนกรํ เป็นต้น

๕.๒ นิบาตอุปพทกะ มีนิบาตอยู่หน้า บทสำเร็จต้องเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะ เท่านั้น ตั้งวิเคราะห์ต้องใช้ศัพท์แทน เช่น ยาว ใช้ ยตฺตโก ปริจฺเจโท แทน เช่น ชิวสฺส ยตฺตโก ปริจฺเจโท = ยาวชีวํ, ยถา ใช้ ปฎิปาฎิ แทน เช่น กมฺมสฺส ปฎิปาฎิ = ยถากมฺมํ เป็นต้น

ในกรณีที่ไม่ใช้ศัพท์อื่นแทน ในรูปบทวิเคราะห์ต้องเรียงนิบาตไว้ข้างหลัง แต่เวลาเข้าสมาส ต้องเรียงไว้ข้างหน้า เช่น นครสฺส พหิ = พหินกรํ ภายนอกล้วน พระนกร เป็นต้น

๖. พหุพพิหิสมาส ได้แก่สมาสที่เป็นคุณนาม มีบทอื่นเป็นประธาน เวลาแปลต้องมีอัญบทมาเป็นตัวประธาน แปลว่า “ผู้มี.....” แบ่งตามลักษณะมี ๕ อย่าง คือ

๖.๑ ตุลยาริกรณพหุพพิหิสมาส มี ๖ อย่าง ตามวิภัตติของ ย ศัพท์ เช่น

๖.๑.๑ ทุตฺติยาตูลยาริกรณพหุพพิหิสมาส ก็เอาบทที่เป็น ย ศัพท์ ซึ่งเป็นทุตติยาริภัตติมาเป็นประธาน เช่น อาคตา สมณา ยํ โส = อาคตสมโณ (อาราโม) เป็นต้น

๖.๑.๒ ตุตติยาริภัตติ - สัตตมิมิภัตติ ก็เช่นเดียวกับข้อ ๖.๑.๑

๖.๒ ฉัญฐีอุปมาพหุพพิหิสมาส ได้แก่สมาสที่มีอุปมาอยู่ในรูปวิเคราะห์ แปลว่า “ผู้มี.....เพียงดั่ง.....แห่ง” เช่น หตฺถิโน ลิงฺคํ อิว ลิงฺคํ ยสฺส โส = หตฺถิลิงฺโก (สกุโณ)

๖.๓ นปฺพพทพหุพพิหิสมาส ได้แก่สมาสที่มี น ปฏิเสธ มีคำแปลว่า “ มี.....หามีได้ ” เช่น นตฺถิ ตสฺส ปุตุโต = อปุตุโต (บิดา)

๖.๔ ภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส ได้แก่สมาสที่มีบททั้งหลายมีวิภัตติต่างกัน เช่น ฉตฺตํ ปาณิมฺหิ ยสฺส โส = ฉตฺตปาณิ (อุปาสโก)

๖.๕ สหปฺพพทพหุพพิหิสมาส ได้แก่สมาสที่มี สห สัพท์เป็นบทหน้า แปลว่า “ ผู้เป็นไปกับด้วย..... ” เช่น สห ธเนน โย วตฺตตีติ = สรโน (ชโน)

(๗) สมาสท็อง ได้แก่สมาสเล็ก ๆ ตั้งแต่ ๒ สมาสขึ้นไปต่อกันอยู่ มี ๒ ลักษณะ คือ

(๗.๑) แปลก่อนตั้งทีหลัง และแปลทีหลังตั้งก่อน เช่น ทหรสามเณรคโณ เป็น ๒ สมาส คือ ฉัญฺฐิตฺตปฺปริสสมาส มีอสมหารทวันทวสมาส เป็นภายใน (ท็อง) วิเคราะห์ว่า

- อสมหารทวันทวสมาส = ทหรา จ สามเณรา จ = ทหรสามเณรา

- ฉัญฺฐิตฺตปฺปริสสมาส = ทหรสามเณรานํ คโณ = ทหรสามเณรคโณ

(๗.๒) ตั้งตามความเกี่ยวเนื่อง เช่น มหาภิกฺขุสงฺฆปฺริวฺตุโต (สตฺถา)

(เป็นตติยาตฺตปฺปริสสมาส มีฉัญฺฐิตฺตปฺปริสสมาส และ วิเสสนปฺพพท กัมมชารยสมาส เป็นภายใน (ท็อง) มีวิเคราะห์ ตามลำดับดังนี้

- ภิกฺขุณฺํ สงฺโฆ = ภิกฺขุสงฺโฆ

- มหฺนฺโต ภิกฺขุสงฺโฆ = มหาภิกฺขุสงฺโฆ

- มหาภิกฺขุสงฺฆเณ ปฺริวฺตุโต = มหาภิกฺขุสงฺฆปฺริวฺตุโต (สตฺถา)

ข. ตัทธิศ

ตัทธิศ ได้แก่ปัจจัยหมู่หนึ่งซึ่งใช้แทนศัพท์ เป็นประโยชน์แก่การแก้เนื้อความย่อ เช่น คำว่า สยามะ ชาโต = สยามิโก เป็นต้น ว่าโดยย่อแล้ว ตัทธิศ มี ๓ อย่าง คือ

๑. สามัญญตัทธิศ ซึ่งแบ่งออกไปเป็น ๑๓ อย่าง ดังนี้

๑.๑ โคตตตัทธิศ ใช้ปัจจัย ๘ ตัว แทน โคตต ศัพท์ หรือ อปจฺจ ศัพท์ ได้แก่ ฌ ฉายน ฉาน ฉนฺย ฉิ ฉิก ฉว และ ฉนร ปัจจัย ตัวอย่างปัจจัยแต่ละตัวดังนี้

- ๑) ฌ ปัจจัย เช่น วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ = วสิฏฺฐโ
- ๒) ฉายน ปัจจัย เช่น กจฺจสฺส อปจฺจํ = กจฺจายโน
- ๓) ฉาน ปัจจัย เช่น โมคฺคผลฺลสฺส อปจฺจํ = โมคฺคผลฺลานโน
- ๔) ฉนฺย ปัจจัย เช่น ภคินฺนียา อปจฺจํ = ภคินฺนโย
- ๕) ฉิ ปัจจัย เช่น ทกฺขสฺส อปจฺจํ = ทกฺขิ
- ๖) ฉิก ปัจจัย เช่น สกฺยปฺตฺตสฺส อปจฺจํ = สกฺยปฺตฺติโก
- ๗) ฉว ปัจจัย เช่น อุปกฺขสฺส อปจฺจํ = โอปกโว
- ๘) ฉนร ปัจจัย เช่น สมณฺสสฺส อปจฺจํ = สามณฺโร

๑.๒ ตรีตยาติตัทธิศ มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ฉิก ปัจจัย ใช้แทน ตรีติ ศัพท์ เป็นต้น เช่น นาวาย ตรีติติ = นาวิโก, สกฺกฺเณน จรติติ = สกฺกฺโก เป็นต้น

๑.๓ รากาติตัทธิศ มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ฌ ปัจจัย ใช้แทน รคฺต ศัพท์ เป็นต้น เช่น กสาเวน รคฺตํ = กสาโว (วคฺตํ) เป็นต้น

๑.๔ ชาตาทิตัทธิศ มีปัจจัย ๓ ตัว คือ อิม อีย กิย ใช้แทน ชาต ศัพท์, นียคฺต ศัพท์ เป็นต้น ตัวอย่างแต่ละปัจจัย ดังนี้

- ๑) อิม ปัจจัย เช่น ปุเร ชาโต = ปุริโม
- ๒) อีย ปัจจัย เช่น มนุสฺสสฺส ชาติยา ชาโต = มนุสฺสชาติโย
- ๓) กิย ปัจจัย เช่น อนฺนเช นียคฺโต = อนฺนชีกิโย

๑.๕ สมุหตัทธิศ มีปัจจัย ๓ ตัว คือ กณฺ ฌ ตา ใช้แทน สมุห ศัพท์ เป็นต้น ตัวอย่างแต่ละปัจจัย ดังนี้

๑) กณ ปัจจัย เช่น มนุสฺसानํ สมุโห = มนุสโก

๒) ณ ปัจจัย เช่น มนุสฺसानํ สมุโห = มนุโส

๓) ตา ปัจจัย เช่น สหายานํ สมุโห = สหายตา

๑.๖ ฐานัตถิต มีปัจจัย ๒ ตัว คือ อีย และ เอยฺย ปัจจัย ใช้แทน ๔ ศัพท์ คือ ฐาน, อรหติ, หิต และ ภา ตัวอย่างแต่ละปัจจัย ดังนี้

๑) อีย ปัจจัย เช่น มทนฺตฺส ฐานํ = มทฺทณียํ

๒) เอยฺย ปัจจัย เช่น ปุชฺฌนียานํ อรหติติ = ปุชฺฌเนยฺโย

(หิต ศัพท์ และ ภา ศัพท์ ก็เช่นเดียวกัน)

๑.๗ พหุลัตถิต มีปัจจัย ๑ ตัว คือ อาลฺุ ปัจจัย ใช้แทน ปกติ ศัพท์ หรือ พหุล ศัพท์ เช่น อภิขุณฺณา อสฺส ปกติ = อภิขุณฺณาลฺุ หรือ อภิขุณฺณา อสฺส พหุลา = อภิขุณฺณาลฺุ เป็นต้น

๑.๘ เสฏฐัตถิต มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตฺร, ตม, อียิสฺสก, อีย, และ อิกฺกุสฺส ใช้เป็นเครื่องหมายคุณนามชั้นวิเสส และ อติวิเสส เช่น ปาปตโร, ปาปตโม, ปापियิสฺสโก, ปापियो และ ปापิกฺกุสฺส เป็นต้น ซึ่งมีวิเคราะห์ว่า สพฺเพ อิม ปาปา, อยมิมสํ วิเสเสน ปาโปติ = ปาปตโร (ชนทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ เป็นบาป. ชนคนนี้เป็นบาปกว่าคนเหล่านี้)

(นอกนั้นมีบทวิเคราะห์ เช่นเดียวกับ ปาปตโร)

๑.๙ ตทัสสัตติตถิต มี ปัจจัย ๘ ตัว คือ วิ, ส, สี, อิก, อี, ร, วนฺตฺ, มนฺตฺ และ ณ ใช้แทน อตฺถิ ศัพท์ ซึ่งมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) วิ ปัจจัย เช่น เมธา อสฺส อตฺถิติ = เมธาวิ

๒) ส ปัจจัย เช่น สุขเมธา อสฺส อตฺถิติ = สุขเมธโส

๓) สี ปัจจัย เช่น ตโป อสฺส อตฺถิติ = ตปสี

๔) อิก ปัจจัย เช่น ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ = ทณฺทิกโ

๕) อี ปัจจัย เช่น ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ = ทณฺที

๖) ร ปัจจัย เช่น มรฺุ อสฺส อตฺถิติ = มรฺุโร

๗) วนฺตฺ ปัจจัย เช่น คุณฺวา, ปญฺญฺวา, ธนฺวา, ปุญฺญฺวา ฯลฯ

๘) มนฺตฺ ปัจจัย เช่น อายสฺมา, สติมา, ชติมา, จกฺขุมฯ ฯลฯ

๙) ณ ปัจจัย เช่น สทฺุโร, มจฺุเลโร ฯลฯ

(บัจจัยในข้อ ๗ -๕ มีบทวิเคราะห์เหมือนกับ เมธาวิ หากตัวอัญญบทเป็น ปุงลึงค์ หรือ นปุงสกลึงค์ รูปวิเคราะห์เป็น อสุส อตุลิตติ แต่หากตัวอัญญบทเป็นอิตถิลึงค์ เปลี่ยนเป็น อสุสา อตุลิตติ เท่านั้น)

๑.๑๐ **ปกตัตถิต** มีบัจจัย ๑ ตัว คือ มย บัจจัย ใช้แทน ปกต ศัพท์ หรือ วิการ ศัพท์ เช่น สุวณฺณณ ปกตํ = โสวณฺณมยํ หรือ สุวณฺณสุส วิกาโร = โสวณฺณมยํ เป็นต้น

๑.๑๑ **ปุรณัตถิต** มีบัจจัย ๕ ตัว คือ ตย, ถ, ฐ, ม, อี ใช้ ปุรณ ศัพท์ หลังปกตีสงขยาอย่างเดียว มีตัวอย่างดังนี้

๑) ตย บัจจัย เช่น ทฺวินฺนํ (ชานนํ) ปุโรโณ = ทฺติโย

๒) ถ บัจจัย เช่น จตฺตุนฺนํ (ชานนํ) ปุโรโณ = จตฺตโต

๓) ฐ บัจจัย เช่น ฉนฺนํ (ชานนํ) ปุโรโณ = ฉนฺนุโฐ

๔) ม บัจจัย เช่น เอกสุส (ชนสุส) ปุโรโณ = ปฐฺโม

(จำนวนตั้งแต่ ๗ ขึ้นไป ให้ลง ม บัจจัย ทั้งสิ้น)

๕) อี บัจจัย ใช้เป็นอิตถิลึงค์อย่างเดียว ลงได้ตั้งแต่ เอกาทส ๑๑ ถึง อฏฐารส ๑๘ เท่านั้น เช่น เอกาทสนฺนํ (อิตถินํ) ปุรณิ = เอกาทสิ (อิตถิ) เป็นต้น

สังขยา ตั้งแต่ เอกาทส ๑๑ ถึง อฏฐารส ๑๘ หากต้องการให้เป็นลึงค์อื่นจากอิตถิลึงค์ ให้ลง ม บัจจัย ในดัตถิตนี้มีศัพท์พิเศษอีกศัพท์หนึ่ง คือ อฑฺฒ ศัพท์แปลว่า กิ่ง หรือ ครึ่ง ใช้กับ ปุรณสังขยาที่มีเศษเป็นครึ่ง ตั้งวิเคราะห์เป็นตติยาตปปริสสมาส และอฑฺฒ ศัพท์ที่ใช้ กับปุรณสังขยา มีรูปต่าง ๆ กัน เช่น อฑฺฒณ ทฺติโย = ทิยฑฺฒ, อฑฺฒติโย, อฑฺฒฑฺฒ, อฑฺฒปญฺจโม เป็นต้น

๑.๑๒ **สังขยัตถิต** มีบัจจัย ๑ ตัว คือ ก บัจจัย ใช้แทน ปริมาณ ศัพท์ และลงหลังปกตีสงขยา เช่น เทว ปริมาณานิ อสุสาติ = ทฺวิกํ หรือ ทฺกํ, ติกํ, จตฺตูกํ, ปญฺจกํ, ฉกํ (ทั้งหมดมีบทวิเคราะห์เหมือน ทฺวิกํ)

๑.๑๓ **วิภาคัตถิต** มีบัจจัย ๒ ตัว คือ ธา และ โส บัจจัย ใช้แทน วิภาค ศัพท์ ธา บัจจัยลงหลังปกตีสงขยาทั้งสิ้น เช่น เอเกน วิภาเคน = เอกธา, ทฺวิหิ วิภาเคหิ = ทฺวิธา เป็นต้น ส่วน โส บัจจัย ลงหลัง นามนามอย่างเดียว เช่น ปเทน วิภาเคน = ปทโส, หรือ สุตฺเตน วิภาเคน = สุตฺตโส เป็นต้น (ดัตถิตนี้ เป็น อลึงค์ เป็นอพยยศัพท์ แจกด้วยวิภัตตินามไม่ได้ เพราะเป็นตติยาวิภัตติทั้งสิ้น)

๒. **ภาวัตถิต** มีปัจจัย ๖ ตัว คือ ตุต, ฌย, ตุตน, ตา, ฌ, กณ ปัจจัย ทั้งหมด ใช้แทน ภาว ศัพท์ มีตัวอย่างแต่ละปัจจัย ดังนี้

๒.๑ ตุต ปัจจัย ใช้ลงในศัพท์ ๕ อย่าง คือ ชื่อ, ชาติ, ทัพพะ, กิริยา และ คุณ เช่น จนุทตฺส ภาวो = จนุทตฺ, มนุสฺสทฺส ภาวो = มนุสฺสทฺ เป็นต้น

๒.๒ ฌย ปัจจัย มีอำนาจใช้พฤทธิต้นศัพท์ แล้วลบ ฌ และให้แปลง ย กับที่สุคศัพท์เป็นอย่างอื่นบ้าง เป็นอย่างเดิมบ้าง เช่น แปลง ย กับ ต เป็น จุ เช่น ปณฺทิจฺ, แปลง ย กับ ฌ เป็น ฌญ เช่น สามฌญฺ, แปลง ย กับ ท เป็น ชุ เช่น โสทฺชฺ, แปลง ย กับ ก เป็น กุ เช่น เนปฺกํ และ แปลง ย กับ ม เป็น มุ เช่น โอปมฺมํ เป็นต้น

๒.๓ ตุตน ปัจจัย ไม่ค่อยนิยมใช้ เห็นมีแต่ ปุณฺชชฺนตฺตณฺ และ เวทนตฺตณฺ เท่านั้น และตั้งวิเคราะห์เหมือน ตุต ปัจจัย

๒.๔ ตา ปัจจัย ใช้เป็นอิตถิลิงค์อย่างเดียว เช่น มุทฺโน ภาวो = มุทฺตา, สหายทฺส ภาวो = สหายตา เป็นต้น

๒.๕ ฌ ปัจจัย เช่น มุทฺโน ภาวो = มุทฺทวฺ, อุชฺโน ภาวो = อาชฺววฺ, สฺจโน ภาวो = สฺจํ เป็นต้น

๒.๖ กณ ปัจจัย เช่น รมณียทฺส ภาวो = รมณียกํ, มนุญฺญทฺส ภาวो = มานุญฺญกํ เป็นต้น

(มีปัจจัยอีก ๓ ตัว ที่ใช้แทน ภาว ศัพท์เช่นกัน คือ ฌย, ฌยฺย และ พุย ตัวอย่าง ฌย เช่น วิจารณ์ = วิจารณ์, ฌยฺย ปัจจัย เช่น สฺจยฺ + ฌยฺย = สฺจยฺย และ พุย ปัจจัย เช่น ทาส + พุยฺ = ทาสพุยฺ ปัจจัยทั้ง ๓ ตัว มีวิเคราะห์เช่นเดียวกับ ตุต ปัจจัย)

๓. **อพยยัตถิต** มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ถา และ ถิ ปัจจัย ใช้แทน ปการ ศัพท์ ใช้ลงหลังศัพท์นาม มีตัวอย่างดังนี้

๓.๑ ถา ปัจจัย เช่น โย ปกาโร = ยถา, ยํ ปการํ = ยถา, เยน ปกาเรน = ยถา, โส ปกาโร = ตถา, ตํ ปการํ = ตถา, เตน ปกาเรน = ตถา เป็นต้น

๓.๒ ถิ ปัจจัย ใช้ลงหลัง ก็ ศัพท์ และ อิม ศัพท์ เช่น โก ปกาโร = กถิ, อยํ ปกาโร = อิตถิ อันว่าประการนี้เป็นต้น

ศัพท์พิเศษ

มีศัพท์พิเศษอีก ๒ อย่าง คือ อุปมาศัพท์ และ นิสิตศัพท์ ซึ่งมีความสับสนดังนี้

๑. อุปมาศัพท์ ใช้ อายิตต ปัจจย แทน วีย ทิสฺสตี เช่น ฐโม วีย ทิสฺสตีติ = ฐมายิตตติ, ติมิรี วีย ทิสฺสตีติ = ติมิรายิตตติ (วัตถุใด) ย่อมปรากฏราวกะว่าหมอก เพราะเหตุนั้น (วัตถุนั้น) ชื่อว่า ติมิรายิตตติ เป็นต้น

๒. นิสิตศัพท์ ใช้ ล ปัจจย แทน นิสฺสตี ศัพท์ และ ฐาน ศัพท์ เช่น ทุฏฺฐ (วัตถุ) นิสฺสตีติ = ทุฏฺฐลฺล, หรือ ทุฏฺฐโน (วัตถุโน) ฐานํ = ทุฏฺฐลฺล เป็นต้น

หมายเหตุ (ข้อควรจำ)

๑. โศตตศัพท์, สมุหศัพท์ และ ภาวศัพท์ ทั้ง ๓ ศัพท์นี้ เป็นนามนาม ไม่ต้องมีตัวอัญญาบทหรือตัวประธาน ส่วนศัพท์นอกนั้น เป็นคุณนามทั้งสิ้น

๒. วิภาคศัพท์ และ อพยยศัพท์ ทั้ง ๒ ศัพท์นี้ เป็น อลึงค์ (ไม่มีลิงค์) แจกด้วยวิภัตตินามไม่ได้ เพราะเป็นอพยยศัพท์

สอนโดย พันเอกสำราญ ก้านพลุกกลาง

อาจารย์ประจำวิชาบาลีไวยากรณ์และแต่งแปลบาลี

มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตนครราชสีมา

ผนวก ก

คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่มักใช้ผิด

(คำที่เขียนและอ่านถูกต้องนี้)

๑. กฐินกาล	อ่านว่า	กะถินนะกาน
๒. กฐินทาน	อ่านว่า	กะถินนะทาน
๓. กฐินัตถการกรรม	อ่านว่า	กะถินัตถการะกำ
๔. กตเวทิตา	อ่านว่า	กะตะเวทิตา
๕. กรรมการ	อ่านว่า	กรรมกาน
๖. กรรมธรรม์	อ่านว่า	กรรมมะทัน
๗. กรรตุการก	อ่านว่า	กัตตุการก
๘. กรรตุวาจก	อ่านว่า	กัตตุวาจก
๙. กรรมวาจาจารย์	อ่านว่า	กัมมะวาจาจาน
๑๐. กรรมวิธี	อ่านว่า	กัมมะวิธี
๑๑. กรรมวิธีการ	อ่านว่า	กัมมาติกาน
๑๒. กลวิธี	อ่านว่า	กนละวิธี
๑๓. กลอุบาย	อ่านว่า	กนอุบาย
๑๔. กเพวราก	อ่านว่า	กะเลาะราก
๑๕. กอปร	อ่านว่า	กอบ
๑๖. กักขพะ	อ่านว่า	กักขะหละ
๑๗. กัลปนา	อ่านว่า	กัันละปะนา
๑๘. กามตัณหา	อ่านว่า	กามมะตันหา
๑๙. กามราคะ	อ่านว่า	กามมะราคะ
๒๐. กามวิตถาร	อ่านว่า	กามมะวิตถาน
๒๑. กายทุจริต	อ่านว่า	กายยะทุตจะหริต
๒๒. การกสงฆ์	อ่านว่า	การะกะสง
๒๓. กาลเวลา	อ่านว่า	กานเวลา

๒๔. กาสาวพัสตร์	อ่านว่า	กาสาวะพัตต์
๒๕. กาลปักข์	อ่านว่า	กาละปัก
๒๖. กำเนิด	อ่านว่า	กำเนิด หรือ กำเหนิด
๒๗. กิจกรรม	อ่านว่า	กิดจะกำ
๒๘. กิตติมศักดิ์	อ่านว่า	กิตติมะสั๊ก
๒๙. กุศลกรรม	อ่านว่า	กุสนละกำ
๓๐. กุศลกรรมบถ	อ่านว่า	กุสนละกำมะบถ
๓๑. เกษตรศาสตร์	อ่านว่า	กะเสดตระสาต
๓๒. เกียรติคุณ	อ่านว่า	เกียรติคุณ
๓๓. เกียรตินิยม	อ่านว่า	เกียรตินิยม
๓๔. ขมิขมัน	อ่านว่า	ขะหมีขะหมัน
๓๕. ขมุกขมัว	อ่านว่า	ขะหมุกขะหมัว
๓๖. ขวนขวาย	อ่านว่า	ขะหวนชะหวาย
๓๗. ขัดสมาธิ	อ่านว่า	ขัดสะหมาด
๓๘. เข้าสมาธิ	อ่านว่า	เข้าสะมาทิ
๓๙. คนธรรพ์	อ่านว่า	คนทัน
๔๐. คนธรรพศาสตร์	อ่านว่า	คนทับพะสาต
๔๑. คริสต์ศตวรรษ	อ่านว่า	คริดสะตะวัต
๔๒. ครุภัณฑ์	อ่านว่า	คะรุพัน
๔๓. คุณโทษ	อ่านว่า	คุณโทด
๔๔. คุณธรรม	อ่านว่า	คุณนะท่า
๔๕. ฆาตกรรม	อ่านว่า	คาตตะกำ
๔๖. โฆษณา	อ่านว่า	โคดสะนา
๔๗. จตุโลกบาล	อ่านว่า	จะตุโลกกะบาน
๔๘. จรดพระนังคัล	อ่านว่า	จะหรดพระนังกัน
๔๙. จรรยา	อ่านว่า	จันยา
๕๐. จระเข้	อ่านว่า	จอระเข้
๕๑. จักรราศี	อ่านว่า	จักกระราสี

๕๒. จัตุรัส	อ่านว่า	จัตุหรัศ
๕๓. จัตุสดมภ์	อ่านว่า	จัตุสะดะหม
๕๔. จันทรคติ	อ่านว่า	จันทระคะติ
๕๕. จิตนิยม	อ่านว่า	จิตตะนิยม
๕๖. จิตรกรรม	อ่านว่า	จิตตะระกำ
๕๗. จิตวิทยา	อ่านว่า	จิตตะวิดทะยา
๕๘. จุลกฐิน	อ่านว่า	จุนละกะถิน
๕๙. จุลศักราช	อ่านว่า	จุนละสั๊กกะหรวด
๖๐. ฉัตรมงคล	อ่านว่า	ฉัตตระมงคน
๖๑. พระชนมพรรษา	อ่านว่า	พระชนมะพันสา
๖๒. ชนนี้	อ่านว่า	ชนนะนี้
๖๓. ชนมายู	อ่านว่า	ชนนะมายู
๖๔. ญาติกา	อ่านว่า	ยาดติกา
๖๕. ไตรสรณคมน์	อ่านว่า	ไตรสะระณะคม
๖๖. ไตรสรณาคมน์	อ่านว่า	ไตรสะระนาคม
๖๗. ทัณฑกรรม	อ่านว่า	ทันตะกำ
๖๘. ทัณฑฆาต	อ่านว่า	ทันทะกาต
๖๙. ทัณฑสถาน	อ่านว่า	ทันทะสะถาน
๗๐. ทานบดี	อ่านว่า	ทานนะบอดี
๗๑. ทานบารมี	อ่านว่า	ทานนะบาระมี
๗๒. ทาสกรรมกร	อ่านว่า	ทาดสะกำมะกอน
๗๓. ทูขเวทนา	อ่านว่า	ทูคะเวทนา
๗๔. ทูพพลภาพ	อ่านว่า	ทูปนพะพะบ
๗๕. ทูพภิกขภัย	อ่านว่า	ทูปนภิกคะไพ
๗๖. ธรรมาสน์	อ่านว่า	ทำมัด
๗๗. ธาตุเจดีย์	อ่านว่า	ทาดเจดี
๗๘. นพปฎล	อ่านว่า	นบพะปะคน
๗๙. นรกภูมิ	อ่านว่า	นะระกคะพูม

๘๐. นั่งขัดสมาธิ	อ่านว่า	นั่งขัดสะหมาด
๘๑. บรมบพิตร	อ่านว่า	บอรรมะบอพิด
๘๒. บันฑุกัมพล	อ่านว่า	บันดุกำพน
๘๓. บาปเคราะห์	อ่านว่า	บาบปะเคราะห์
๘๔. ปฏิจสมุปบาท	อ่านว่า	ปะติจจะสะหมุบบาด
๘๕. ปรปักษ์	อ่านว่า	ปอระปัก
๘๖. ปรีตร	อ่านว่า	ปะหริด
๘๗. ปริยัติธรรม	อ่านว่า	ปะริยัตติทำ
๘๘. ผลกรรม	อ่านว่า	ผนกำ
๘๙. ผลผลิต	อ่านว่า	ผนพะหลิด
๙๐. พยาธิ	อ่านว่า	พะยาทิ (ความเจ็บไข้)
๙๑. พยาธิ (สัตว์)	อ่านว่า	พะยาด
๙๒. พรรณนา	อ่านว่า	พันนะนา
๙๓. พระราชสมภารเจ้า	อ่านว่า	พระราดชะสมพานระเจ้า
๙๔. พระราชสาสน์	อ่านว่า	พระราดชะสาต
๙๕. พระพิชิตมาร	อ่านว่า	พระพิชิตมาน
๙๖. พีชมงคล	อ่านว่า	พีดชะมกงคน
๙๗. เมรุ	อ่านว่า	เมน
๙๘. เมรุมาศ	อ่านว่า	เม — รุมาต
๙๙. ยมบาล	อ่านว่า	ยมมะบาน
๑๐๐. ยุคลบาท	อ่านว่า	ยุคนละบาด
๑๐๑. รศนิยม	อ่านว่า	รดสะนิยม
๑๐๒. ราชวรวิหาร	อ่านว่า	ราดชะวอระวิหาน
๑๐๓. ราชสาสน์	อ่านว่า	ราดชะสาต
๑๐๔. โรคาพยาธิ	อ่านว่า	โรคาพะยา — ทิ
๑๐๕. วนประเวศน์	อ่านว่า	วะนะประเวต
๑๐๖. วากยสัมพันธ์	อ่านว่า	วากกะยะสัมพัน
๑๐๗. วิถถาร	อ่านว่า	วิตถาน

๑๐๘. วิสุงคามสีมา	อ่านว่า	วิสุงคามมะสีมา
๑๐๙. วุฒิ	อ่านว่า	วุทธิ
๑๑๐. เวทนา	อ่านว่า	เวทะนา (ความรู้สึก)
๑๑๑. เวทนา	อ่านว่า	เวตะนา (ความสงสาร)
๑๑๒. ศตวรรษ	อ่านว่า	สะตะวัต
๑๑๓. สัตบุรุษ	อ่านว่า	สัดบุหฺรุด
๑๑๔. สุขจิต	อ่านว่า	สุคจะหฺริต
๑๑๕. สุพรรณบัฏ	อ่านว่า	สุพันนะบัต
๑๑๖. เสขบุคคล	อ่านว่า	เสกชะนุกคน
๑๑๗. เสวก	อ่านว่า	เส — ก
๑๑๘. เสวกามาตย์	อ่านว่า	เสวะกามาต
๑๑๙. หิตประโยชน์	อ่านว่า	หิตะประโฮยค
๑๒๐. หิริโอดตัมปะ	อ่านว่า	หิหริโอดตัมปะ
๑๒๑. หีนยาน	อ่านว่า	ฮินะยาน
๑๒๒. ออกตัญญู	อ่านว่า	อะกะตันยู
๑๒๓. อกุศลกรรม	อ่านว่า	อะกุสนละก่า
๑๒๔. อติเรกलग	อ่านว่า	อติหฺเรกกะลาบ
๑๒๕. อรหัน	อ่านว่า	ออระหัน (สัตว์ในนิยาย)
๑๒๖. อัฐบริขาร	อ่านว่า	อັดละบอริขาน
๑๒๗. อัฐิ	อ่านว่า	อັดถิ
๑๒๘. อัตตวินิบาตกรรม	อ่านว่า	อັดตะวินิบาตตะก่า
๑๒๙. อัปราชัย	อ่านว่า	อัปปะราไช
๑๓๐. อุโบสถกรรม	อ่านว่า	อุโบสคละก่า
๑๓๑. โอปปาติกะ	อ่านว่า	โอปะปาติกะ
๑๓๒. โอวาทปาติโมกข์	อ่านว่า	โอวาทะปาติโมก
๑๓๓. โอสถกรรม	อ่านว่า	โอสคละก่า
๑๓๔. อุบัติเหตุ	อ่านว่า	อุบัตติเหต

ต่อไปนี้อ่านได้ทั้ง ๒ อย่าง

๑๓๕. กรกฏาคม	อ่านว่า	กระระคะดาคม และ	กระรั๊กคะดาคม
๑๓๖. กรณีนี	อ่านว่า	กระระนี และ	กอระนี
๑๓๗. กรณียกิจ	อ่านว่า	กระระนียะกิด และ	กอระนียะกิด
๑๓๘. กาลกณีนี	อ่านว่า	กาละกณีนี และ	กานละกณีนี
๑๓๙. กาลกิริยา	อ่านว่า	กาละกิริยา และ	กานกิริยา
๑๔๐. กาลสมัย	อ่านว่า	กาละสะไหม และ	กานละสะไหม
๑๔๑. กุสโลบาย	อ่านว่า	กุสะโลบาย และ	กุดสะโลบาย
๑๔๒. เกียรติประวัติ	อ่านว่า	เกียรติประวัติ และ	เกียรติประวัติ
๑๔๓. ขะมັกขะเม้น	อ่านว่า	ขะมັกขะเม้น และ	ขะหมักขะเม้น
๑๔๔. คณนา	อ่านว่า	คะนะนา, คันนะนา, คนนะนา (๓ คำ)	
๑๔๕. คมนามคม	อ่านว่า	คะมะนามคม และ	คัมมะนามคม
๑๔๖. คามวาสี	อ่านว่า	คะมะวาสี และ	คามมะวาสี
๑๔๗. คุณค่า	อ่านว่า	คุณค่า และ	คุณนะค่า
๑๔๘. คุณประโยชน์	อ่านว่า	คุณประโหยด และ	คุณนะประโหยด
๑๔๙. คุณวุฒิ	อ่านว่า	คุณนะวุคธิ และ	คุณวุค
๑๕๐. คุณสมบัติ	อ่านว่า	คุณนะสมบัติ และ	คุณสมบัติ
๑๕๑. เจตสิก	อ่านว่า	เจตะสิก และ	เจดตะสิก
๑๕๒. โจรกรรม	อ่านว่า	โจระกำ และ	โจระระกำ
๑๕๓. นกษัตริย์	อ่านว่า	น้อกะสัด และ	นอกะสัด
๑๕๔. ชลประทาน	อ่านว่า	ชนละประทานและ	ชนประทาน
๑๕๕. ชาติวุฒิ	อ่านว่า	ชาติวุคธิ และ	ชาติวุค
๑๕๖. ญาณวิทยา	อ่านว่า	ยานะวิดทะยา และ	ยานนะวิดทะยา
๑๕๗. ฐานันดรศักดิ์	อ่านว่า	ถานันคอนระสັก และ	ถานันคอนสັก
๑๕๘. ด้วยประการฉะนี้	อ่านว่า	ด้วยประการฉะนี้ , ด้วยประการฉะนี้	
๑๕๙. คุณละพินิจ	อ่านว่า	คุณละยะพินิด และ	คุณละพินิด
๑๖๐. คูกร	อ่านว่า	คูกระระ และ	คูก่อน

๑๖๑. ถาวรวัตถุ	อ่านว่า	ถาวอนวัตถุ	และ	ถาวอระวัตถุ
๑๖๒. เทศนา	อ่านว่า	เทศะนา	และ	เทศะหนา
๑๖๓. นิมมานระดี	อ่านว่า	นิมมานะระดี	และ	นิมมานอระดี
๑๖๔. นิโรธสมาบัติ	อ่านว่า	นิโรตทะสะมาบัต	,	นิโรตสะมาบัต
๑๖๕. บรรพกาล	อ่านว่า	บันพะกาน	และ	บับพะกาน
๑๖๖. บรรพชา	อ่านว่า	บันพะชา	และ	บับพะชา
๑๖๗. บาทยุคล	อ่านว่า	บาททะยุคน	และ	บาดยุคน
๑๖๘. บุคลิกลักษณะ	อ่านว่า	บุกคะลิกคะลักสะหนะ	,	บุกคะลิกลักสะหนะ
๑๖๙. เบญจราชกกุธภัณฑ์	อ่าน	เบนจะราดชะกะกุคทะพัน	,	เบนจะราดกะกุคทะพัน
๑๗๐. ประวัติการ	อ่านว่า	ประหวัดติگان	และ	ประหวัดگان
๑๗๑. ปุณทริก	อ่านว่า	ปุนคะริก	และ	ปุนทะริก
๑๗๒. ฬรุสวาท	อ่านว่า	ฬะรุตสะวาด	และ	ฬะรุสะวาด
๑๗๓. พระราชกรณียกิจ	อ่านว่า	พระราดชะกะระนียะกิด	,	พระราดชะกอระนียะกิด
๑๗๔. พุทธศาสนิกชน	อ่านว่า	พุตทะสาสะนิกะชน	,	พุตทะสาตสะนิกะชน
๑๗๕. ภรรยา	อ่านว่า	พันยา	และ	พันระยา
๑๗๖. ภูมิกาค	อ่านว่า	พุมมิพาก	และ	พุมิพาก
๑๗๗. ภูมิลำเนา	อ่านว่า	พุมลำนะ	และ	พุมิลำนะ
๑๗๘. มกราคม	อ่านว่า	มะกะราคม	และ	มกคะราคม
๑๗๙. มงคลฤกษ์	อ่านว่า	มกคนละเริก	และ	มกคนเริก
๑๘๐. มนุษยชาติ	อ่านว่า	มะนุดสะยะชาต	และ	มะนุดสะชาต
๑๘๑. มนุษยโลก	อ่านว่า	มะนุดสะยะโลก	และ	มะนุดสะโลก
๑๘๒. มนุษยสัมพันธ์	อ่านว่า	มะนุดสะยะสัมพัน	และ	มะนุดลำนพัน
๑๘๓. มารวิชัย	อ่านว่า	มานวิไช	และ	มาระวิไช
๑๘๔. มุทนิธิ	อ่านว่า	มูนนิธิ	และ	มูนละนิธิ
๑๘๕. วยวุฒิ	อ่านว่า	ไวยะวุตติ	และ	ไวยะวุต
๑๘๖. วิตกจริต	อ่านว่า	วิตกคะจะหริต	และ	วิตกจะหริต
๑๘๗. ศฤงคาร	อ่านว่า	สิงگان	และ	สะหริงگان
๑๘๘. ศัลยกรรม	อ่านว่า	สันยะกำ	และ	สันละยะกำ

๑๘๙. ศาสนกิจ	อ่านว่า	สาสะนะกิด	และ	สาตสะนะกิด
๑๙๐. สีดธรรม	อ่านว่า	สีนทำ	และ	สีละทำ
๑๙๑. สมรรถภาพ	อ่านว่า	สะมัดตะพาบ	และ	สะหมัดตะพาบ
๑๙๒. สมานฉันท์	อ่านว่า	สะมานะฉัน	และ	สะหมานะฉัน
๑๙๓. สรภัญญะ	อ่านว่า	สะระพันยะ	และ	สอระพันยะ
๑๙๔. สรรเสริญ	อ่านว่า	สันเสิน	และ	สันระเสิน
๑๙๕. สังกายนา	อ่านว่า	สังกายะนา	และ	สังกายะนา
๑๙๖. สுகติ	อ่านว่า	สุคะติ	และ	สุกคะติ
๑๙๗. โสตทัศนอุปกรณ	อ่าน	โสตะทัดสะนะอุปะกอน , โสตทัดสะนะอุปะกอน		
๑๙๘. อกาพยพ	อ่านว่า	องคาบพะยบ	และ	องคาพะยบ
๑๙๙. อธิษฐาน	อ่านว่า	อะทิดถาน	และ	อะทิดสะถาน
๒๐๐. อรหันต์	อ่านว่า	อะระหัน	และ	ออระหัน
๒๐๑. อนุศาสนาจารย์	อ่านว่า	อะนุสาสะนาจาน, อะนุสาตสะนาจาน		
๒๐๒. อันตรธาน	อ่านว่า	อันตะระทาน	และ	อันตระทาน
๒๐๓. อาชญา	อ่านว่า	อาดยา	และ	อาดชะยา
๒๐๔. อุคฆกรรม	อ่านว่า	อุคฆมะกาน	และ	อุคฆกาน
๒๐๕. อุปถัมภก	อ่านว่า	อุปะถำพก	และ	อุปะถำพก
๒๐๖. อุปสมบทกรรม	อ่านว่า	อุปะสมบตทะกำ , อุปะสมบตทะกำ		
๒๐๗. บุรพบท	อ่านว่า	บุระพะบด	และ	บุบพะบด
๒๐๘. อาสาพหุชา	อ่านว่า	อาสานหะบุชา	และ	อาสาละหะบุชา
๒๐๙. สัปดาห์	อ่านว่า	สับดา	และ	สับปะดา
๒๑๐. สาชยาย	อ่านว่า	สาทะยาย	และ	สาตทะยาย
๒๑๑. สามเวท	อ่านว่า	สามะเวด	และ	สามมะเวด
๒๑๒. สังคมนิยม	อ่านว่า	สังคมมะนิยม	และ	สัง — คม — นิยม
๒๑๓. สังคมศาสตร์	อ่านว่า	สังคมมะสาต	และ	สังคมสาต
๒๑๔. อธิกวาร	อ่านว่า	อะทิกะวาน	และ	อะทิกะวาน
๒๑๕. อธิกมาส	อ่านว่า	อะทิกะมาต	และ	อะทิกะมาต
๒๑๖. อธิกสุรทิน	อ่านว่า	อะทิกะสุระทิน	และ	อะทิกะสุระทิน

ต่อไปนี้เป็นคำที่มักเขียนผิดบ่อย ๆ

๒๑๗. กำหนดการ	ใช้เรียกพิธีทั่ว ๆ ไป
๒๑๘. หมายถึงกำหนดการ	ใช้เรียกพระราชพิธี
๒๑๙. เกษียณ	หมายถึงสิ้นอายุ เช่น เกษียณอายุ เป็นต้น
๒๒๐. เกษียน	หมายถึงเขียน เช่น เกษียนหนังสือ เป็นต้น
๒๒๑. เกษียร	หมายถึงน่านม เช่น เกษียรสมุทร เป็นต้น
๒๒๒. บัณเฑาะก์	หมายถึง กะเทย
๒๒๓. บัณเฑาะว์	หมายถึงกลองเล็ก ๒ หน้า ใช้ลูกตุ้มแกว่ง
๒๒๔. อุโบสถ	หมายถึงโบสถ์วัดราษฎร์ทั่วไป
๒๒๕. พระอุโบสถ	หมายถึงโบสถ์วัดหลวง
๒๒๖. บิณฑบาต	หมายถึง รับของใส่บาตร
๒๒๗. บาตร	หมายถึง ภาชนะรับอาหารของนักบวช
๒๒๘. อินทรีย์	หมายถึง อายุคนะภายในมี ตา หู เป็นต้น
๒๒๙. อินทรี	หมายถึง ปลาอินทรี และนกอินทรี
๒๓๐. กันแสง	หมายถึง ร้องไห้
๒๓๑. กรรแสง	หมายถึง ผ้าสไบ หรือ ส่องเสียง
๒๓๒. รั้งสรรค์	หมายถึง สร้าง
๒๓๓. สรร	หมายถึง เลือก หรือ คัด เช่น จัดสรร ฯลฯ
๒๓๔. ประสบ	หมายถึง ได้ หรือ พบ
๒๓๕. ประสพ	หมายถึง การเกิดผล หรือ ได้รับผล
๒๓๖. เสวด	หมายถึง สีขาว
๒๓๗. เสวตร	หมายถึง โรคเรื้อน
๒๓๘. เบญจเพส	หมายถึง ๒๕ เช่น วยเบญจเพส (ปัญจวิศ)
๒๓๙. เบญจเพศ	หมายถึง เพศ ๕ เพศ
๒๔๐. ปราณี่	หมายถึง สัตว์มีชีวิต
๒๔๑. ปราณี่	หมายถึง เอ็นดู เช่น มีความเมตตาปราณี
๒๔๒. กฐิน	หมายถึง กฐินทอดวัดราษฎร์
๒๔๓. พระกฐิน	หมายถึง กฐินทอดวัดหลวง

๒๔๔. ประมินทร์		ใช้กับเลขคี่ เช่น ร.๑,๓,๕,๗,๙ เป็นต้น
๒๔๕. ประเมนทร์		ใช้กับเลขคู่ เช่น ร.๒,๔,๖,๘ เป็นต้น
๒๔๖. พาณิช และ วาณิช	หมายถึง	พ่อค้า
๒๔๗. พาณิชย์ หรือ วาณิชย์	หมายถึง	การค้าขาย
๒๔๘. มาณพ	หมายถึง	หนุ่ม หรือหนุ่มน้อย
๒๔๙. มานพ	หมายถึง	คน
๒๕๐. กัณฑ์	หมายถึง	ที่ประทับของพระพุทธเจ้าเท่านั้น
๒๕๑. กุฎี หรือ กุฏิ	หมายถึง	ที่อยู่ของพระสงฆ์
๒๕๒. อานิสงส์	ไม่ใช่	อานิสงค์ หรือ อานิสงษ์
๒๕๓. หัตถบาท	ไม่ใช่	หัตถบาตร หรือ ขัดทิบาตร
๒๕๔. อิริยาบถ	ไม่ใช่	อิริยาบท หรือ อริยาบถ
๒๕๕. ผาสุก	ไม่ใช่	ผาสุข หรือ ผาสุข
๒๕๖. สุขคติ	ไม่ใช่	สุขติ หรือ สุขคติ
๒๕๗. พหุสูต	ไม่ใช่	พหุสูตร หรือ พหุสูต
๒๕๘. พรรณนา	ไม่ใช่	พรรณนา หรือ พรรณา
๒๕๙. อุปัชฌาย์	ไม่ใช่	อุปัชฌาย์ หรือ อุปปัชฌาย์
๒๖๐. อาถรรพณ์	ไม่ใช่	อาถรรพ์ หรือ อถรรพณ์
๒๖๑. นัยน์ตา	ไม่ใช่	นัยตา หรือ นัยย์ตา
๒๖๒. ศีรษะ	ไม่ใช่	ศีรษะ หรือ ศีร์ษะ
๒๖๓. อะไหล่	ไม่ใช่	อะหลั้ย หรือ อาไหล่
๒๖๔. บรรลู่, บรรจุ	ไม่ใช่	บันลู่, บันจุ หรือ บัลลู่, บัลจุ
๒๖๕. บรรทุก, บรรทัด	ไม่ใช่	บันทุก, บันทัด หรือ บัลทุก, บัลทัด
๒๖๖. บรรจบ, บรรเทา	ไม่ใช่	บันจบ, บันเทา หรือ บัลจบ, บัลเทา
๒๖๗. บันดาล, บันได, บันทึก, บันเทิง	ไม่ใช่	บรรดาล, บรรได, บรรทึก, บรรเทิง
๒๖๘. อนนท (มิใช่หนึ่ง), อนุญาต	ไม่ใช่	อนนท, อนุญาติ
๒๖๙. อนนทอนาถ	ไม่ใช่	อนนทอนาถ หรือ อนนทอนาถ
๒๗๐. วัณโรค, อวสาน	ไม่ใช่	วรรณโรค, อวสานต์
๒๗๑. อัฒจันทร์	ไม่ใช่	อัศจรรย์

๒๓๒. อะคุ่มอล่วย	ไม่ใช่	อะคุ่มอล่วย
๒๓๓. ประณีต	ไม่ใช่	ประณีต หรือ ปราณีต
๒๓๔. คำรง , ชำรง	ไม่ใช่	คำรงค์ และ ชำรงค์
๒๓๕. ซากศพ , แทรกแซง	ไม่ใช่	ทราศพ , แซกแซง
๒๓๖. สำออง, ภูมิใจ	ไม่ใช่	สำอองค์ , ภูมิใจ
๒๓๗. ภาคภูมิ	ไม่ใช่	ภาคพุมิ หรือ พากภูมิ
๒๓๘. ฉบบ, ฉนนั้น, ฉเพาะ	ไม่ใช่	ฉบบ, ฉนนั้น, ฉเพาะ
๒๓๙. ส้งเวช , สັบประด	ไม่ใช่	ส้งเวท , สັบประด
๒๔๐. ภาพยนตร์ , คัมภีร์	ไม่ใช่	ภาพยนตร์ , คำภีร์
๒๔๑. ทักษิณานุประทาน	ไม่ใช่	ทักษิณานุปาทาน
๒๔๒. ธรรมเนียม , กำเหน็จ	ไม่ใช่	ทำเนียม , บำเหน็จ (คำจ้างทำทอง)
๒๔๓. กฎเกณฑ์ , กฎกติกา	ไม่ใช่	กฎเกณฑ์ , กฎกติกา (ไม่ใช่ ฎ)
๒๔๔. เพชฌฆาต , ปราบฎ	ไม่ใช่	เพชฆฆาต , ปราบฎ (ไม่ใช่ ฎ)
๒๔๕. คำนวน , เผลอเรือ	ไม่ใช่	คำนวน , เผลอเรือ
๒๔๖. เสบียง , ประสูติ	ไม่ใช่	สะบียง , ประสูต
๒๔๗. ปราศรัย , ประณาม	ไม่ใช่	ปราศัย , ประนาม
๒๔๘. ประหัดประหาร	ไม่ใช่	ประหัดประหาร
๒๔๙. อัดคัด , อีสาน	ไม่ใช่	อัดตะคัด , อีสาน
๒๕๐. กอปร , อุปโลกน์	ไม่ใช่	กอปร , อุปโลก
๒๕๑. ค้ายสายสัญญาณ	ไม่ใช่	ค้ายสายสัญญาณ หรือ สายสิน
๒๕๒. ผมหัยกศก	ไม่ใช่	ผมหัยกโสก
๒๕๓. หลงไหล , หลับไหล	ไม่ใช่	หลงไหล , หลับไหล
๒๕๔. เสถียร , เสี่ยศูนย์	ไม่ใช่	เสฐียร , เสี่ยศูนย์
๒๕๕. ศิริมงคล , สันฐาน	ไม่ใช่	ศิริมงคล , สันถาน
๒๕๖. สุพรรณบัฏ , วิญญาน	ไม่ใช่	สุพรรณบัตร , วิญญาน
๒๕๗. ญาณวิถี , ในหลวง	ไม่ใช่	วิถีญาณ , นายหลวง
๒๕๘. ชะตา , ซาตา	ไม่ใช่	ชตา
๒๕๙. พิสง , พิศาจ	ไม่ใช่	พิสง , พิศาจ

๓๐๐. พลัดพราก , พิศดาร	ไม่ใช่	พลัดพลาถ , พิศดาร
๓๐๑. พิสมัย , มหรสพ	ไม่ใช่	พิสมัย , มโหรสพ
๓๐๒. มัคคุเทศก์ , มังสวริติ	ไม่ใช่	มัคคุเทศน์ , มังสะวริต
๓๐๓. มาตกราร , มาตรเม้น	ไม่ใช่	มาตกราร , มาดเม้น
๓๐๔. สกัถ , สบาย	ไม่ใช่	สะกัถ , สะบาย
๓๐๕. สะกถ , สะดวก , สะพาน	ไม่ใช่	สกถ , สดวก , สพาน
๓๐๖. มุงมาต , มาตราณ	ไม่ใช่	มุงมาตร , มาตราณ
๓๐๗. รากาย่อมเยา	ไม่ใช่	รากาย่อมเยาว์
๓๐๘. อายุเยาว์วัย	ไม่ใช่	อายุเยาว์วัย
๓๐๙. รังสฤษฏ์ , รานรอน	ไม่ใช่	รังสฤษดิ์ , รานรอน
๓๑๐. ถนนราดยง , รันรมย์	ไม่ใช่	ถนนลาดยง , รันรมณ์
๓๑๑. อารมณั , ละโมบ	ไม่ใช่	อารมย์ , ละโมภ
๓๑๒. ละมุนละไม , ละเอียดลออ	ไม่ใช่	ละมุนละมัย , ละเอียดลออ
๓๑๓. ละออง , ลาสิกขา	ไม่ใช่	ลออ , ลาสิกขาบท
๓๑๔. เล่นพิเรนทร์ , เวนคีน	ไม่ใช่	เล่นพิเรน , เวรคีน
๓๑๕. วิปัสสนา , วิหารคต	ไม่ใช่	วิปัสนา , วิหารคต
๓๑๖. วิพากษ์วิจารณ์	ไม่ใช่	วิพากย์วิจารณ์
๓๑๗. ศิกษานิเทศก์	ไม่ใช่	ศิกษานิเทศน์
๓๑๘. โศกรเศร้า	ไม่ใช่	โศกรเศร้า
๓๑๙. สบง , สบู่ , สไบ	ไม่ใช่	สะบง , สะบู่ , สะไบ
๓๒๐. ธรรมสวณะ และ ชัมมัตสวณะ		ใช้ได้ทั้ง ๒ คำ
๓๒๑. พลาถ ความหมายคือ	ในเวลาเดียวกัน	
๓๒๒. พราง ความหมายคือ	ทำให้เข้าใจเป็นอื่น	
๓๒๓. ศาสตรั ความหมายคือ	ตำรา หรือ วิชา	
๓๒๔. ศาสตราวุธ ความหมายคือ	อาวุธ	

พันเอก สำราญ ก้านพลูกลาง

อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย น.ม.